

Bárka

XI. évfolyam 2003/3. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Parti Nagy Lajos: Csigabú; Pékszombat; Az angyal habja *(versek)*
- 5 Berniczky Éva: A madárjós *(elbeszélés)*
- 12 Jász Attila: Sötét seb; Árnyékfogyók; Legalább néhány perc; Hajnali fű
(versek)
- 15 Király Levente: Elégia 1.0 *(vers)*
- 17 Czifrik Balázs: Haza *(vers)*
- 22 Kiss Ottó: Utcarészlet *(elbeszélés)*
- 26 Kántor Zsolt: Napló op. 1.; Napló op. 2.; Napló op. 3. *(versek)*
- 29 Hartay Csaba: Szobafogság; Éjforduló; Éji harangzó *(versek)*
- 31 Újházy László: Négyfelé; Elindulás *(versek)*
- 34 Nagy Koppány Zsolt: Tánc *(elbeszélés)*
- 37 Szilágyi Nagy Ildikó: Szőr *(elbeszélés)*
- 39 Lengyel Tamás: sárvarjú; macska a fán *(versek)*
- 42 Cséka György: Hosszú idő; Hideg rész; Nem jól; Onnan nem *(versek)*
- 44 Jónás Péter: Egyszerű dal; Velünk Isten *(versek)*
- 46 Vámos Miklós: Sánta kutya *(regényrészlet)*

Műhely

- 63 Grecsó Krisztián: „Ahhoz, hogy egy „ő”-t befogadj, hely kell az „én”-ben”
Beszélgetés Vámos Miklóssal
- ***
- 73 Payer Imre: A rontott újraírás poétikája Parti Nagy Lajos költészetében
- 82 Fodor Miklós: A létesülő lélek lenyomatai
A metafizikai határtapasztalat enigmatikus költői

***

- 87 Szilágyi Ferenc: Kovács Imre: Kolontó
Az író-politikus elfeledett, Békés megyei tárgyú regénye
- 101 Dobos István: Az önéletírás mint cselekvés
Veres Péter Számadásának párhuzamos életrajzai
- ***
- 113 Wehner Tibor: Azonos szólam, önálló hang
Kiss Attila Etele és Takáts Márton békéscsabai kiállítása
- 115 Novotny Tihamér: Az a madárember, aki burokban született
Avagy ismerjétek meg Vágréti Jánost, a festőművészt!

Figyelő

- 121 Kiss László: Múlttal tüzelni
Oravecz Imre: A megfelelő nap
- 124 Papp Endre: Költők és kritikusok
Vasy Géza: A Kilencek (Az Elérhetetlen föld alkotói)
- 131 Szokolczay Lajos: Lüktető értékfolyam
Kemsei István: Valamennyi időnk
- 134 Wehner Tibor: Régió-művészettörténet-írás
Szilágyi András: Műérték, Műár
- 137 Jenei Gyula: Nagykunsági leletmentés
Körmendi Lajos: Az együttes szellem
- 141 Timár Judit: A „MÁSSÁGOK földje”
Beluszky Pál: A Nagyalföld történeti földrajza
- 145 Baji Miklós Zoltán: Hamis állítások és plágium helyett
a tényeket
- 146 Cs. Tóth János: Helyreigazítás

A borító 2. oldalán Takáts Márton *Kévszünet a Les Deux Magots-ban* (1998, repesztés, aquatinta, metszet, 320×446 mm), a borító 3. oldalán Kiss Attila Etele *A gyűjtő* (2000, rézkarc, 350×210 mm), a borító 4. oldalán Takáts Márton *A menthetetlen / Thomas Bernhard nyomán* (1999, monotípiá, 350×500 mm) című munkája látható

Kiss Attila Etele műtárgyfotóit Borbély Péter, Takáts Márton felhasznált katalógusának fotóit Prutkay Péter, Vágréti János katalógusának illusztrációs nyersanyagát Váradi Zoltán készítette

*Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.bmk.iif.hu/barka*

Parti Nagy Lajos

Csigabú

A bánatot, mit tán ma érez,
mint brummogó, halk őszi hangot,
idomítgassa a kezéhez,
gyúrjon belőle kis harangot,
csigát, lovat, s ne kérje számon,
a búanyag rém furcsa jószág,
egy formátlan szomorúságon
cseppet sem segít a valóság.
De hogyha átöleli szépen,
megdédelgeti az ölében,
s csinál a búból búbabát,
tükörbe néz a hülye bánat
s mert a bánat egy hiú állat,
elvigyorogja tán magát.

Pékszombat

Hogy kellene a szombat reggelek,
hol csigatelve szívem és a szám,
hol kávé brummog, hogyha felkelek
helyettem is, ha nyelvem lomha tán.
Hogy kellene a harsány napsütés,
csíkos terasz egy portugál hotelben,
ropogatnánk a cukornádat és
szájon csókolnálak a fotelben,
a szádnak boldog pékillata lenne,
és pékfiúcskák sűrögnének benne,
épp rollniznának valami csudát,
s mint kakaó a kakaós csigában,
úgy forogna a boldog csönd a szánkban,
csak lusta nyelvünk járná át meg át.

Az angyal habja

„Mi kétezerben nem élünk, szegénykém,”
(Jékely Zoltán)

Lám élünk kétezerben, s túl lesz,
lám, élve ezredünk, e jó
kis ezred, bévül sűrű, dúlt szesz,
kívül papír és indigó,
s mint plafon felé vágató dugó
mögött az angyal habja, múlt lesz
jövendők, nem nagy durranás.

Talán majd összerakja más

Berniczky Éva

A madárjós

Már szürkült, mire Semjén mamát megtalálták a tetőn. Valami képtelen ötletből kapaszkodtak fel utána a létrán, inkább arról akartak meggyőződni, hogy ott sincs, mert ugyan miért lenne ott. Közeledésükre hatalmas testéről kövér varjak kászálódtak fel az égbe, ahol ismét felvették a földön hagyott alak formáját, s újra egy darabban mozdultak a fejük felett. Az első pillanatban riadtan hőköltek vissza, meg mertek volna esküdni, a mama emelkedik a magasba, talán nem is ijedtek meg, csak azért húzódtak hátra, hogy ne akadályozzák a felszállásban. Azonban minden látszat ellenére továbbra is ugyanabban a pózban feküdt előttük, amelyikből pár másodperccel ezelőtt mintha elhessentették volna. Mindketten félcsodákon nőttek fel, hát nem dőltek be sokáig a hihetetlennek, közelebb merészkedtek ahhoz, ami ezek szerint itt maradt Semjén mamából, s vasmacskaként akaszkodott a toronyházba mázsás súlyaival. Inkább azért álltak elképedve a teteménél, mert nehezükre esett elképzelni, hogyan kínlódhatta fel ormóttan testét a tizenötödikről a tetőre ezen a keskeny, nehezen járható tűzlétrán. Azt meg végképp nem feltételezte egyikük sem, hogy nem csupán most először, egyetlen alkalommal jött fel ide, hanem rendszeresen hordta fel az örege kedvenc ételét, abban a reményben, odafenn ilyet úgysem főznek neki, akármilyen jó helyre került. Ahányszor csak elindult megetetni, áldotta az átkozott legfelső emelet egyetlen előnyét, legalább a papának nem kellett olyan messzire lenyúlnia. A megváltó szerencsére hosszúra nyújtotta a kezét, könnyedén elérte az eledelt, és csőrre hegyesedett ujjaival tisztára csipegethette a tálat. Ebből a jelből azonnal felismerte az emberét, aki életében mindig az utolsó morzsáig megette, amit elé tettek. Most sem hagyott meg egy falatot sem, lakomájáról csupán a szanaszét heverő fehér csontok árulkodtak. Idővel beterítették az egész tetőt, de a mamát nem nagyon zavarta a halmazódó rendetlenség. Különben sem vihette le az emészthetetlen részeket a konyhába, még véletlenül felfedezte volna a szemétben ez a smucig banda, s tartott attól, sajnálnák a papától azt a kevéske kocsonyát ezek a szívtelenek. Utólag persze ez már kideríthetetlen, mindenesetre a gyanúsítottak most ott vacogtak a maradékok között, mégsem merült fel egyikükben sem a kérdés, ki szedi le a terítéket az utolsó vacsora után.

Janóban engedett fel először a görcs, leküldte Ludmillát a szomszédokhoz, tudja meg, mi ilyenkor a teendő. Bár az elkezdett ceremóniák nélkül is visszavonhatatlanul mesterkéltnek és beállítottnak találta a jelent. Ebben a kényelmetlen pózban azt volt a legnehezebb elviselni, hogy meghalt az utolsó ember, aki még emlékezett az ő valódi hibátlan arcára. Amikor már mindene elszibbadt és nem tarthatta tovább vissza, az agya kíméletlenül megfordította az egykor szemébe forrázott képet, amely fejfelé lefelé rekedt meg hosszú évtizedekre tudatában. Gondolkozás nélkül pattintotta ki a helyéről, s vágta zsebre a műszemét, hogy

hozzáférhessen ahhoz, ami mögötte lapult. Remegő kézzel csomagolta ki a látványt, mint egy felbecsülhetetlen értékű ikont, óvatosan emelte ki, vigyázott, nehogy megsérüljön ez a miniatúr. A kezében a valóságosnál apróbbra töpörödött a múlt, egészen közel kellett hajolnia, hogy felismerhesse a részleteket. Az erőlködéstől szemeire színültig telt könnyel, s a víz alól még egyszer utoljára látta, apja és anyja, mint két ráncos arcú gumibaba, tehetetlenül himbálóznak a felszínen. Aztán menthetetlenül egybefolytak, nem volt ideje eldönteni, vastagon felkent vonásaikról oldódott-e le a festék, vagy arcuk érintetlen maradt, csak ez a mélység már nem látszik át.

Sokat bajlódtak, míg leeresztették a tetőről a tetemet a legfelső szintre, pedig a legmarkosabb szomszédok segítettek. Ők nem léphettek közelebb, az imádkozó asszonyok sutorogva terpesztették ki szárnyaikat, távol tartva a hozzátartozókat, egy ujjal se nyúlhassanak a halotthoz. Janó tehetetlenül botorkált az anyját vonzó csapat után a sötétben. Látni alig látott valamit, időnként tompa ütődéseket hallott, amiről szentségtelenül az jutott eszébe, amikor költözéskor a bútorokat meghozták, akkor sem működött a lift. Szégyellte, hogy akár a feszületre, foháskodva mered a jó pár éve leszerelt kapcsolótábla helyén meredező huzalokra, amelyekről olyan régen eltűnt a csinos kis borítás, hogy a színére már a legregebben itt lakók sem emlékeztek. És mintha így lenne rendjén, azóta a hívógomb nyomását helyettesítve, jól begyakorlott mozdulattal érintették össze a szükséges drótokat. Szorongva várakoztak, majd egyszerre lélegeztek fel, amikor az ajtó kinyílt, és másodsor könnyebbültek meg, miután hosszas rákészléssel asztmánosan becsukódott. A lift kínlódva, szuszogva ereszkedett, akadozásaival jelezte, bármikor leállhat. Ennek lehetősége azonban nyomban eljelentéktelenedett, amint kitöltötte azt a néhány négyzetmétert a halál, precíz milliméternyi tökélyvel terjeszkedve szorította ki a légtérből az összes fóbíát. A tátongó lukakon, hasadékokon, réseken át minden apró részletével együtt megfigyelhették a nyikorgó szerkezet vonaglásának okát. Ha netalán zuhanni kezd velük a koszos fülke, az addigra beavatottak pontról pontra követhették volna, mi történik, egészen a végzetes becsapódásig. Janó lehajtotta fejét, ne láthassa a szokásos ürüléket a sarokban. Pedig ez a kis csomó évek óta hozzátartozott mindennapjaihoz, most azonban elképzelte, hogy a hirtelen gyorsulásban előbb-utóbb darabjaira esik, és élete utolsó pillanatában, akár akarja, akár nem, beleláthat a szarkupac közepébe.

A tizediken járhattak, innentől kezdve szerencsejátékosokként tippelhették meg az emeleteket. A kijelző lámpák már nem világítottak, csak Ludmilla gyöngyház bőre foszforeszkált, mint egy giccses hangulatlámpa. Kezével megkereste a homályban a férje kezét, megszorította, nyugodjon meg, ki lehet bírni. A suttagásába keveredett valami a jósok lebegtetéséből, mégis hitelesnek tűnt, mert Ludmilla nem előre mondta, hanem inkább előre élte a jövőt. Álmában évek óta zuhant a liftben, a barna műanyagburkolatba ívódott vizelet sóvirágosan csapódott ki körülötte, ő azonban hajthatatlanul mosóporszagot érzett. Az erősödő ütések inkább örömet szereztek neki, mintsem fájdalmat okoztak volna, egymás után pukkadtak ki a ruhája alatt dagadó zsákok, és a tartalmuk kilövellt, konfettiként terítette be a környéket, kifogyhatatlanul pulzált belőle a mosópor, mígnem elta-

kart, körbefolyt mindent, teljesen makulátlanra fehéřítette az eredeti látvány szutykait. Annak a biztonsága, hogy a kisujját sem kell majd mozdítania ezért az általános megtisztulásért, határtalan elégedettséggel töltötte el, akárcsak a rendszerint hajnalban kelőt, aki végre abban a tudatban alhat, hogy kivételesen nincs ébresztéshez beállítva a vekker. A valóságban korán kelt, és mőszak után több kilónyi Rakéta-mosóport öntött a barna műanyag dobozba, miközben határozottan visolygott a teletöltött edényektől. Ezt a csömört csak növelte benne a színültig eresztett kád, amelyben a felfogott víz jócskán fedte a túlfolyót, furcsamód mégsem apadt soha lejjebb. Mintha legrejtettebb zugaikra csatlakoztatták volna a biztonsági csöveket, amelyekeken keresztül egy csepp sem kerülhetett a csatornába. A fölöslegből töltődtek fel, abból, ami túlcordult, nem fért a kádba, hogy az ínségesebb időkben a közlekedő edények törvénye szerint egy szinten tarthassák a véstartalékot kívül-belül.

Ludmillát a hetedik emeleten járta át a váratlan szabadulás mámora. Most aztán kiléphet az állandó kényszerből, előre örült annak, hogy végre leengedheti azt az állott lötyöt a kádból, és amint újra lesz víz, teletölti, s többé nem fogja sajnálni, belemászik, nagyokat fröcsköl, elfürdi az egészet, mint eső után a pocsolásokat a madarak. És az önfeledt pancsolás után, ha úgy tartja a kedve, ezentúl akár szárazra törölheti az üres kádat, anélkül, hogy bárki rögeszmés akaratával szembeszállna. Mert boldogult Semjén mama, született Kancsár Magda utolsó leheletéig élete egyetlen értelmeként minden áron pótolta, ami elfogyott. A nagy zöld fazékban mániákusan vizet tárolt, csak bele kellett vetnie a maréknyi sót, máris alágyújthatott, a gyufa sercegése azonban egyszer sem töltötte el bizakodással. Sőt egyenesen belekergette egész délelőtös kesergőjébe, amelyet gyilkos kedvéhez igazítva kellőképpen feldarabolt. Piros rózsák beszélgetnek, ezzel az indítással addig húzta-nyújtotta a lelkét, míg nem átlátszó hártává egyszerűsödött, egészen az egysejtűekig bomlott vissza. Aztán megkerülve a lehetségesnek tartott és számba jöhető fejlődést, létrehozta az elmúlt idők legnagyobb testő ostoros állatkáját, amely rohamosan terebélyesedett: fenékből kormányzó asszonyállattá, egyetlen csapással meggyúrta a tésztát, kockára vágta, és a rég esedékes levegővétel után folytatta, bólintgatnak, úgy felelnek egymásnak. Sőhajtozva lereszelte a káposztát, a felforrósított zsírba zúdíttotta, és végérvényesen reményét veszítve addig párolta, amíg elsült a leve. Találgatják, hová jutnak, mely sarkára ennek a bús világnak, ennél a végszónál történt az elkerülhetetlen tragédia, amikor túl sok volt a zubogó víz, és nem maradt a közelben más leforráznivaló, ami kárált, kukorékolt volna, csak a lába alatt tekergő fiacskája, Janóka, akinek hajszálpontosan telibe találta a szemét az iszonyatos főzettel. A szegény kölyke még szerencsésen megúsza, annak köszönhetően, hogy a kádjukban soha nem fürödtek, mellőzve ezt a fölösleges luxust, a tartalék vizüket tartották benne. Mondták is a szomszédok, nincs ennél biztonságosabb, hiszen bármi lángra lobbant, azonnal elolthatták, ahogyan a Janó fejét. Sebtében lenyomták a savanykás, poshatag mélybe, a sérült részen azonban minden igyekezetük ellenére megoldadt a bőr, visszatartathatlanul kiszabadult mögőle a gyerek fél arca, kitüremkedett, feltört, mint egy visszafogott vulkán, borzalmas leveket pulzált. Azt hitték, sohasem fog

felszáradni rajta a riasztó láva, aztán hosszú kínlódások után széttroncsolt mosolyai mégis valami felismerhető formát öltöttek. A megmerevedett rétegek a természet irgalmából rőtes leveleket hajtottak, amelyek egy ideig öntörvényűen burjánzottak, majd leutánozva a vöröskáposzta zseniális origámiját, összecukódtak, véget vetettek a makulátlanságnak, a hófehér mimikának. Bal profiljáról ettől kezdve eltűntek az érzései, át kellett sétálni a jobb oldalára, ha szomorúnak vagy boldognak akarták látni.

Az ötödiken már semmi sem világított, Janó sebhelyes arcát kivasalta a sötét, pontosan olyan bársonyos lett a bőre, mint a többieké. Ludmilla végigsimította ujjával. Semjén mama szerint a bestiája mindig kellő pillanatban és természetesen jó irányból közeledett. Nemigen strapálta magát, a járása kényelemből eleve vemhesen ringott. A sok apró gyönyört a méhénél elérhetetlenebb mélységekben hordta, és soha nem bíbelődött a világra hozatalukkal, hozzá tartoztak, mint az egymásra hajló levelek közé a házatlan csigák. Gusztustalan vágvai láthatatlanul araszolhatták keresztül-kasul, hajszálvékonyan tekeredtek idegeire, átszötték zöldes szemét, vagy éppen a nyelvén habzottak ezüstösen. Ha a céltalan nyálcsíkok véletlenül rossz helyre futottak, Ludmillán heves csuklások vettek erőt, ugyanúgy rázkódott, mint nevetés közben, bőréből hullámokban áradt a Rakéta-mosópor szaga. Becsületes mosóporgyári dolgozóhoz méltóan nem tagadhatta meg az évtizedek alatt rendkívüli alaposággal kidolgozott eljárást, munkaidő végéig ő is felszedte azt a lehetséges néhány kilót, amit még elnézően csipkedett meg az őr a kijáratnál. A ruhája alatt dagadoztak a zacskók, imbolygott ki az asszonyokkal, akik derékban, csípőben és mellben egyformán túlcsoordultak, egy alaktalan lomha zsákból lógott ki kezük, lábuk, mint esti fejésre hazahajtott tehének keményre duzzadt tőgyei. A műszakok váltakozása szerint mozgása hol sarlósodott, hol meg gömbölyödött, csak hosszú karcsú nyaka maradt változatlan. A nyeldekklőjénél aránytalanul elvékonyodott, körberágott almacsutkára emlékeztetett, vagy egy esztergált játéksúlyzóra, amelynek aránytalan végei történetesen az ő fejében és egybefolyó melleiben gömbölyödtek. Balanszai ellenére, még ebben a kitekert helyzetben is képes volt lebegni. Ezért nem álmodozott arról, mennyivel könnyebben fordulna meg a sorsa egy ennél tágasabb térben, mint ebben az összeszűkült zsákutcában. Biztos lehetett abban, bárhol másutt ugyanígy ereszkedne rá kijelölt mozgásterére, ugyanígy határolná be és körül mohó testével. Hiszen itt is szükségből vált matrjoskává, annyi példányban kebelezte be saját magát, ahány elaprózott önhódítást a környezete elviselt.

A negyediken váratlanul fényárba borult a lift, még az emeletet jelző lámpa is feléledt hirtelen. A sötétségből előtörő részletek éles szilánkokként pattantak szemükbe, kellemetlenül szúrtak, fájtt hajszálpontosan látni, amit eddig csak elképzelhettek. Hát szürke hályogot eresztettek rá, úgyesen eltakarták, mert kielégítette őket a sejtés, hogy közvetlen közelükben áll valaki. Semjén mama is védekezésből nézett át Ludmillán. Megjelenését a szellemjárás idejére tette, és azt mesélte a szomszédasszonyának, pontban éjfélkor először metsző sóhaját hallotta, amely kettérepesztette az öltözőasztal cifrakeretében a tükröt. Ebből a rossz ómenből persze gyanította, hiába kapdos utána, megfoghatatlan. És valóban, a jövevény

gáznemű lényként töltötte ki ejtőernyő formáját, a ki-bejáró huzatok belekapaszkodtak gömbölyű felsőtestébe, egészséges tüdőlebenyei kidagadtak a mellkasából, s megemelték a gombaszerű asszonyt, akár felrobbant bomba nyomán a radioaktív felhőt a felszabaduló energia. Így tette a világ legegyszerűbb élőlényét bonyolulttá az, hogy hasonlított az érthetetlenre. Pedig a többieknél csak néhány milliméterrel magasabban lépegetett. Az állandó lebegésben talpának bőrén kismultak a redők, mintha lecsiszolták, majd ollóval lenyesték volna róla a bolyhokat. Mozgásában nem kötődhetett sehová, a betőredezett linóleum alatti üregekből hiányoztak a gyökerei. Ez azonban nem derülhetett ki, mert helyüket minden ősszel elfoglalták a szemfüles egerek. Ha mezítláb rájuk lépett, pontosan beleillettek talpának mélyülésébe, puha gumójuk protézisként töltötte ki a hiány félholdas karéját. Eleinte kényelmetlen volt ezzel a betéttel együtt járni, de hamar megszokta, és már nem ijedt meg, nem utálkozott, nem is sikított. Nesztelenül ért földet, landolásban igazán jó volt, az erős légmozgásról pedig már igazán nem tehetett. A nagy cúgban Semjén mama azzal a lemondással toltta be a partvissal a szellőzőablakot, hogy ezt ugyan a fene el nem veri többé innét. A leskelődések, az öregasszony éjszakai mászkálásai kicsit azért megzavarták a fiatalasszonyt. Kapkodás közben beleakadt hálóingjének műszálaiba, komikusan bukdácsolt, csettlett-botlott, de egyáltalán nem bosszankodott, inkább mulatott saját esetlenségén. Hangtalanul rázkódott a visszafojtott kacagástól, a viháncolás széttépázta feltűzött haját, s kibomlott kontya duzzadt légszákként mutatta a szél irányát. A hiedelmekkel és előítéletekkel ellentétben túl sok kapaszkodó lógott belőle, Janó is éppen a kiálló részei miatt vette feleségül, tapogatózás nélkül megtalálta rajta a csimpaszkodásra alkalmas részeket. Titokban abban bízott, aki így tud nevetni, amellet nem jelent majd nehézséget a tájékozódás. Ebben véletlenül igaza lett, Ludmilla nála is messzebbre látott, keresztül a bádogtetőn. Mikor csendes hajnalokon megmagyarázhatatlan görgő hangok, karistolások szűrődtek be a fejük felől, megjegyezte, odafönn játszanak a varjak, csontokon gurigáznak. Janó kuncogva indult felkutatni a zaj forrását, s amikor elérte a tűzlétra tetejét, kíváncsisága egyik pillanatról a másikra fagyott döbbenetté, egy villanásra megérintette a halál. Előtte a lapos tetőn szanaszét fehér csontok heverték, egyiken-másikon kövér madár billegett, a régészek matathatnak ilyen mámorosan a váratlanul feltárt értékes leleteken. Beleborzongott, már bánta, hogy engedett felfedezőkedvének. Egyszerűbb lett volna azt gondolni, asszonya egészen mást akart mondani, csak magyarul keveredtek el benne a képek. Még mindig nem látta be, hogy a feleségéből forgácsolódó derű nem pusztán női szeszélyből szóródik szerte, hiszen ha valakinek netalán mégis eszébe jutna felszámolni körülötte a rendetlenséget, részecskéit képtelenség lenne összeseperni, annyira hüen követik a befogó mágnesek útját, a fekete varjak hancúrozását a tetőn.

Janó a másodikon engedte el a Ludmilla kezét. Bűnösnek érezte magát, hiszen nem tett semmit az asszonyok összefonódása ellen, hagyta, hogy ez az együttélés véglegesítse közös formájukat, mignem egyetlen sziámi testté nőtt össze mellette ez a két egymásnak annyira idegen nő. Egy ideje már abban sem bízhatott, hogy végzet nélkül szét lehet őket választani. Esetleg gyorsíthatta a gyengébbik elvére-

zését, aki önállóan életképtelen, mert valami bizonyosan közössé vált bennük, s ő sohasem fog rájönni, melyik az a szerv, amely miatt egyiküknek meg kellett halnia. Nap mint nap hiábavalóan esett neki, nem sikerült eltüntetnie a riasztó jeleket, makacs álszakállként vagy bajuszként visszanyúló szerepükhöz. A Ludmilla mellbimbóját körbenövő fekete sörtéket is fölöslegesen próbálta kinyúni, pedig sorra vette valamennyit, egyet sem hagyott ki. Utálkozás nélkül tépkedte ki a fogával a spród szőröket, csak akkor köpködött, ha a szájára tapadtak. Akkor sem adta fel, amikor véglegesen bebizonyosodott, ezt a madarat lehetetlenség megfosztani a tollazatától. A lekopaszított bőrfelület a rákövetkező napon már újra pelyhedzett, újra ártatlannak és sebezhetőnek tűnt. Janó betakarta, babusgatta a jámborságában leginkább önmagával szemben védtelent, úgy becézgette, Libakedves. Nem mintha ez illett volna az asszonyhoz, de az különben is kizárólag olyasmit viselt, ami egyáltalán nem állt jól neki. Ludmilla esélyein Semjén mama sem sokat ronthatott, legfeljebb gyászosabban tornyosodott a konyhában a tűzhely előtt, mint azelőtt, és fekete ruháján szaporodtak gyorsabban az éktelenkedő zsírfoltok, ahogy öregedett, egyre többször ette le magát bánatában. Kiguvadtan meredt a zsugorodó bőrre, s amint leolvadt róla a haj, mohón kapkodta ki a lábasból a porcöket. A több évtizedes forróság barnásra pörkölte a száját, a szegletét és környékét egészen májbajosra sárgította a libaszír. Kitaróan rágta a se íze, se bűze gumidarabokat, azok azonban mákszemnyivel sem lettek puhábbak. Maradt minden a régiben, szerencsétlenségüket a füst sem nyelhetette el, a mama az utolsó pillanatban mindig kiügyetlenkedte a partvissal a kisablakot. Azon meg szivárgott bizonytalanul valami, amiről senki sem tudhatott semmi bizonyosat, mert nagyobbbrészt inkább odakint maradt. Ez a kevéske pedig, ami mégis eljutott belőle hozzá, nem segíthetett rajta, fejében örökre megrekedt a káposztás cvikerli gőze. Az elképzelt éden habkönnyű ajere mind kevesebb valószínűséggel törhette át ezt a kiszellőztethetetlen, áporodott levegőt.

A lift ugyanolyan rázkódtatással zökkent a földszinten, amilyen keservesen fúródott át a sötétségen. Aztán dacolva azzal, hogy ezt az éjszakát teljes egészében a Semjén mama halálából előlegezte, valódi napkeltére nyílt. És ez a virradat egészen más volt, mint amit Janó egészen mostanáig a víztoronyból és lakásuk tizenötödik emeleti ablakából láthatott. Határozottan zavarta a ráosztott szemfényvesztés, amelyért, azt hitte, maradék szeme a felelős. Talán ereszkedés közben, a hőmérsékletkülönbség miatt homályosodott be a nyavalyás. Belekotort a zsebébe, előbányászta az üvegszemét meg egy kis darabka szarvasbőrt, és nekifogott a kékes golyó tisztogatásához. Dörgölés előtt néhányszor rálehel, majd a cipőtisztítás széles mozdulataival folytatta a fényesítését. Időnként megvizsgálta, aztán amikor végre kielégítette a ragyogása, rutinosan visszapattintotta a fészkébe. Addig igazgatta, míg megtalálta a helyét az üregében. A többiek diszkréten elfordították a fejüket, és türelmesen megvárták, amíg befejezi. A tekintetük akkor találkozott újra, amikor az üvegbe dermesztett kristályvilág már alig különbözött az igazítól.

Ludmilla egy teljes héten át minden nap fürdött. Tenyerén, talpán és a fenekén csúnyán összeráncosodott a bőr, gondolatai is ilyen iramban töpörödtek,

szivacsosodtak. Néhány nap alatt elveszítette nedveit, tavaszi almává töppedt a lelke, s Janó szorongva leste, az asszonya vagy a víz fogy-e el előbb. Ez a páratartalom azonban úgy látszik, nem kedvezett egy soron következő tragédiának. A szabadnapjaik letele után, mintha Semjén mama meg sem halt volna, újra hajnalban keltek. A rádióban a hírolvasó vajákos asszonyként kedvező mágneses viharokat ígért. A varjak a bejelentéshez igazították szárnyukat, addig ereszkedtek, míg egy magasságba kerültek az ablakkal, rátapadtak az üvegre, és szemmel tartották Janót, aki az őt fogva tartó hókuszpókuszokon csak azzal vehetett némi elégtételt, hogy megpróbált nem hinni bennük. Károgjanak, amit akarnak, valamiért biztos volt abban, semmi sem kezdődik előlről, csak folytatódik, ott, ahol abbahagyták. Fegyelmезetten lenyelte a fájdalomcsillapítót, elviselhetőbb legyen a nyavalya, ha a reggeli hidegben hibás arcát összébb húzza az idegszába. Különben ugyanazzal az elszántsággal indultak Ludmillával a munkahelyük felé, amivel eddig, mert egyetlenegy dologhoz értettek, hogy összehozzák a szokásos nagymosáshoz valót. Egy darabig együtt mentek, aztán útjuk elágazott a mosóporgyár és a víztorony felé.

Janó a megszokott mozdulatokkal látott munkájához, aztán, ahogy ezt elvárták tőle, javíthatatlanul kibújt a hétköznapiságból, ünnepélyesen nyújtotta ki a kezét, s olyan áhítattal tekerte el a rozsdás kereket a szigorúan kijelölt időpontban, mintha harangozna. Ezekben a pillanatokban senki sem vitathatta, vajon a Vízművek főelzáró csapja felér-e a nagyharanggal. Amikor naponta háromszor nem kevesebb és nem több mint egy óra hosszára megnyitotta a nyikorgó szerkezetet, szörcsögve hangosodó hörgéssel egyszerre indultak meg a lelkek valamennyi lakásban. A tökéletesen szimulált sivatagban nagyszerűen keveredett a születés a halállal, hófehér lepелben vonultak a városlakók az illemhely felé, ahol kísérteties egyetértésben egyetlen határozott kézfejen egyesülve végre lehúzták a felgyülemlett salakot. Egyáltalán nem fintorogtak, miért is tették volna, az orrsövényferdülésük okozta krónikus gyulladás örökre felszámolta szaglásukat, utálkozás helyett éppen az oldódó fürtelemбől felszabadult bűzök segítették őket katarzishoz. Krárogtak, fulladozva nyeldekkeltek, pattogott a fülük, miközben elvárásaik szerpentinjén ereszkedtek mind lejjebb és lejjebb. Egyre konokabb meggyőződéssel hitték, valami félreértés folytán rekedtek félúton a paradicsom és a földi világ között, ahol alázattal kell megbecsülniük azokat a kivételes perceket, amikor megmártózhatnak, kabátjukkal együtt kimoshatják a zsebükben maradt cselédkönyvet, ne sejttesse, akihez megérkezésük után elszegődnek, a mindent megelőző elbocsátás valóságos okát.

Jász Attila

Sötét seb

Van olyan, hogy nem azt írjuk meg,
amit szeretnénk. Ahogy kinézel az ablakon,
szikrázó, kemény hópáncél a szemközti háztetőn.
Feladtál mindent.

Néha olvad már, néha pedig azt hiszed,
a vékony tükörréteget nem szúrja át
semmiféle napsugár vágott fénydárdája.
Érzéketlen maradsz a külvilág költészetére.
Nem üt rajtad sötét sebet.

Néha csak nevetsz,
egészen könnyedén írod meg, amit mindig is
szeretted volna. Pedig most nem is akartad,
csak úgy alakult, váratlanul. Valahogy.

A látvány szőláncokká fűződőtt össze.
Majd az első mondat ütötte lukon át kimásztál
a kertbe. A mondatok meg jöttek utánad. Mint a vér,
láthatatlanul a lélek ütötte sebekből.

Árnyékfogyok

Árnyékfogyod vagyok. Mondod,
mondogatod magad elé. Próbálsz
kitalálni az élményt, honnan jöhet a szó.
Árnyas, könnyű séta nyomán a több száz
éves fák lombrajzolata pupilládon.

Fagyott levél alatt lassan rothadó emlékfoszlány
a nyárról. Akár az olvadó hólé szomorú
vidámsága és a gyerekkori jégcsapok
vasízú gondtalansága. Együtt is
előhívható.

Most éppen bármit sorolhatnál,
ami éppen eszedbe jut,
de csak motyogsz magad elé értetlenül.
Árnyékfoglyok, árnyékfoglyok vagyunk.

Legalább néhány perc

Tekintetemet átfúrtam az ablaküvegen.
A télvég bágyadt fényei minden este
élem varázsolják ezt a megunhatatlan látványt.
Minden este más, holott ugyanazon az ablakon
nézek ki, és ugyanakkor.

Aztán leeresztem szép lassan a redőnyt,
tudjak dolgozni végre, és képes legyek
elszakadni az ablakkeretből. Megvárhatnám
a teljes sötétséget, de tudom, veszélyes dolog
lenne, mert az idővesztéstől eltekintve,
ott van már az utcai lámpák misztikus fénye,
ahogy sárgás szeretetükkel megértően borítják be
a töredezett aszfalton kóborló faleveleket.

Akkor inkább a redőny, a munka, meg az alvás,
hogy másnap újra lehessen alkonyulat,
és legalább néhány perc megváltás
a redőny leeresztése,
a tekintet átfúrhatatlansága előtt.

Hajnali fű

A hajnali fű még mindig ott szárad a cipőm sarkán.
Mostanában ilyesmiben látom a költészet lényegét.
Ahogy a mezőn hagyott reggeli lábnyomok kihűlnek,
majd szinte észrevétlenül visszatérnek a déli napsütésbe.
Kissé bágyadtan és száradtan ugyan, de itt vannak.

Benne a szavakban. A séta emlékműve, a hajnali fű
győzelmi oszlopa okozta láthatatlan horzsolások
cipőm sarkán, meg egy kis tintaszínű sár. Hogy
biztos legyen az élmény, miközben várakozva ülök.

Vonatra, hogy jöjjön már végre, ne késsen folyton.
A jelen a jelenről hallgasson. Ne beszéljen bennem senki.
Hallgassanak a szavak. Csak képeket vetítsenek, ha lehet.

Takáts Márton: Budapest Hommage à Piranesi / Margit-híd (1994–1995, rézkarc, 245×495 mm)

Elégia 1.0

Férfiú

Úgy hinném, hogy kapunk még esélyt, az éjszakára nappalt,
s a távolság, mit megtapasztalt hunyorgó szemünk,
nem legyőzhetetlen, s jöttünkre szerterebben
a hideg és halál, vagyis inkább nemlét, ez a csírátlan,
istentelen emlék, melyre itt a cáfolat, s várnak minket
szekerek, fiastyúkók, medvék.

Befogad, bujdokol előlünk vagy elvágja torkunk majd a vendég?
Vagy hiánya lesz, mi gyötri tovább elménk, s bejárunk
hetedhét homokos, vizes síkokat, kezünkben üveggolyó,
de nem tudjuk mégsem, igazunk hol lelénk?

Úgy hinném, hogy maradt még esély, ne csak azt mondjam,
nem merem, legyen fej vagy írás, s ha fej, akkor legyen-e
gyermekem, és menjen ez így tovább, végig a nyüzsgő sejteken?

És ha írás, marad-e fej nekem, kibén bámulhatom önmagam,
s onnantól odavan a halál, vagyis hát nemlét rám eső része,
s így szőttem egy bolyhot a szőnyeg-egészbe? S aggódjam, hideg
padlón feszül-e egy kísértet-sem-járta házban, vagy
mégis tud repülni szellem-szótte lázban?

Aggok

És hová juttat majd e láz?
S gyógyszere van-e a forró,
homlokgyöngyös láznak?
Vagy nincs is ablaka a háznak,
hová nagybetegen, kaszasuhogástól
menekülve behúzódtál,
s most látod, menekül a fény messzire,
most látod, hogy nem látsz,
a sötétség oly baljós, teljes, hogy
csak rémkép gyötri egyre elméd?

Kell ilyen ház? Ó, valld be,
nem kell, csak kényszerít a szükség,
hát élj vele, legyen a láz, nyugtassa csak
azt a szétfeszülő elméd, Erothicát csempészve
vágyaid komódjába: rekeszbe rejtett
sápadt, régi fényképek gondosan
bekötött albuma, mit földöreg rokon
talál meg véletlen, s szégyene oly mély,
mint a feledésnek kútja, élete egy csapásra
megváltozik, mintha pólusok cserélnék
helyüket, dél, észak, észak és dél,
dél, észak – így döbben rá a sivárságra,
elfecsérelt életére a rokon,
ki hetven is múlt már.

Ilyen jövő, mi vár rád, vagy különb,
hozza az élet. Kitalálni jobbat és
egészet nem lehet, ennyi elég hát,
s ne tovább! A parancs kéretlen úr,
végzése így szól: állj, ez tovább
hát nem mehet. Egy valamit még
engedélyezek. A rímeket.
A rímet engedélyezem.
Igen, a rímeket.

Czifrik Balázs

Haza

– áll –

bőröd lehetne bőröm
ezerkétszáz kilométer
az út s a távolság
ha lenne három hét
naplót írnék szívhang
ez lenne a cím és
három hét soha nem
mutatnám meg
bőröndöm súlya most
az aszfalthoz ragaszt
a tárgyak benne
de ez mindegy most
úgyis végignéznéd ha
kicsomagolok válogatnál
új fehéreműim között
ha bőröd lehetne bőröm

– felszáll –

óriás szita a lépcsőrács
emelkedem magasabbra
egyre feljebb egyre lejjebb
nem akarom de már
megemel utánam nyúl
ereje tarthatatlan ledönt
segít hogy legyen könnyebb
egy idegen elhagyja magát
az erejét kedvemért
míg maga lent marad a súly
a férfi kéz emel a másé
oda hol nincs
lent és fent hullanék
ha óriás szita a lépcsőrács

– ül –

magam zárom üvegbe
hogy eltegyek valamit neked
beszéljek arról ami zárható
s ami kinn reked kérdezz arról
lassan szivárog parfümöm
illata a szádban keveredik
össze velem fülcimpám a gyengéd
első érintésed ha érkezem
túl az első állomáson kedvessé
teszlek kedvesemmé
ha magam zárom üvegbe

– néz –

a táj leláncolt rohanás
hogy hegyek és rét és mező
hallgatnom kell máshogy
mint veled mint cseppé olvadó
pára az ujjbegyen nem nézem
nem látom mert te sem
vagy te sem a vonatablakán
lehetnék gyenge fény
üvegjáték arcom mozdul
hajlik követi szemem
az egyedüllét kopárságát
nem hiszem magam sem
ha a táj leláncolt rohanás

– hall –

a némaság nyugtat
ijedt vagyok lármát
kell ismernem ricsaj
recsegését a csontok
koppanását szövet és
test súrlódását selyem átkát
sejtek zubogását csak
a sűrűt csak a hullott
avar sustorgását

szemben ülő érverését
a másik jelenlétét ahogy
gázol ha akarom ölel
ahogy akarom izzadt
tenyér sikítását
polírozott bútorlapon
rémülten akarom
ha a némaság nyugtat

– olvas –

felütöm és előugrik Babilon
foglya az vagy nekem
mert átengedlek a betűk között
akinek akarlak látni
a történetet mögéd
látni ahol nem én vagyok
magadban keresel hiába
oldalról oldalra haladok
hogy ne kövess
hagylak történetet te is találj
fehéren nyüzsögnek fekete pontok
ha felütöm és előugrik Babilon

– eszik –

csomagolt élelem bosszant
ügyetlen vagyok kilógó
zöldségek vajás fólia pacás
szalvéta nem vigyázok arra
hogy észre ne vedd
mit eszem nevensz
előre szándékos
szájalom igazad lesz
éttermi kések lapját
használok tükörként
engem is megmutatsz
elnyúlok véznán
az éleken a markokban
vagyok gondolom gondolod
a paprika a földre pottyán

lehajolok szemben egy térd
rám néz a test mosolyogj
ha csomagolt élelem bosszant

– szerez –

szürke vagy nélkülem kaland
sőt idősebb ívelt hátam a tiéd
felemelni magam fogom
hajthatatlan vagyok a hajlatokon
órádra nézve várom az időt
hiába sűrgetsz itt én vagyok
nem te érkezel én jövök
hiába teszed le könyved
én nyitok idegen vagy idebenn
tárcáddal ne babrálj úgyis te fizetsz
ha szürke vagy nélkülem kaland

– gyújt –

kilépek hogy bátran kövess
a fülkeajtó nyitva ha nem
dohányzol zárva hagyom
tűzzel kínálj a huzatban
kapkodom óvd a billenő
lángot kézfejed koccanjon
karomon a folyosó halvány
fénye engem sem takar
rád nézek nem szólsz
hogy pardon véletlenül
a kezünk mert a parton
én állok te fulladsz a folyóba
ha kilépek hogy bátran kövess

– átlép –

kettőnk közé érkezik a harmadik
lebeg velem a határvonal
táska mélyén útlevel
hangod hallom rossz utazó
az otthonit ami füstbe vész

elhagyom táská alján maratás
neszez aki kint maradt
vámudvar és áramszedő
szavaid szikrája pattogzik
az éjszakában s új erő ránt
ha kettőnk közé érkezik a harmadik

– lassul –

az ülésen morzsa marad
ékelődik a szövetbe tűvé
teszem mindenem hogy
valahol találjalak apró
szemcsék ha közelről
nézem magam vagyok
neked céltalanul cél-
kereszt figyelsz és
figyeltelek eggyé válni
most nem akarok másé
lenni az utolsó városban
amit nélküled is elhagyok
ha az ülésen morzsa marad

– megáll –

varjak szállnak a padra
melljük ülök tolláskodni
kellene mozdulatlan
mozdulatban létezel
végpontom a nullás kő
kezdetnek épp elég
ami szorít nem tágul
kívülről hogyan nézhetnéd
aki bentről kilép
járása bizonytalan most
vagy elindul-e feléd
ha varjak szállnak a padra

Kiss Ottó

Utcarészlet

A kápolna színes üveglablaka kiesett a járdára. Nem törték be, nem dobták meg kővel vagy kavicssal, úgy feküdtek egymástól néhány centiméterre a mozaikdarabok, mintha az ablakot belülről lökte volna ki valaki az utcára.

A látvány bizonyos esetekben annyira erős tud lenni, hogy többé nem is mozdítható el, gondolta Javrik. A szétesett kép előtt állt, de egyben látta az egészet, akár korábban több százszor, amikor a kápolnát a Mágocsy utcai buszmegállóból figyelte, amikor még a festett kép a helyén volt.

Fáry Berta jutott eszébe. A lány a színpadon állt. Ott látta meg először, rác apácát alakított kékesfekete, darócból készült bő szoknya-köpenyben, derekán kötéllel, mellén vaskereszttel, ormótlan fapapucsban. Mert Lung Béla, Fáry Berta osztályfőnöke és a gimnázium legelhivatottabb történelemtanára hatórás színdarabot írt a világtörténelemből, egy felvonásban, harminchárom képben, madáchi alapokon, de sokkal részletesebben, amint azt az előadásokat követően hangsúlyozta is. A Világtörténelmet a gimnázium összes tanulójának meg kellett tekintenie legalább egyszer, ugyanis Lung Béla amellet, hogy életét tette a tanításra, hiú ember is volt. Javrik csak egyszer nézte meg Lung Béla darabját, s a bő ruha miatt csupán a lány arcát, nyakát és karját látta az ebédlőben felállított alkalmi színpadon, de legalább annyira megmaradt benne ez a kép is, mint a kápolna színes üveglablaka. Az apácát magában Kumriának hívta, illetve nem is az apácát, hanem azt a rövid jelenetet, amit előcsalt belőle a Kumria név, ugyanis a Világtörténelemben Fáry Bertának nem sok szerep jutott, még nevet sem adott neki Lung Béla.

A fiú le akart hajolni, hogy összeillessze a mozaikdarabkákat, de hamar letett a tervről, mert megérezte, hogy az utca túloldaláról figyeli valaki. Még egyszer rápillantott az összetört üvegre, aztán átsétált az aszfalton a buszmegállóig, és tanulmányozni kezdte a menetrendet. A lány, akinek érdeklődő tekintetét továbbra is érezte, a váró narancssárga műanyag székei előtt állt. Most onnan leste Javrikot, de csak a szeme sarkából pillantott néha rá, aztán mindig elfordult. A Mágocsy utca egyik kockaházában lakhat, gondolta a fiú, és szinte rátapadt az apró táblácskára. Tavaly télen többször is látta errefelé, aztán hónapokig nem, csak most, tavasszal. Először, amikor a korán jött tavalyi hóban messziről figyelte, azt hitte, Fáry Berta az. Ugyanolyannak tűnt a termete, az alakja, a járása, még a sötétszürke műszőr kabátja és a bordó csizmája is ugyanolyannak tűnt. Most meg, ahogy Javrik elfordult a menetrendtől, a nő pedig lépett néhányat a műanyag székek előtt, látta, hogy a csípője is ugyanúgy mozdul a könnyű szoknya alatt, mint a Fáry Bertáé.

Talán gyerekkorában hullott akkora hó, mint tavaly november közepén. Egy vasárnap hajnalra teljesen belepte a várost. Reggel, amikor elindult, már csak

kristálypor szitált az égből, ha felfelé nézett, apró szúrások csiklandozták az arcát, és a szürke égen olyan volt a Nap, mintha valaki félbevágott barackra cserélte volna. Ahogy ment, talpa alatt ropogott a fehér szőnyeg, csak amikor megállt, lett akkora csend, hogy ha elköhinti magát, még a Mágocsy utca túlsó sarkán is meghallják. Nem köhintett, a kört nézte a kápolna melletti zöld vakolatú ház előtt. Húszcentis sávban ki volt taposva a hó, mintha valaki egész éjjel körbe-körbejárt volna. De az a valaki nem volt ott, a kitaposott részhez pedig nem vezettek lábnyomok. Felfelé nézett, aztán megállapította, hogy onnan sem jöhetett semmiféle tárgy, idegen úrhajó vagy ilyesmi, mert a kör fölé mélyen belógott egy akácfa ága, és vastagon, érintetlenülült ült rajta a friss hóréteg. Szabályos kör volt, négy-öt méter átmérőjű. Néhány másodpercig döbbsen figyelte, mozdulatlanul állt, akár egy bronzszobor, és az jutott eszébe, nem tudta, miért, hogy a kör nőnemű, a kör nőből van. Aztán meg az, hogy az ágakon lapuló hó, és a csipkefüggöny is, amit a zöldvakolatú ház ablakai mögött valaki félig elhúzott, nőből van. De a zöldvakolatú ház férfi. Az ág, ami a kör fölé hajlik, férfi. A fa: férfi. A gondolatmenet megnyugtatta. Hogy helyet talált a körnek a világban.

Akkor tűnt fel az a két alak az utca végén. Egymás mellett jöttek, egy fiú és egy lány. Látszott a leheletük. Ahogy közeledtek, a fehér háttér előtt egyre élesebben rajzolódott ki Fáry Berta vörös haja, előkelő nyaka, hidegtől pirosposzsgás arca, barna gombszeme, törekeny csuklója, és csuklóján a piros műbőrszíjas apró karóra. Teremtőnk játékos kedve határtalan, gondolta Javrik, nem elégszik meg avval, hogy novemberben zúdítja le ránk az égből a havat, s hogy a hóba egy ismeretlen eredetű kört rajzol jókedvében, még egy lányt is tesz a Mágocsy utcára, egy lányt, aki ugyanolyan, mint a Fáry Berta.

Vékony, szőke fiú közeledett a Berta-hasonmással a tavalyi novemberi hóban. Hosszú, nyitott télikabátot viselt, piros sál lógott a nyakában és két fejjel volt magasabb a lánynál. Gyerekkori meséskönyvek lapjain néz ki így a királyfi. Kézen fogva jöttek, mint a szerelmesek, aztán a fiú súgott valamit a nőnek, mire az szelíden, de habozás nélkül bokán rúgta, és nyelvet öltött rá.

Javrik akkor gondolt először az írásra. Hogy le kéne írnia mindazt, ami történt. El kellene beszélnie úgy, ahogy volt Fáry Bertával, a körrel és a szerelmespárral. Aznap este le is ült egy fehér lap elé, de egy sort sem bírt papírra tenni. Nem tudta, hol és hogyan kezdje, mindig előre- vagy hátraugrott az időben, és a helyszínek is ide-oda kalandoztak az agyában. Ha gondolatban sikerült is olykor-olykor kiszakítania az események nyüzsgéséből egy-egy részletet, tovább sosem jutott, mert azonnal megidézett és hozzákapcsolt egy-egy újabb részt. Órákig ült ott, mire megértette, hogy az írás mindenekelőtt félelmetes. Egyszerre tett, szembesülés és ítélet. Megmutatja, hogyan éltünk odáig, s hogyan kell élnünk azután. Az írás kritikája mindannak, ami történt, de nem ad megváltást, csak a megváltás lehetőségét.

Annyit még aznap este megsejtett, hogyha írni akar, mindenképpen le kell győznie ezt a félelmet, de nem tudta, hogyan. Csak a kérdésfelvetésig jutott, csak a súlyt érezte, s hogy ezt a súlyt le kellene tennie valahová, el kellene helyezni valahol a világban.

Kumria rác apácára gondolt, és írás helyett, ma is jól emlékszik, megmaradt ez a kép is, egy Julio Cortázar könyvet emelt le a polcról. Olvasás közben néha rápillantott az asztalon hagyott papírlapra, de csak a szeme sarkából, hasonlóan ahhoz, ahogy pár perccel ezelőtt a Fáry-hasonmás a buszmegálló műanyagszékei elől őt leste. A fehér lap szélén végigfutó vonalat Javrik gondolatban meghosszabbította. A vonal leereszkedett az egyik asztallábon, és a parkettán folytatódott. A fiú lapozott. A vonal felfutott a falra, egészen a tengerparti város utcárszletéig, a képen körberajzolt egy járókelőt, aztán az ablakon át kiszökött a szobából, és a villámhárítón lejutott az éjszakai utcára. Felkapaszkodott az aznapi utolsó autóbuszjárat hátsó kerekére, és csak a kápolnánál szállt le, egy törekeny nő nejlonhatisnyáján. A vonal átkacsarkingózott az elnéptelenedett úton, majd a járdán, és körbe-körbejárt a friss novemberi hóban. Aztán a kápolna ajtajáig lopózkodott, végül fölkúszott a hatalmas kilincsre, és eltűnt a kulcslyuk nyílásában. Bent végigfutott a félhomályos padozaton, ahol egy fiatal férfi állt, s hallgatta, ahogy kint, a kápolna rézkupoláján néhány varjú veri csőrével a csillagok fénypontjait. Az üres papírlap vonala fölkúszott a férfi nadrágjának varrásán, aztán tovább a kardigánja szélén, fel a könyökéig, és menedéket keresett a nyitott tenyér egyik vonalában, ami épp ekkor tapadt lassan a kápolna színes üvegablakára.

A fiú megint becsukta a Cortázar-könyvet, mint tavaly novemberben. A Fáry-hasonmás most aprót mosolygott a műanyagszékek előtt, aztán elfordult és leült a legtávolabbira. Javrikban egy másodpercre megmaradt a nő tekintete, és ebben a másodpercben döbrent rá, hogyha valami, akkor ez a tekintet biztosan különbözik a Fáry Bertától. Berta pillantása szinte örökké metsző, hűvös és határozott, a hasonmásé viszont szelíd, ugyanakkor mutatja, hogy a lány minden percben tisztában van azzal, ő Isten teremtménye, és ezt a tudást gyöngéden, de mégis valamiféle büszkeséggel viseli. Ez az, ami Fáry Berta színpadi alakításából hiányzott, gondolta. Ha egy égi hatalom kicserélte volna a két lány tekintetét, nemcsak az apáca, talán Lung Béla Világtörténelme is hitelesebb lett volna.

Javrik feltűnés nélkül vehette szemügyre a nőt, mert az a túloldalon kapirgáló varjakat figyelte, aztán meg elfordította fejét a közeledő autóbusz irányába. Berta is törekeny lány volt, tünődött, nemes és kecses formákkal a teste minden szegletén, akár egy finom porcelán, mégse szerette, ha óvatosan vagy gyöngéden kezelik. Bertát használni kellett. Nem is csak használni, de kihasználni, igényelte, hogy kihasználják.

A fiú az első hetekben még hajlamos volt ezt a férfi-nő viszony kellemes velejárójának tekinteni, és élvezte is, hogy a nő lesi minden kívánságát, fűrkészi megnyilvánulásait. Könnyedén és szinte lelki megterhelés nélkül elégitette ki Berta ebbéli igényeit, mert az alá-fölérendeltségi viszonyt csak kapcsolatuk egyik izgalmas kalandjának, felfedezésre váró területének és mindennek előtt ideiglenesnek gondolta. Az olyan kéréseket ugyan kissé megütközve és furcsa tekintettel fogadta, hogy míg szeretkeznek, ő csak tévézen nyugodtan, lapozgasson közben újságot vagy gyűjtson rá, de mindezt némi oldott és játékos ellenkezés után nem volt különösebben nehéz teljesítenie. Ám amikor Berta kívánságai már jóérzése korlátait is próbára tették, megriadt. Amikor például a lány határozottan arra

kérte, hogy közben égesse is meg Berta kezét és lábát azzal a cigarettával, lefejtette magáról a nőt, felállt a tévéfotelből, és azt mondta neki, hogy ő szabad embernek szeretné hinni magát, és hogy alkalmatlan a parancsosztoztatásra, de azt is csak nagyon rövid ideig viseli, ha neki parancsolnak. Aznap meg, amikor Berta mindenáron a nagyapja halálos ágyán kívánt együtt lenni a fiúval, percekig firkészte a lány arcát, és miután egyértelmű lett, hogy a nő komolyan gondolja, amit mond, csak annyit felelt, valódi aggodalommal a hangjában, hogy te beteg vagy, Berta. A lány nevetett. Aztán magyarázni kezdett, észérvekkel próbálta alátámasztani kérését, de a fiú képtelen volt megérteni, miért jó neki az a tudat, hogy ott vannak együtt, ahol két nappal azelőtt még a nagyapja teste feküdt. Miközben a lány beszélt, Javrik azt gondolta, hogy Bertában nemcsak valamiféle kisebbségi érzés dolgozik, dolgozik benne a másik ember természete fölötti uralkodási vágy is. Bertát nemcsak a megaláztatás töltötte el elégedettséggel, hanem az is, ha valakiből természetellenes viselkedést tudott kiváltani. Vagy csak az?

A busz fékezett, és megállt a járdaszegély mellett. Az első ajtó a fiú előtt nyílt ki. Fellépett a járműre, aztán körbenézett, de nem látta a Berta-hasonmást. Hátul, az egyik ablak melletti széken viszont ott ült az a szőke királyfi, aki abban a korán jött tavalyi hóban együtt sétált felé a lánnyal.

Javrik kinézett az ablakon. A nő a buszváróban állt, onnan leste a szőke fiút. Úgy esett a fény, hogy összeért az arcuk az ablak üvegében. A királyfi tekintete olyan volt, mintha egy behegedt sebet figyelne a tenyerén vagy a bokáján. A lányé meg olyan, mintha el akarná kaparni azt a sebet.

Az ajtók becsukódtak, és Javrik a hátsó ablakhoz lépett. A poros üvegen a fény csak nehezen küzdötte át magát, közelebb hajolt hát, és úgy nézte a távolodó lányt. Mielőtt a busz elfordult volna a sarkon, még látta, hogy a nő átsétál az úton, megáll a kápolna előtt, és lehajol a törött mozaikdarabkákhoz.

Kiss Attila Etele: Afrika elrablása (2003, rézkarc, 275×520 mm)

Kántor Zsolt

Napló op. 1.

Hogy Vlagyimir Iljics Lenint, Edson Arantes de Nascimento *Pelét* hamarabb ismertem, mint Kierkegaard-t, meglátszik rajtam? Azt mondja a fiam, igen, hátulról *gombolkozom*, amikor öltöttem a terminológiai kisbabát a konstelláció kezeléskézésébe, a bölcsélet *BÖLCSŐDÉJÉBEN*, sietve, kapkodva, mert tudom, mennyire gyorsan változik a trend, az *eszmény*, nem beszélve a ruházati kirakatokról, egyik nap trapézzgatya, másik nap *cső*, most kis zakó-gallér, tegnap meg széles, gomblukkal a csúcs*hajtókán*, öreg, mondom az ivadékomnak, te komolyan lekommunistázol, amikor én a *Hitel*ben publikáltam 1990-ben, ugyanakkor tagja voltam ugyan a pártnak, de amiatt nem vettek fel a főiskolára, csak fellebbezéssel, mert apám baptista presbiter volt, hát figyelj, csecsemő voltál, amikor én Moszkvában voltam a VIT-en, de nem azért mert három per hármas voltam, hanem mert megnyertem egy verspályázatot, abban a mezőnyben, ahol Garaczi Laczi lett a próza-kategóriában az első, régi dicsőségünk hol késel az éji *hodályban*, mondja a fiam, a múlt ásványai nem hatják meg, számára negyvenöt évesen sem vagyok ősközület, tudja, „kerge kór” az Kierkegaard, azaz „kerkegór”, az jó fej volt és *hívő* filozófus s ez számít, mondja a fiam, nem hülye materialista és nem is bigott pópista (bocs!), a képmutatás meg visszazáll az emberekre, mint ördögi szellem és ez a Gonosz ereje, amit csak a vallástalan és antimaterialista Kierkegaard tudott kiiktatni, mert hitt, de ettől még Lenin élt és jött, félrenézett és vesztett, de múltunk részévé vált, mint a „kerge kór” vagy bármelyik más vírus a sok közül, apropó, kisfiam, mondd fel a leckét gyorsan, hadd engedjelek el ahova elkéredzkedtél, menj csak és vidd hírül a spártaiaknak, hogy győzött a józan ész a családuknban, tanulni, tanulni, tanulni, mekkora hazugság volt az is, Isten nélkül szétesik a tudat, az ország, a haza is, kisfiam, ebben igazad van, Kertész Imre regényét olvassuk ki egymás kezéből esténként, annyira *eleven*, élő közeg ez a textus, hogy feldob, felkavar és sugározza azt, hogy érdemes létezni, ha van igazság, éspedig van, az egy *személy*, jön a reggel és a kisfiam megnő, egyetlen pillanat és ő is negyvenéves lesz, és hamarabb fogja ismerni Jézus Krisztust, mint Marxot, Maót vagy Che Guevara elvtársat és ez *harasó*.

Napló op. 2.

Sorstalanság, ez a kód, amitől beindul naponként az agy(am), mondja a fiam, már megint az apja fejével gondolkodik, inkább, mint Belzebúb, veti közbe, mi alatt írjuk a közös naplót, ő azt körmöli nap mint nap, én esténként marginális megjegyzéseket fűzök hozzá, ő azt írja, rém rendes apa, elvitt magával Pestre, én meg hozzáteszem, sikerült a nyakamba varrnia magát, hogy ott legyen egy istentiszteleten, egy valódi imaalkalmon, ahol kikiáltották az Ifjúsági Gyülekezetet, mint spirituális köztársaságot, bravó, azt írja, élete legboldogabb napja volt, ha-ha, ilyet még soha nem mondott, úgy tűnik írásban ő is, akárcsak én, eufémizmusra hajlamos, de nem, válaszol, lesajnálja az EU-fém meg a kokafém mianyánk összes relikviáit és akkor is, csakazértis istenhívő, de felekezetmentes lesz, semmilyen párt vagy szekta nem fogja lenyúlni a lelkét, a fülét, a szemét, nem a próklamációkon keresztül akarja látni a világot, hanem Isten szemüvegén, Jézus vérén keresztül, ez nem lehet igaz, ez az én fiam, igen az, átnézte a Kierkegaard „összest”, „Feltétlen Kell Nekem Isten” néven klubot alapít? Sebaj. És abszolút politika-mentes lesz, mondja a fiam és én hiába beszélem el neki, miért *nincs (nem létezik)* függetlenség, nevet, de nem felhőtlen öröm az, ami belőle kiárad, hanem aggódó vidámság, ami megjelenik az arcán, olyan félve-spórolva mosolygás, amiből jó volna (ha lenne még) félretenni a későbbi időkre, de nincs több. Hirtelen lefagy a szája, a beszéd ledermed, kis pánik kocsonyásodik szivárványosan a szemhéj alól, de letörli, csak a hideg, mondja és megy a dolgára. Azután visszafordul, megtorpan, újra más irányba megy, csak mondana még egy apróságról valamit, szóval ez a Sorstalanság, apa, ez tud valamit, ez a könyv, tudod, apa, én nem szoktam púderozni, de *ebből* megtudtam olyasmit is, amire épp most van szükségem. Mielőtt elúsznék egy nemkívánatos irányba. Mindezt az utcán mondjuk, a lépcsőház előtt, mintha hóval teli színpadon, ott jön ránk a beszélgetés, nem a lakásban, ahol elmegyünk tízszer egymás mellett, míg van valami mondanivalónk. A napló margóján persze, este újra összeszikkázunk, ő azt írja: apával referenciadialógus, túl vagyunk rajta, de nem felejtjük el, apa. pont. hu. Erre mit tudok reagálni? Köszönöm, Istenem, hogy adtál Fiút, akivel naplózgathatok. Még lefekvés előtt sms-válasz jön. Apa, Istent ne keverd bele mindenbe! A Sorstalanság ezért jó. Nem mondja ki.

Napló op. 3.

A túléléstől írt a fiam, elég magvas gondolatokat, megirigyelhetné Kierkegaard, Foucault, Heidegger meg sokan mások, rezgő kis tollbetéttel, láttam, ahogy kör-mölte szinte olvashatatlanul apró betűit, de én kibetűztem a *túlélést*, örömmel böngésztem a kalligrafikus *naplót*. Azt írja, hogy rettenetes dolog meghalni, de rettenetes át- és túlélni is, amit egy háború jelent, persze azt is írja, hogy a háború nem jelent önmagában semmit, nincs jelentéstartalma azaz nincs felségterülete az örök *jó* szempontjából, csak csupa hiány, negatívum és káosz. Az is valami, írom én a margóra, magnóra (újabbán diktafonon üzenek neki, esténként lehallgatja), de nem gondolom komolyan, nincs kedvem gondolkodni a szörnyűségek mibenlétéről, nem mintha elefáncsonttoronyba vágyna a lelkem, dehogy, csak fáradtnak tűnik az elmém, fölteszi folyton a kérkedő kérdést, mire megyek „vele”? Mármint a gondolkodással mire megy az ember, kérdez vissza a napló, mehet e szembe a háborúval a gondolkodás vagy mellette ballag *el*, lehet e beszéddel verebekre lőni akár, vagy a semmi ágyúja csak a szószaporítás? És minden írástudó a hamisság korifeusa, farizeusa, körülbeszélve a témát apró kis pletykákkal, glosszák-kal, hogy eltakarja a Nagy Gonoszságot az olvasók szemei elől? Mit árthat egy regény a világnak? Kérdezi a „margó”? Erre a napló mit felel?

Amit a szellem, a kultúra a testnek. Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, ami Isten szájából származik. Mit ad a testnek a lélek? Térhetünk vissza az eredet-konstitúcióhoz, mit ad a szellem a teremtett agyagnak, a gyúrmának, amiből formálható ez meg az? Hát *életet*, vágja rá a Fiú. Amikor szomorú vagy, kisfiam, hol van benned az élet, kérdezem? Mint szkeptikus báb, játszom a színészkirályt, *Istennek lehetetlen hit nélkül tetszeni*, de *Ő*, mármint a Fiú *visszajelez*, akkor is bennem van az élet, apa, ha kivagyok, az élet a szivemből felmegy az agyamba, vagy fordítva, felel a bábu. Igen, élet nincs ige nélkül.

Hartay Csaba

Szobafogság

Föld
Földhányások
Az ablaktalan szobákban

Sötétség
Sötétségbe csorgatott
Kásás félhomály

Korlát nélküli
Fokok és fordulók
A huzatos toronyig

Egyensúly és tériszony
Négykézláb ereszkedek
Vissza az első lépcsőfokig

Ide
Így zártam be
Önmagam

Éjforduló

Tekintetem az éjszaka tengelye
Vak színfolt gyászkek égbolt
Hunyorít a hold
Hunyorognak a csillagok

Fordul a jelöletlen óralap
Fordul a gátoldallal
A padból buggyanó
Világtalan gyantaszemgolyó

Beléfagyva az eszmélet
A hajnal nyíló szemhéja
S az előhívható képek
Visszhangtalan csarnoka

Éji harangszó

Zajok apró szúrásai
A hűvös csendvásznon
Átszakadnak az elhallgatások

Hangburkok és magvak
Kongó támolygása
Éjfélkor harangoznak

A templom felett
Sötét felhőbe dőfött
Arany holdfény

Válasz nélküli ima
Végtelen mormolása
Nincs megbocsátás

Testetlen
Szigorú tekintet
Az Isten

Újházy László

Négyfelé

lelkemet négy testbe szétoztottam immár

naptár írja sorsom
zárt udvarunkra néz a ház
nőnek a falak közöttünk bizony

sivárukok
betonúton fűszál

tűzbe hullott hegedűmet most eszik a lángok
szénszínű madarakat fellegeket látok

kitágul a végtelen és szétránt

város kapuján a négyfelé vágott év
kiszögelve égtájak szerint
zúg az égi ige basszbaritonban
s egységbe szerveződik minden megtapasztalt

lelkem négyfelé elosztottam immár
váljon felnőtté bennük
teljesedjenek ki
ameddig az ólálkodó farkasok
körben szundítanak

Elindulás

Jön az éj.
Bivalyát engedi a fáknak.
A fák madarak légiútjába
belezihálnak.

Odafenn egy ablak
világos krétarajz.
A fényt
hessegeti a szél,
lebegő papírmorzsa-
porát tócsába hordja.

Valahol zene szól.
A zongora hanglabdája
végigpattog az utcán,
begurul egy kapualjba –
a csönd
ujjai között
babrálgatja.

Ott állok.
A szemközi kerítésen
szakított seb csak nekem fáj (?),
a kutyák szívemig bejárnak rajta –
egy kisgyerek
homokban felejtett nyomai
az utcára szaladnak.
Autó el ne üsse!
A hideg végigfut hátamon.
Rossz emlék.

Távolban megzendül az ég.
Jó lenne hazamenni
anyám...
hol egy száradó ruha,
egy tányér leves,
egy búcsúcsók,
egy levél –
arrébb rúgja a szél –

egy hangulat fénye,
ami már sárga.

Az öröklétet pillanat muzsikálja.

Az emberek föltámadtak volna? –
teli velük az utca,
beszélgetnek, nevetnek –
hirtelen,
mint az életem
eszembe jutnak.

Meglódulok.
Lábamra tekerem sálját az útnak.

Kíss Attila Etele: A tükör (2002, linóleummetszet, 190×185 mm)

Nagy Koppány Zsolt

Tánc

...kisasszony, ha tényleg akarja, én elmondom, hogy volt, de ígérje meg, hogy nem vet meg, mert egyszer tettem ilyet, s eszemben sincs többször megtenni, nem érdemli meg senki, de értsen meg, próbálja meg, hiszen tudom, hogy kegyed még csak gondolni sem gondolna arra, amire ez az asszony, hát csak elpéldázgatok itten, üssük valamivel agyon az időt, tehát ott kezdődik, hogy boldog voltam a feleségemmel, tudja, az ember érzi, illetve azt hiszi, hogy érzi, melyik az a nő, amelyikhez életet lehet kötni, szóval mondtam egyszer neki, legyen a feleségem, édesen hozzám simult, barna haja volt, a vállamra omlott vele együtt, zokogtunk, olyan szép volt, istenem, bár tudtam volna, dehát honnan tudhattam volna, majd meglátja kegyed is, igen, szépen kezdődött az életünk, délig aludtunk, délutáni műszakba jártunk mindketten, hol én főztem a kávé, hol meg ő, hogy miért van mindenképpen ez a rítus a reggeli kávéval, hát én azt nem tudom, dehát nálunk is volt, szerelmeskedtünk előtte is meg utána is, Hrabalt olvastunk fennhangon, szóval a lelkem szakadt bele a gyönyörűségbe, boldog voltam, ő is annak látszott, s mégis, alig telt el két hónap, kiszívott nyakkal jött haza, ahogy a nóta is mondja, semmit sem szóltam, elhittem, hogy akarata ellenére történt, nagyon meg akartam tartani, azt hiszem, érthető így a hozzáállásom, hiszen a feleségem, aranyasszony, és nem is akármilyen, mondogattam magamnak, tévéztünk, pedig ekkor kellett volna valamit lépni, ekkor még lehetett volna tenni valamit, de ki gondolta akkor, istenkém, ki gondolta volna, így csak néztük a tévét, én a nyaka másik felén ültem, hogy úgy mondjam, ne is lássam inkább, ez járt a fejemben, majd szeretkezünk, ahogy a könyvben is írja, igaz, csak olyan pozíciókban voltam hajlandó, melyek közben nem láttam nyakán a kékülőt, lilulót, zöldülőt, majd sárgán eltűnő foltot, de szenvedtem azért, megtörött valami, ahogy mondani szokás, szilánkjai közt lépegettem, s vékonyodott talpamon a bőr, neki meg az arcán vastagodott, mert mi történik egy nap, azt mondja nekem, hogy ő X-be menne, keletre, tudja, az a városka, ott lesz a továbbképző, amelyen neki részt kell venni, okos nő, gondoltam akkor, képezni akarja magát, eridj csak, drágám, mondtam, sajnos én nem tudok veled tartani, nem baj, valahogy megleszek, villogott a szeme, hiányozni fogsz, búgta rögtön utána, búcsúszeretkezünk, más volt, mint egyébként, persze így utólagról nézve, hajnalban csörgött az óra, mondom neki, kimegyek veled az állomásra, kikísérlek, édes, ne tedd, válaszolt, esik, kinéztem, csillag volt mindenütt, még a földön is, nemrég hoztam le neki, tiszta volt az ég, a levegőben viszont búzslótt valami, mindegy, gondoltam, még nem szólok, de igen, kikísérlek, erősködtem viszont, s cselesen ártatlan arcot vágtam, hiszen nehéz a táskád, folytattam, húzódozott, de bele kellett hogy egyezzek, látta a felhőket az arcomon, tényleg nehéz volt a csomagja, a taxiig is nehéz volt kicipelni, na mi van, költözöl el, vicceltem, igen, mondta, s reméltem, viccel, az állomáson én ügyeltem a csomagra, amíg ő meg-

vásárolta a jegyet, s itt kezdődött, mert tudja, kedves, nekem nagyon jó fülem van, gyerekkoromban is elsőként hallottam meg, ha egy szúnyog repült be a szobába, mondta is apám, legyen zenész ilyen hallással, ne vasgyári munkás, nem lettem, már bánom, biztos kegyed is jobban örülne, ha Rimszkij-Korszakovról beszélénk, aki ugyebár a Katalin szeretője volt, nade jó nekem így is, jó lett volna így is, ha a hallásom akkor olyan jól nem működött volna, bezzeg működött, hallottam, hogy Y-ba kéri a jegyet, mely ugyebár nyugatra volt, átellenben X-szel, nem hittem a fülemnek, gondoltam, nem piszkálom a dolgot, biztosan rosszul hallottam, kimegyünk a peronra, ott már valóban esett, álltam, mint az ázott veréb, ő meg felkapaszkodott a vonatra, megállt a lépcső tetején, nem bírtam tovább, Y-ba mész, kérdeztem, igen, ott a találkozó, mondta, furcsa, miért nem valahol Z-ben, mely mégiscsak közelebb volna X-hez, nemdebar, de ekkor könny szökött a szemembe, a hűtőben van a leves, egyél mindennap rendszeren, az ingeidet kivasaltam, van második fogás is, legalább egy hétre, de az ég szerelmére, ha kezd megsavanyodni, dobd ki inkább, beteg ne légy, szerelmem, félszegen mosolyogtam, ő már zokogott, hogy hagyjalak itt, bőgött hosszan, mint a zápor-eső, mely nagy cseppekben hullott rám, na ide figyelj, mondtam, a sarkamon hintázva, rá akartam állni, de ekkor a kalauz sípolt, s a vonat kigördült, kocogtam, majd rohantam egy darabig mellette, próbáltam kérdőre vonni, de bement a folyosóra, cigarettára gyújtott, addig sosem tette, miatta hagytam el én is, hazabandukoltam hát, hiányzott, de nagyon, nem találtam a helyem, a leves sótlan volt, a sör meleg, a cigaretta kaparta a torkom, elmentem a főnökéhez, mondom, te, hallom, továbbképző van X-ben, de Y-ban találkoznak, adj egy telefonszámot legalább, úgy hiányzik, hogy szakadok ketté, fel szeretném hívni, kikerekedik a szeme, csak mereszti, ő nem tud erről semmit, feleségem kivett ugyan egy hét szabadságot, de ők bizony semmiféle továbbképzést nem szerveztek, na, mondom, akkor már világos, szégyellni kezdtem magam, gyorsan elkotródtam, hazalopakodtam, még a lámpák alatt is főlelajtva mentem el, felhívtam a régi barát-nőmet, jött egy szóra, megittuk a bort, megcsaltam a feleségem, reggel a kávé keserűbb volt, mint valaha, menj el, tuszkoltam ki a nőt, hálstennek könnyen elment, nem volt semmi sírás vagy ilyesmi, ennyi volt, ilyen volt mindig a drága, na, Géza, mondtam magamnak, baszhatod, elnézést a kifejezésért, hét napig ittam, s a tévét néztem, felhívtak a munkahelyemről, hogy kirúgtak, nem baj, mondtam, elnyomtam a csikket, s vettem még egy üveg vodkát, s uram, láss csodát, a hetedik napon hazaállított, éppen egy vígjáték ment a tévében, jókedvem volt, hallom, köszörüli a torkát, a nászutunk után hallottam ezt a hangot először, de mindenkorra, rekedtre sikoltozta, nagyon szép volt, de most nem, szia, mondja, szia, fordulok meg, erre fel ott van a kezében egy öl sárga rózsza, szép díszesen becsomagolva valami átlátszó fóliába, s átkötve egy piros ízével, de szív alakban ám, mondom, mid van, de szép virág, az istenit, igen, virágom van, téblábol, hát ez nem normális, fut át az agyamon, hát legalább a lakás előtt dobta volna el, kitől, kérdem, egy értékes embertől, egy értékelőmtől, nem iszik, nem dohányzik, csak értékel, édes kincsem, mondom neki, add csak ide azt a virágot, idenyújtotta, elkaptam a csuklóját egy finom és szelíd mozdulattal, aztán magam

után húzva becsuktam az ablakokat, leengedtem a rolókat, bezártam az ajtót is, na most figyelj ide, mondtam neki, kérem, el ne ítéljen, lehet, hogy hiba volt, de akkor jogosnak tűnt, többet persze nem tenném, szóval megszorítottam a csuklóját, kicsit rángatta, de persze nem tudott szabadulni, s elkezdtem pofozni a nagy csokor virággal, vigyáztam, hogy csak az arcát üssem, lassan már szinte sajnálni kezdtem, de én következetes vagyok, kérem, ha már egyet kapott, mindegy, gondoltam, most már addig verem, amíg szétmállik az a kurva virág, dehát rajta volt a fólia, én nem tudom, miből készítik, de nagyon jól bírta a strapát, pedig az asszony arcán sem volt semmi a bőr, közben szépen mosolyogtam, szorítottam a csuklóját, láttam, van két szívás a nyakán, ez tényleg bolond, győződtem meg újfent, csaptam hát oda is vagy kettőt, azért ugyebár a következetességnek is vannak határai, egy idő után már nem vergelődött, a virág is szétfoslott végre, a szerelem is meghalt bennem közben, hirtelen, ki hitte volna, gondoltam meglepődve, odavittem a telefonhoz, hívd fel apádat, mondtam, azonnal idejőjjön, jött is nyomban, mi, üvöltötte, s rögtön adott még két pofont a drágának, de akkorát, hogy csak szégyelltem magam kezemben a virággal, Géza, megértem, ha elválík, mondta komoran az após a második üveg bor után, te pedig, te bűdös kurva, szólt oda a feldagadt képű lelkemnek, a lábadat ne merd még egyszer az én tisztességes házamba betenni, nagy meglepedésemre szolgált ez a mondat, hangot is adtam neki, az asszony csendesen szipogott, hát kérem, ennyi, elváltam, azóta egyedül vagyok, keresem a második igazit, de ennél a történetnél mindenki otthagya, pedig én csak azért mondom el, lássák, milyen őszinte ember vagyok, látom kegyeden, hogy normálisan áll hozzá ezekhez a dolgokhoz, s tiszteli az emberben az őszintét. Túl nagy az ágyam. Nem osztaná meg velem, kedves?

Kiss Attila Etele: Kígyó békával (1996, fametszet, 165×145 mm)

Szilágyi Nagy Ildikó

Szór

Nőtt egy hosszú szőrszál a karomon. Nem merem kitépni, mert bosszúból újranő. Lemértem, öt centi, és szóke, mint a kisgyerekek haja. Napokig elfelejtkezem róla, aztán meg birizgálom kicsit. Figyelem, meddig él.

Egyszerre dolgozom egy Dosztojevskijről szóló tanulmányon és egy szórteletelésről tájékoztató cikken magazinunk *Wellness* rovatába. Egyszerűen mindent tudok a szórteletelésről, mire a *Női kozmetika II. A felhám és nyúlványai (szőrök, szemölcsök és anyajegyek)* című szakirodalmon átrágom (átvágom?) magam. A szórteletetés istennőjévé váltam, de Dosztojevskijjal kapcsolatban megakadtam. A jégkockás módszer szerintem baromság. Lejegelni a bőrt, úgy nem fáj, ha kitépjük a szőrszálakat. Én ki nem bírnam, ahogy hozzám érnek a fagyos tömböcskék.

Eszembe jut egy régi iskolatársnőm, a dekoltázsa és a mellei tiszta szőrösök voltak, aztán egyszer csak legyantáztatta. Nem tudom, miért nem előbb, vajon miben reménykedett, talán hogy magától elhull. Én csak a hónaljamat, a bikinivonalamat meg a bajuszomat szoktam gyantáztatni. Habár egyre kevésbé van rá szükség, megunta a szervezetem pótolni a folyton megújuló hiányt. A szemöldökgyantázás számomra az egyik legszörnyűbb szépségügyi beavatkozás. Sosem állom meg, hogy megbámuljam a villamoson az olyan nőket, akiknek elfogyott a szemöldökük a sok gyantázástól és szemceruzával van megrajzolva ügyetlenül. Az ilyeneknek persze a hajuk is be van festve. Nemrég tudtam meg, hogy a legtöbb férfi nem tudja megkülönböztetni a festett hajszínt a valóditól. Az ember hiába strapálja magát, reménytelen. Originális hajszínem miatt több nő is leszóltott, hogy ez csak nem az új Belle Color a Laboratoire nemtudommitól, hát mondtam, hogy nem, ez a Color Naturale, és tőkrégi, 25 éves kiadás. De a színárnyalat baromira megbízhatatlan, mert minden évben megváltozik a hajam színe. Ezért nem tudok hozzá sminkelni, úgyhogy inkább nem is festem magam. Ekkor azt mondják, ne szórakozzak, ha nem akarom megmondani, hol vettem, mert ezek a szempillák tuti biztosan nem valódiak. Ahogy vesszük, mi a valóság, felelem erre.

Na de vissza a wellnesshez: borotválni tilos, meleggyanta, hideggyanta, epilálás trükkjei, lézeres szórteletetés. Azt most elhallgatom, hogy egy ismerősömnek rosszul állították be az erősséget, és fél évig égett pofával maszkált. A végére kell valami gagyi kérdés, három Braun epilátort nyer minden ötvenedik beküldőnk, vagyis minden ötvenedik beküldő nyer. Ne küldjétek el százszor a megoldást, az ilyeneket egyből töröljük. Különben ez igazi önmagáért való játék, mert a vezető szerkesztő az örök ötvenedik, ha jó napja van, vagy ha könyvet lehetne nyerni, átengedi a helyét az olvasószerkesztőnek. De hát nekik is csak kell élni valamiből. Eszembe jut a Bran cd-m, amiről írtam az ajánlóba, de mint ritka zsákmányt, lenyúlta egyik kedves kollégánóm, még azt se hagyta, hogy egyszer belehallgas-

sak. Nem mintha nem tudnám, milyen a breton zene, de hát mégis. Ezt például sajnáltam. Epilálóm meg már 12 éves korom óta van, menstruálni is ekkor kezdek egyébként.

Elvittem három könyvet az antikváriumba, két hónapja nem kapok honort. Az antikvárius köszönte, de ezeket nem. Nem értettem, mi a baja Bruno Schulzcal meg Arany Jánossal. Nekem semmi, de kettő van belőle.

Kijavítom a helyesírási hibákat, a végén a „Szörmentes nyarat kívánunk!” helyett a számítógép nem tud javasolni semmit. Egyik pasim mindig azzal cukkolt, hogy a szőrtelenítés már csak itt Kelet-Európában divat ám. Ok, drága, mondtam erre én, majd ha elviszel valahová, alkalmazkodom a környezethez. (De nem vitt.)

Dosztojevszkijről még mindig semmi. Lehet, hogy valami könnyedebb témát kellene választanom. Tegnap befejeztem a *Patkányembert*. Elolvastam egy Melanie Klein-tanulmányt, és rájöttem, hogy a teddy bear iparág sikerének titka az Ödipusz-komplexus. Mondták is a tévében, hogy a gyerekek a maciban anyapótlót látnak, mert puha, szőrös tárgy. Miért, az anya szőrös, kételkedtem akkor, de már látom a vakfoltomat (a szörpamacs). Ahogy leáldozik a szőrtelenítés divatja, úgy hanyatlik majd a teddy medve népszerűsége? Nem hiszem, de amúgy is Egyiptom óta tartja magát a csupasz női láb. Tárcsázom a szerkesztőmet, szervezzünk teddy mackós játékot, de a felhívást ne a *Családban marad* rovatba tegye, hanem a szőrtelenítős cikkem alá. Jó ötletnek tartotta, van egy pszichológus-diplomája, habár inkább műfordító, ami a civil munkáját illeti. Megemlítettem a honoráriumot is, erre megszakadt a vonal. Nem tárcsáztam újra.

Takáts Márton: A Sátán bálja, Hommage à Bulgakov (1995–2000, rézkarc, 505×730 mm)

Lengyel Tamás

sárvarjú

eddig nagyon kevesen látták
mert olyan eldugott mocsarakban
possadt tavak mellett él
ahová a nap is csak ritkán lép és
madár sem jár más rajta kívül
legfeljebb a hóvarjú.
a sárvarjú ott honos, ahol egyetlen
tápláléka a vízi lim-lom található
leginkább éjszaka aktív
tökéletesen képes beleolvadni
a környezetébe és a tévében
sem szerepelt még soha.
van hogy azok sem hiszik el a
sárvarjút akik pedig hóvarjút már láttak.
ilyen szempontból az embereket
három csoportra lehet osztani
első akik hisznek a hóvarjúban de
a sárvarjúban nem második
akik mindkettőben hisznek
harmadik a hülyék.

vannak akik ugyan nem hisznek benne
de azért történeteket mesélnek róla
persze elferdítve a valóságot
közben hét feje nő és
a szájából tüzet okád
így lesz a sárvarjúból sárkánya.
mások anélkül hogy egyáltalán
ismernék ezt a teremtményt
disszertációt írnak mondjuk
a sárvarjú mint haszonállat címmel
leírják róla hogy kiválóan alkalmas
otthon teremtésére takaros házat lehet
belőle tapasztani, amiben aztán még
öregkorában is eléldegélhet az ember.
emellett lehet bele ültetni vetni
rizst és néhány más élelmiszernövényt.
végül de nem utolsósorban
kikapcsolódás céljából is remekül

hasznosítható például a sárdobálás
nevű játékban amit sárgolyókkal lehet
játszani, ezek persze mind hibás feltevések
mert bár a sárvarjú valóban használható
házépítésre de roppant megbízhatatlan
mert gondol egyet és elrepül
a lakókból meg földönfutók lesznek.
rizst nem eszik a sárvarjú de ha
belevetik ugyanúgy elrepülhet
és a rizs a továbbiakban parlagon hever.
sárvarjúval dobálózni pedig azért nem
érdemes mert önálló akarata van
és elrepül sőt előtte ha megbántják
még arcul csap valakit.

a sárvarjú egyébként nagyon
barátságos teremtmény ha
nagy ritkán megérkezik
messzi tájról a hóvarjú
nagy örömmel hangosan üdvözl
bár nem érti az miért mondja
ilyenkor hogy Fine thanks.
a sárvarjú nem beszél idegen nyelveken
viszont már az idők kezdete óta van.
egyres törzsi népek úgy tartják
hogy az ember a sárvarjútól származik.
ha én is a sárvarjútól származom
akkor belőlem ne építsenek házat
ne vessenek belém rizst
és ne dobálózzanak velem
mert biztos hogy elrepülök.

macska a fán

hiány vagyok. figyelmedet
 hívom fel rám. ha elmegyek
 majd jókat beszélgethetünk.
 kész a teám. öt óra van.
 most jöttem meg – angolosan.
 érzem rajtad most tán hiányzom.
 macska a fán pince a házon.

holt árumat lopja az élet
 folyton eladnak, elcserélnek
 múlt századokból jött kalózok
 jelenkor lengyel-piacán
 az ám. jó hogy épp arra jártál
 s hogy vendég mindig kell a háznál.
 pince a házon macska a fán.

jó a sötét így jobban látlak.
 látom méregeted a fákat
 építész pincét alá házat
 rólam neked kárnak magyaráznak
 mint macskának úgy érzed hiányom.
 a fán a pincében a házon
 gyűjtögeted a szöveget.

Takáts Márton: Budapest Hommage à Piranesi / Gellért Fürdő (1994–1995, rézkarc, 245×495 mm)

Cséka György

Hosszú idő

Mindig elromlik valami
bennem. Mintha egy
látszólag kiválóan
működő szerkezet

dobná szét alkatrészeit.
Sok minden elmarad,
elmozdul, vagy csak
visszafordíthatatlan lesz.

Hosszú ideig nem vagyok.
Aztán megpróbálok
lenni, de felébredek,
és nincs egy mondatom.

Hideg rész

Vers, amiben elég hideg van, bár se
hideg tárgy, se semmi, amit hidegnek
gondolsz nincs benne. Hűvös, ezért
érzed hidegnek. Áttetsző, nem ütközik
semmibe, és nem szól különösebben
semmiről. Lebegő, kicsit halvány, ám
tárgyszerű beszéd, egyszerű ismétlődések.
Mintha valaki állandóan mondana valamit,
ugyanazt, lassan, és nem akarná
abbahagyni, nem tudna befejeződni.

Nem jól

Váratlanul izgatott leszek, esik. Anyám épp most utazott el vagy tegnap, írom, el ne felejtkezzek. Eszembe jusson. Bár folyton eszembe jut, nem emlékszem, esett. Elég rendesen, folyton esett, folyton ki kellett nyitni az ernyőt. Néha nem volt muszáj, olyan kicsit esett. Kicsi eső, fényes járdák, egészen fénylő járdák. Szinte csak ez látszott, néztük, vagy ez sem. Éppen az, hogy ez sem, főleg semmi se. Járkálás, ernyőnyitogatás. Aztán írom, eléggé csendben.

Onnan nem

Hogy felszállt ég és pára, sötét, majd világos lett. Kivilágosodott vagy elsötétedett egy felhő. Oda lehetett látni a résre, a háztetők ólmosan csillogtak. Esett reggel, kora hajnalban, vagy kicsivel előtte. A kilencedikről néztem, onnan nem látszanak részletek, csak nagy, mély, elég mély, nagy magasság. Meg a fény, ahogy visszaverődik lassan a tetőkről.

Jónás Péter

Egyszerű dal

(Rékának és Károlynak)

Egysejtűnek képzelem magam.
Tegnap tegnap volt, ma meg ma van.
Ugyanaz történik holnap is.
Létezem, leszek és voltam is.

Reggel mozdulok: növény a fényre.
Verset írok a számítógépbe.
Reggeli tejem hűtőben alszik.
Jó hallgatni ilyenkor Vivaldit.

Napóra-mutató, ablaknál állok.
Körbefonnak cserepes virágok.
Ebéd előtt meztelen tornázom.
Galambok gyűlnek a szomszéd házon.

Fűszert morzsolok ujjaim között.
Olivaolajban padlizsánt sütök.
Padlizsán lilája, oliva zöldje.
Isteni összhang szívárványcsöndje.

Délután eljön egy még nagyobb csönd.
Fejben a zene, kézben a könyv.
A nap delelőjén régen átkelt.
Ideje hallgatni egy kis Mahlert.

Alkonyatkor nosztalgia támad.
Portugál fádó tölti be szobámat.
Valójában semmi sem történik.
Csillókkal sodródok lassan a szépig.

Velünk Isten

Elhagyni ház
kimenni falu
megmászni hegy
bemenni erdő
heverni tisztás
hallgatni tücsök:
fül mellett trilláz

Hallgatni erdő
hallgatni szél
melletted kedves
feje hasadon
bőrön nap
ahogy lélegzel: kedvessel
fel-le has

Ámulni napsugár
lombok közt áttör
ámulni fényeső
ruhánkon szitál
fénypor ingen
fényostyát nyelni:
velünk Isten

Nap megy hegy mögé
mi le hegyről
vissza falu
vissza ház
éj borul házra
konyhában: pattogó
pattogó kályha

Vámos Miklós

Sánta kutya (újabb regényrész)

Imátkoztam.

Galangolt a kolomp a kapunál, a kúglokke, amit Grószfáti tett ki. Szokom hívni Ópapának, az kedvesebb. Kolompot tett ki, olyant, amit a kú nyakába akasztanak, a főtehénének a nyakába, aki legelől megyen, és klinglizik a többinek, úgy vonulnak. Ha galangol a kúglokke a kapun, aszt jelenti, tyütt valaki hozzánk, de én nem mehetek ki, mer kicsi vagyok. Vagyis klájn. Mondják így is, meg úgy is, gánc egál.

Róza nánó szeretné, ha Grószmutinak vagy Ómamának hívnám, de ha Óma, akkor mért bánik velem így? mért nem szeret? haragszok, azéris maradok a Róza nánónál. Ó Vucának hív éngemet, pedig azt meg én nem szeretem. Órá hagyott éngem Fátim, mikor elment, rá lettem bízva, meg Ópapára, tartaniuk kék, pedig nem akarózik nekijük. Galangol a kolomp, Hektor vúzik, és a lánc csikorog. Hektor ideodázik, ha tyün valaki, fut lenek meg főnek, ameddig a drót engedí, drót van neki az eperfa és a háza között, arrul lóg a lánc.

Nem értettem, mért nem indult Róza nánó megnézni, ki tyütt. Halc maul, du, Heki! – kiáltotta a Hektor kutyának, s kötött tovább. Rángattam a szoknyáját, figyeljen már. Ne cibáljál, Vuca! – mondta, gyorsan abba hagytam. Játszódtam a gombolyaggal, amiből a kötés lesz, nem szabad, ha észreveszi, vissza kék tennem a kosárba, de nem akarom, jó gurigatni erre-arra. Ha nagy leszek, nekem is lesz ilyen gombolyagom, sok gombolyagom, mindenféle színű, főleg piros, az teccik a legjobban, világít, annyira piros. Van a falon egy főstmény, Ópapa hozta a vásárból, aranyozott a karimája, és benne a képben kettő cirmos cica gombolyagozik, az ő gombolyagjuk fehér, a kosaruk piros, itt nálunk fordítva.

Róza nánó mindig rászól a Hekire, hogy fogja a száját be, bár inkább, hogy hálc maul, de az ugyanaz, pedig a kutyának a dolga a házörzés, ugatni kell neki, akkor meg mért nem kap dicséretet, mért kell rákiabálni, Ópapa is így szokta, akármi van, előbb ordít egyet. Lehet hogy azér, mer ők öregek, és ha az ember öreg, nem szeret kimenni, nyögdécsel inkább. Kume glájh! – kiáltotta Róza nánó, de befejezte a sort. Tudom már, hogy azér van a kétféle beszéd, mer svábul meg matyarul, az a helyzet, hogy mind a kettő vagyunk mink. Csak néha nehéz, hogy melyiket mondja az ember, szerencse, hogy majnem mindenki ért mindent.

A végin csak lerakta a hosszú túket Róza nánó, nem mertem hozzájuk nyúlni, pedig jó lehet csattogtatni, ha az ember elég sokáig csinálja, lesz a gombolyagból egy sál, egy mücni, egy pulóver, nem szabad nekem még, amíg ilyen klájn vagyok. Ki a fene lehet? – Róza nánó indult a konyhába, kilesett az ajtó függönyén, morgott, gumicsizmába dugta dagadt lábait, amik esténként nagyon fájnak, azér kék áztatni lavórban, nyakába vette a vállkendőt, trappogott ki az ájnfurtos kerti kapuhoz. Kár, hogy sose nem visz, azt hiszi, megfázok, tél van, amiatt. Nem

szereti, ha az udvaron vagyok, amikor kérem, hogy kimehessek, nekem is azt mondja: Halc maul, du, Vuca! – és nincsen izé, apelláta.

Bennem az a legjobb, hogy glüklihesz tyerek vagyok, Ópapa így mondja, Róza nánó meg, hogy éngemet majnem minden poldoggá tesz, ezért velem nagyon könnyű, csak összesen az az egy a baj, hogy enni nem szeretek, és viszont ha enni nem szeretek, akkor nem fogok nagyra nőni, de pedig szeretnék, méghozzá hamar, snel, snel, snel! Én glüklih vagyok, kivéve amikor enni kék, különben igen, és eszek azért, csak nem mindent, a káposztát főleg nem, pfúj. Ópapa szerint éngem könnyebb ruházni, mint etetni, vagyis: Könyp tégedet ruhazni, mint etetni! Én ety poldog tyerek vagyok, asz biztos, mer ha beröpül ide nekünk egy smeterling a szobába, persze nem télen, akkor, én sikongatok, a smeterlingnek is tudok örülni, Máli néni szeret kijavítani, hogy pillangó, gánc egál, gyönyörűszép a szárnya.

Ópapa azt hitte, sírni fogok, ha megtudom, hogy az a smeterling a szemöldökfán csak azért kapaszkodott meg, hogy kilehelje a lelkit, és kilehelte, és többé nem moccantotta magát, de nekem úgy is teccett, ebből gondolta Ópapa, hogy én ety olyan igazán poldog tyerek vagyok. Esz isz gestorbn, Vuca! – mondta Róza nánó, hiába, én egész karácsonyig vártam, hogy a smeterling fölrepüljön. Ópapa kidobta, míg én Máli nénival építettem egy olyan snémánn. Picit sírtam, mikor nem találtam, pedig Róza nánó egyre ismételtette: Esz isz gestorbn, Vuca! – mégis reménykedtem, hogy erőre kapott, s hazaszállt a papájához meg a mamájához, ha élnek. Én a hónap is nagyon örültem, ugrándosztam benne: Róza nánó, Róza nánó, hull a sné, hull a sné, megmarad a fákon! és tyün a Száinkt Klausz! fogom kérni, Száinkt Klausz, bite, hozzá nekem ajándékot, danke! – ebből is lehetett tudni, hogy ájn glüklihesz kindl vagyok én.

Mostan direkte reménykedtem, hogy a Száinkt Klausz tyütt, azért ugat a Heki, pedig tuttam éreztem, hogy mégse. A póstás tyütt, a Snájder Hánzi. Amikor engedik, kifutok hozzá, átkarolom a lábát, a fejemet odanyomom a szúrós nadragijához, és kérem őtet: Hánzi postás, hozzál má kupertát nekem is, jó? Folyton ígéri, hogy legközelebb hétepcsétes levelet kapok tőle, amit őfelsége apástoli királyunk kúd, az ő kezitől származik, úgyse hiszem, de bizonygatja, hogy Ferenc Jóska számon tartja ám a monarhia valamennyi gyerkőcét, rajtunk tartja a figyelő szemit. Mutatták nekem az őfelsége apástoli király urunkat a pénzen, teccett, de azt már mégse hittem el, hogy körmöli a levelet az összes tyereknek, a boldogoknak, meg a többinek is, hát nem tudom. Az írás nehéz lehet, a lúdtoll nekem nagyon pacáz, csak lopva lehet firkálni, Róza nánó tiltja.

Hánzi kisalakú kopertát hozott Róza nánónak, ezt sem az apástoli király kúdte, túl klájn. Ópapa mindig kijavítja: Apostoli! – de szerintem jobb az apástoli, hiszen király apánk, vagy nem? A hokkerlira térdeltem, hogy lássak, majd leugrok gyorsan, Róza nánó azt se szereti, ha föltérdelek. Mért nem tyün már vissza Róza nánó a finom várm konyhába, a spórhelt az ebédhez van begyútva, pattog szépen. Láttam, hogy Róza nánó föltépte a kupertát, kihúzta a papírt, beleolvasott. Azután csak úgy maradt. A papír kicsúszott az ujjai közül, s a hora esett. Hánzi postás mutatta neki, beszélt is hozzá, Róza nánó mintha nem hallaná, nem érte-

né. Vusz isz gesén? – ágaskodtam, a hokkerli meglazult lába kibicsaklott, fölbo-
rultam, bevágtam a fejemet a spórhelt sarkába, asztán má nem emlékszek másra.

Sokáig voltam csak félig magamnál, vagyis picit tuttam, hogy feküdk, picit
nem. Amikor nem, akkor folyton kiabáltam, mesélték. Apa, gyere vissza, bite! –
kiáltottam, nem értették, mért, de én akkor tyütt nekem szembe Fáti, abban a
sötét kabátban, amiben a két esküvői képen áll. Tyün néha a faluba a Bauer
vándorfényképész, ő csinálta Fátiekról ezt a kettőt, csinált többet is, de azok
nincsenek meg, biztos Muti Fátija vitte el, amikor Mutit is elvitte. Mutira egész
jól emlékszek. Ópapa megmondta, hogy Fáti fehér testrevalója a képen a plaszt-
ron, a sötét ünnepije pedig a szmuking. Nagyon erőlködök mindig, hogy tudjam
látni Fátit olyannak, amilyen volt, nem pedig mint a két képen.

Már alig emlékszek a bő ingére neki, pedig nagyon szerettem rajta a virágokat,
csak akkor lehetett észrevenni, ha rájuk sütött a napocska. Fáti köténybe érezte
jól magát itt a faluba, sváb módi. Sokszor lestem, mikor vette a lábára a hímzett
súpacskert vasárnap reggel, mer akkor a Gottimhiml is megpihen. Ha tuttam
volna, milyen nehéz lesz visszaemlékezni, jobban megfigyelem. A súpacskerre
csúnya időbe ráhúzta a faklumpát is, avval klopfolta a sarat. Mióta Fáti itthagyt,
folyton nézegetem az esküvői fényképeket, főleg mikor egyedül vagyok a házba,
nem szeretik, ha... nem szeretik. Szokom játszani, hogy én lettem Fáti az eskü-
vőn, oldalra dűtöm a fejem, hogy Mutiéhoz érjen, utána átállok a másik oldalra,
akkor én leszek Muti, az ellenkező irányba dűtöm a fejem, hogy érzem Fáti
bajszát meg a dohányszagát. Apa, apuska, kum curük! – mondogatom, hátha
meghallja, de hiába.

A doktor Barkofszki szerint nem kell izgulni, hallottam, ahogy matyarázza
Róza nánónak és Ópapának, Máli néni is átjött. Csontja nem tört, mondta
Barkofszki, mindenesetre tartsák fekvé, lehet hogy agyarázkódása is van. Natyon
natyon köszönjük! – Róza nánó. Ópapa kupertát adott neki, doktor Barkofszki
zsebre rakta: Amennyiben szükséges, izenjenek értem! – a prémes kabátját Máli
néni segítette rá. A doktor és a kúdoktor mindig siet.

Még kétszer kellett hozzám elhívni Doktor Barkovszkit, mer csak nem ja-
vultam, kaptam húsleves bajsztésztával, amit Róza nánó nagyon tud, csak saj-
nos leöli hozzá a csibéket, sose árulja el, melyiket, én megsiratom őket, ahogy
Mutit és Fátit siratom, ha senki se lát, mért nem tyünnék má vissza? Doktor
Barkofszki megnézi a torkom, benyúl a kanállal, ökredezek, asztán lehúzza a
szemem alját, és ennyi, biccent, azt mondja, nem lesz semmi baj, csak ne hagyja-
nak fölkelni. Nem is hagynak. Komolyan akarom peszélni a doktor úrral, Róza
nánó hangja éles, már ety hete nincs magánál ez a kisjány! Nem lesz semmi baj,
mondja doktor Barkofszki.

Szerintem én már majnem meg vagyok gyógyulva. Csak nincs kedvem
appahagyni a betegeskedést, mer akkor ők appahagyják a kényesztetés. De akar-
nak valamit mondani, attól féltem előre. Ópapa és Róza nánó leült mindig az
ágyam szélire, olyan orcával, mint a templomban, jaj, akkor inkább alszok én.
Baj van, tuttam, éreztem. Suttogva beszéltek, hadarva, svábul. Mintha akkor
nem érteném. Hogyan mondjuk meg neki? – kérdezte Ópapa. Magának kell ezt!

– felelte Róza nánó. Mért éppen nekem? Mer maga a férfi. Mit számít az? Szegény kis Vuca. Szegényke.

Ajjaj, sajnálnak, nagy a baj. Talán az van, hogy meghalok. Talán doktor Barkófszki mást mond neked, amikor én nem hallom. Vagy Fáti? Vagy Muti? Vagy? Alszom, alszom én, nem vagyok itten. Attyuk be neki a tyótyszer! – mondta Ópapa. Széthúzta a szájamat, Róza nánó belecsurgatta az orvosság a kanálról, fú, de keserű, nyeldekelní kék erősen.

Kimentek töllem, rögtön fölültem az ágyban imátkosztam, ahogy Róza nánó tanította, svábul, meg matyarul is, ki tudja, melyik a jobb. Miatyánk, kivagya zegekben, bite, add, hogy ne Fátival letyen baj, szenteltessék meg a te neved... Eccer csak megint ott, Ópapa hosszan köszörülte a torkát: Nésszed tsak, Vuca, kaptunk ety rosz hír, ety natyon rosz hír... er isz gestorbn... tudod, mit jelenti asz? Tuttam, éresztem. A halottakat ott vitték el a ház előtt, majnem minden héten vonult a menet, elöl a fekete gumirádlis kocsi, rajta a hosszúkás fadoboz, sokáig azt hittem, abban szállítják a sok finom ételt, amit asztán a toron megesznek. Két torra vittek el éngemet, és három hóhcájtra, a hóhcájtkon finomabbat ettünk, gondoltam, azér hívják matyarul lakzinak, mer jóllakunk. A temetőben jártam néhányszor, matyarázták, itt vannak a halottak, de azt nem mutatták meg, pontosan hol. Most Fáti meghalt, gestorbn, biztos a szép szmukingjában, a hófehér plasztronnal, a csukrétával a keziben, amit közösen tartanak Mutival az esküvői képen. A halottak dógoznak? – kérdeztem töllük. Nem, aszok má örök nyugalomba tértek – mondta Ópapa. Jaj, de jó, akkor a papa tyühet haza, mer nem kell többet dógoznia! – énnekem úgy matyarázták, dóga van, azér nem tyün.

Nem néztek rám. Elfakadtam sírva, akkor nem tyün a papa, hiába gestorbn? – zokogtam. Róza nánó átölelt, a gombok rolla a homlokomba nyomódtak, fájt ez is. Talán még nem értettem akkor, hogy Fáti sose tyün már, de az igen, hogy mostanába biztos nem. Róza nánó megengedte, hogy a két esküvői képet bevigyem a zugomba, vagyis a sarokba, ahol a rácsos ágyam volt, fölėje kis polcot csinált Ópapa, arra tettem. Majd innét vityásznak rád! – Ópapa. Tudok én vityászni magamra! Gút, zer gút. A rácsos ágyat már kinőttem, két lábamszára átlógott a színesre pingált farudak közt. Szó volt rolla, hogy vegyenek-e nekem egy dikót, de régebben még várták, hogy Fáti megtyün. Csak tyün az a himpellér, és intézkedik a tyerekéről... nem arról volt szó, hogy ilyen hosszan ránk marad a kisjány, mondták.

Addig volt nekem jó, amíg Fátiról nem derült ki, hogy er isz gestorbn, addig szerettek éngemet, szeretett Róza nánó, szeretett Ópapa, szerettek a szomszédok, főleg leginkább Máli néni, de utána már nem kellett senkinek, és tuttam, éresztem, hogy Muti is gestorbn, csak nem akarják megmondani, így maradtam egyedül, ví der klájne fingr, egyedül a nagyvilágban, a nagy monarhiában, azon belül a matyarországban, és csak a fényképen szerethettem Mutimat és Fátimat. Vigyászok rájuk, mint a szemem fényire, éjszaka leveszem őket a polcról, édes drága szüleim, hát mért kellett tinek gestorbn, mért hagyatok itten, ahol csak teher vagyok Róza nánónak és Ópapának, ők nem szívesen pesztrálnak éngemet, úgy beszélnek erről, hogy ne halljam, de hallom, a hallásom az jó ne-

kem, akkor is, ha közbe sírok nagyon. Erőtetem, hogy én legyek a glüklihesz kindl, de nem sikerül, most már inkább fervájszesz kindl lettem, akit sajnálni kell, mer se papája, se mamája, se kutyája, se macskája, az igaz hogy itt van nekem a Heki a kertbe, de ő nem az én kutyám, hanem a házé, asztat őrzi. Ópapa nem szereti, ha játszok vele, fél, hogy megharap, de én tudom, hogy éngem a Heki sose bántana, mer én nagyon szeretem, sokszor simigatom, és eperfaággal legyezgetem, így zavarom el rolla a legyeket, akik a Hekit idegesítik, be is kapja őket néha, az meg éngem idegesít, hadd éljenek a legyek, bite, hadd éljen mindenki, aki még niht gestorbn.

Sokszor elképzelem, milyen lehet az a meghalás, nyaggettam Róza nánót, de a felnöttek nem bírják, ha egy fervájszesz kindl nyaggatja őket, azt se nagyon, ha egy glüklihesz kindl, általában bosszúsak, ha valamit el kék matyarázni, küdenek el, hogy ehhez még klájn vagyok, jó, klájn vagyok én, de attól még meg lehetne mondani, mi lesz, ha gestorbn? Kiviszik a temetőbe, já, de Fátit mért nem viszik? Hová lett? Azér lehetne matyarázni esztet nekem, ha klájn vagyok, ha nem. Mutiról se mondanak semmit, ő is csak úgy elment, és asztán nem tyütt, tuttam, érezstem, hogy itthagytott végleg, közbe azér reménykedtem, hátha-hátha. Nem kellek én senkinek, teher vagyok Róza nánónak és Ópapának, nagy teher. Mért nem dobnak le akkor? Nem akarok teher lenni, nem kértem Fátit, hogy hagyjon itten, nem kértem Mutit, hogy egy reggel arra ébredjek, eltűnt, köddé vált. Hiába kérdezem Ópapát, ő csak: Frág dájne óma! – dánke zer. Hiába kérdezem Róza nánót, mer ő meg: Frág dájn ópa! – dánke zer. Kit kérdezzek, a Heki kutyát?

Máli néni azér mond ezt-azt, szerinte Muti nem gestorbn, hanem megszöktették. Ennél többet nem lehet kivenni belölle, lájder. Mentem Ópapához, ő rám kiabált: Hatyad eztet abba te, amit montam mekmontam, szétyentelen tyermek! – még csúnyábbakat is, svábul. Róza nánónál már nem is próbálkoztam. Szóval lehet hogy megszöktették Mutit, ahogy Máli néni állítja, lehet hogy nem. Máli néni szerint Fáti talán elment a csatába. Micsoda csatába? Ugyan, Vuca, hát a háborúba, a világháborúba! küzd a harctéren a nemzet színe-virága! – hozzája sírt egy kicsit. Sírtam vele én is, bár nem tuttam, mi köze lehet Fátinak a színevirághoz, majd csak kiderül eccer.

Tyüttek a nehezebb idők, és kezdett még rosszabb lenni énnekem, Ópapa sokszor megvert, Róza nánó szerint sütőlapát-keze van, mégse elég az neki, leveszi a nadrágszíját, éngemet a térdire borít, és úgy csépel, megfogadtam, nem sírok, nem ordítok, de kiszalad belöllem, amikor a fenekem úgy érzi, mintha beleharapna a szíj, s nem lesz vége, csak üt, vág, dumm, dumm, dumm, Róza nánó se tud kiszedni a kezei közül, nem is nagyon akar. Sokszor adok okot a verésre, például amikor leejtettem véletlenül a zsírosbödönt, vagy amikor az új szoknyámat szétszaggatom a fán, ki kellett dobni. Sokszorabban nem adok okot a verésre, mégis kapom csőstül, amióta Fáti gestorbn, megharaguttak rám. Néha becsukom a szemem a kertbe vagy az uccán, úgy lépkedek, kíváncsi vagyok, tudok-e így menni egyenesen. Nem tudok. Fervájszesz kindl vagyok, elhagyott. De főleg szétyentelen tyermek, lájder. Gánc egál.

Azt se értem, mért tyüttem én a világra, ha terhire vagyok mindenkinek. Csak

talán Máli néninek nem, ő azér örül, ha lát, szokott adni pitét, vagy strúdlit, amit kitesz a lábtörő mellé a tepsibe hűlni, és ami a legérdekesebb, az ő kutyája nincsen láncon, nagyon izgatott lesz a strúdlit szagától, de sose mer beleenni a tepsibe, csak ott ugrándozik előtte. Vicsornak hívják Máli néni kutyáját, pedig nagyon kedves, nem vicsorog ő, kilátszanak az összevissza fogai a szájából, azér lett Vicsor. A nyelve mindig lóg. Máli néni szereti a kutyáját, becézgeti, cirógatja, éngem is szeret egy kicsit, de Vicsort jobban. Vicsor szeret éngemet, nem jobban, mint Máli nénit, hagyja, hogy fésüljem a bundáját, szoktam odabújni a nyakához, átölelni őtet, és sírni a hosszú sárga csimbókjaiba bele.

Jó volna tudni, Ópapa mért mondja mindig, hogy a hazug embert könyepp utolérni, mint a sánta kutyát, ami matyar köszmondás, és azt jelenti, sose szabad hazudni, mer úgyis kiderül. Mért mondja ezt Ópapa, és mért vert atyba-főbe, amikor letagadtam, hogy én játszottam a biztonsági gyútóval, mikor lángra kapott a szénakazal, mért ismételtette, hogy csak a ronty ember hazudja magát, közbe hiába kérdezem Fátiról, Mutiról, annyi a válasza, hogy Muti elutazott messzire, Fáti isz gestorbn, semmi több nem kapok. Máli néni is elárulhatná, bár lehet hogy lelkire kötötték, hallgasson, hallgat. Vicsor megmondaná nekem, ha tudná, de a kutyák keveset beszélnek. Eccer faggattam: No, Vicsor, figyeljél ide, szerinted él az én Mutim? – és a Vicsor nézett a nedves szemivel szomorún, biztosan hallotta Ópapatól vagy Róza nánótól az igazat, csak nincs szíve megmondani. Érdeklődtem nála Fátiról is, ugyanaz a nedves szem, csönd, ő legalább nem hazudik. Dánke Vicsor. Hogyha nagy leszek, ki fogom deríteni, mi történt az én édes szüleimmel, és ha tyerekeket szülök, márpedig fogok szülni ötöt-hatott, három fiút, az ziher, kettő vagy három jányt is, de sose fogok nekik hazudozni. Mer a hazug embert könyepp, mint a sánta kutyát. És mer a bizonytalanság sokkal rosszabb, mint a rossz, amit megmondanak.

Amikor először láttam Ópapáék házát, valahogyan jobban tecess, mint ahonnan mi tyüttünk, itt olyan rendbe volt minden, majnem minden. Takaros, ahogy Muti mondta. A takarosra sokáig azt hittem, takarékos, mer az Ópapa veri a fogához a garast, Róza nánó még nála is jobban. De igaz, takaros a hosszú tornácos ház, minden tavasszal átmeszelték, a meszesgödör és a góré szép kocka alakú, Ópapa mindent kiszámított és megtervezett, a földbe ásott kellerbe pükt két centiméterre egymástól sorakoznak az aluttejes köcsögök, a polcon a kapusztalevéibe csavart túróbucnik, hátrább a szódásüvegek, a befőttek, legmesszebb a boroshordók, nagyság szerint. Söprűnyélen lógnak összeszáradt kolbászok és oldalasak. Kis egérkék laknak abban a kellerben, Ópapa üldözi őket csapdával és méreggel. Sírtam, könyörögtem, ne bántsa őket, borzasztó, amikor csapdában haldokolnak. Búta vagy te, Vuca. az egér a pincébe, az pükt mint a hajszal benne a levesbe! – söprűvel csapkodta őket, ha átfutottak, szerencsére kormol a lámpa, rossz a látás. Én nekik drukkoltam, hiába parancsolt rám Ópapa, sose jelentem, ha meglátok egy egért. Inkább barátságot kötnék velük, sokáig nem sikerült, mer ahhoz szoktak, hogy az emberek ütik őket, fogózzák, mérgezik, és szerintük én is ember voltam, töllem is félték, hiába matyaráztam, hogy én más vagyok, hiába mondtam kedveseket: Kum her, libling! édes pici egérke, ne

fussál! kapsz töllem hamit! – sose bújtak elő. Nehéz volt, mer ha kitettem nekijük egy kis tejcsekét kupakban, Ópapa rögtön észrevette, lett kapsz. Titokban kelle-tett szeretnem őket, és ellopkodnom a spek darabkákat a fogókból, úgy nézhetett ki az egérkékeknek, mintha én megenném előlük. Néha megettem, de inkább Hekinek adtam, pünkt azér, nehogy az egérkéék odacsábújjanak a szagra, ők nem tudják, hogy ha harapdálni kezdik a spek darabkákat, mingyá lecsap rájuk az éles drót.

Máli néni néha sír-rí, azér nyugtalan, mer a testvére is benne van a világhábo-rúba, nehogy baja essék, Ópapa szerint viszont mek fokjuk nyerni eztet, a monarhia a gyósztesek köszt lesz, és asz jó lesz. Igen, de énnekem is jó lesz? – kérdeztem tölle, aszonta, egész matyarországnak jó lesz. Hozzáfűzte matyarázólag, hogy matyarország benne van abban a monarhiába, Róza nánó meg azt, hogy nekem már most is jó, becsüljem meg magamat. Becsülöm, becsülöm, de énnekem nem jó, hogy Muti eltűnve, Fáti meg attól félek gestorbn, és senki nem akar beszélni rolluk. Főleg akkor kéék megbecsülnöm magam, ha munka van, már elég nagy vagyok ahhoz, hogy ne lógassam a lábam, nem lógotom, öt múltam, vigyázok a libákra, ha olyan az idő, hogy ki lehet őket hajtani a völgybe, és ha nem, akkor is adok nekik enni, tömni kéne beléjük a magot, de azt nem tudom csinálni. Nem fogom elég erősen a nyakukat, elszabadulnak, dühösen sziszegnek és bökdösnek is a csőrükkel, félek töllük, Róza nánó kinevet, azt mondja, nem veszi semmi hasznomat, pedig én becsülöm magamat, és teszem, amit kér. Kenyéértésztát is gyúrtam már, ágaskodtam a sámliról, szerintem jó lett, de Róza nánó félretette, hogy bepiszkoltam. Azér megsütötte a végin, odatta. Első kenyere, gondoltam, melegen ettem, vittem belölle az egérkékek is, Ópapa rájött, kikaptam. Ha roszt csinálók, nagy cula vagyok, ha Fátiról-Mutiról kérdezem, akkor még túl kicsi ehhez. Mihez? Nem mongyák.

Többször elgondoltam, neki kéne indulnom, és próbálni eltalálni haza. A lakásunk, vagyis Fáti szerint villa, ahol voltunk, az ottan van, de Fáti és Muti vala-hol másutt. Esz tut mír vé. Mi soha nem is beszélünk svábul, hanem csak matyarul, pedig Fáti tudott svábul, néha Mutinak is svábul mondta, hogy én ne értsem, na, evvel ma már nem tolhatna ki velem. Muti is beszélt svábul, de nem szeretett, rászólt Fátira, hogy matyarul kell, mer ez itten matyarország. Monarhiáról akkor még nem volt szó. A sváb hamikat Muti is szerette, főleg az a gombóc, amit Róza nánó főz káposztával, olyan igazi jó svábosan, ahogy Fáti mondta. Még annál is jobban azt az erdbrótot, amit Ópapa az erdőből hoz, ha talál, sokszor jár utána félnapokig. Muti szarvasgombának hívta, hát nem tudom, Máli néni korálgombának, de néha földi kenyérnek, az mongyuk ugyanaz, mint az erdbrót, tölle tudom, hogy ott kell keresni, ahol a vadmalacok túrnak, mer azok is imád-ják. Nekem csak picit adtak, mindegy, nem ízlett, vagy nem emlékszek, jobb szerettem volna tudni, most akkor kenyér vagy gomba vagy mi a frász.

Egyre nehezebb, hogy lássam, amit pedig láttam sokszor, a lakásunknak a bel-sejét például. Fáti a fotójban üldögélt, három fotój volt nekünk ottan, de az egyik roszt, eltörtek a féderék, és a srófok is majnem egészen kityüttek alul, arra nem ültünk, ha pedig vendégség, akkor Muti foglalta el, a sarkára csüccsent, de én

tuttam, érzem, hogy eccer össze fog rogni az a fotój, pont amikor én egyedül vagyok odahaza, és télleg. Nagy-nagy robajt hallottam, beszaladtam, a fotój az oldalára hullott, egyik lába kiesett neki, el nem tudtam képzelni, hogy mért éppen akkor, amikor senki se ült rája, elébb Muti tyűtt haza, utána Fáti, borzasztó volt, hogy egyik se hitt nekem, pedig én ott se voltam, csak a robajra szaladtam be a szekrényből, mer az viszont igaz hogy a szekrénybe üldögéltem, Muti ruhái alatt, Muti bársonykalapjában, amit szintén nem szabad. Meg is mondtam nekik, hogy a szekrényből futottam elő, amért bocsánat, viszont a fotójhoz semmi közöm. Muti az orromat nyomogatta, aki hazudik, annak puha, hú, de puha a nózid, Vuca, hú, de puha, hú, de puha, valljad be szépen, ugráltál a fotójon! – hiába matyaráztam újra, hogy a fotójnek a környékin se jártam, viszont beültem a szekrénybe, és a kalapdobozokat nyitogattam, azér meg lehet büntetni igazságosan. Az orrom télleg nagyon puha volt, lájder. Fáti szentségelt: Már megint mit csinált ez a bűdös kölök? – neki is teljességgel fölöslegesen matyaráztam, hogy ártatlan vagyok. Tyűtt ő is avval, hogy a hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát, addigra már toporzékoltam, rémes, ha az ember nem tudja bebizonyítani az igazát, ha nem hisznek neki, mer még csak tyerek. Muszáj volt toporzékolni, muszáj volt sírni, muszáj volt a földre dobni magamat és rúgkapálni, ha az embernek a szülői sem hisznek, akkor kicsoda? – márpedig őnekik beszélhettem én, gánc egál.

Mostan öt múltam, és boldog lennék, ha Fáti-Muti nem hinne nekem, kezdve ott, hogy Ópapa és Róza nánó se hisz, sőt ők még annyira se, csak énnekem az nem fáj úgy, mer nem a szülőim, Grószeltern az mégis különbség. Nem bánám, semmit se bánnék, ha Fátit visszakapnám, Mutit is visszakapnám, legalább egyiket, hogyha választhatok, akkor Fátit, s megint úgy lenne, mint régen, nem járja, hogy éngemet itthagytak a szülőim se szó, se beszéd, azt se tudom, mért. Ha sejtem, hogy itthagynak, sokkal jobban viselkedek nekik, csinálom, amire kérnek, sose hisztizek, mindig, de majnem mindig az igazat mondom, iparkodok jónak lenni, nagyon-nagyon jónak, akkor talán ragaszzkodnak hozzám.

Tuttam, érzem, hogy már késő, mivel én fervájsztesz kindl vagyok, nem bírom visszacsinálni, pedig lennék zer-zer-zer gút Róza nánónak és Ópapának is, ha attól... ha akkor... Inkább nem is gondolok erre, s ha tyün a fejembe, hogy bite-bite-bite! – inkább elhessegetem. Pedig nekem sírni kék, amikor azt nézem, hogyan lesz már énelem, asszem biztos vagyok, hogy itten kék felnőnöm ebbe a faluba, ha betőtöm a hatot, kűdenek uskolába, ahová a többi tyereket szülői kűdik, éngem meg a nagyszülőim. Reggel majd én etetem a háznál az összes állatot, délután segíték Róza nánónak, fogom csinálni a nagymosást, amit Róza nánó nem bír, most Máli nénit hívják, akinek fizetnek, nekem persze nem, én úgyse tehetek mást, a végin kapok egy férjet, lesznek tyerekeink, akkor a férj dóga ferdínen, az asszonyé hauzhálten, tyerekek és templombamenés. A végin fogja magát a szülő, s eltűnik, előbb az egyik, aztán a másik, addigra rendes esetben a tyerek már jól föl van növe, és a saját tyerekeivel törődik.

Azt szerettem legjobban, amikor Fáti bőre kicsit szúrós volt, és a szivarjának a szaga tyűtt a szájából, nézni is jó, amikor szíja, meg a füstkarikákat, mondtam

neki, ha felnövök, én is szívom a szivarokat, de kiderült, hogy asszonynak, jányinak, nőnek, nem való, mi legföllebb cigarettot szíhatunk, Róza nánó szerint az is pfúj, s piszkolja a fehér függönyt. Emlékszek, Muti milyen finoman tutta fogni a cigarettot a hosszú ujjai közt, beledugta abba a barna szopókába vagy szipókába, annak csak a legvégit dugta a szájába, és ha csücsörített, pont olyan alakú füstök tyűttek ki onnat, mint az ő pirosítózott ajka. Akkor még család voltunk, és én Vica voltam, csak Róza nánó akasztotta rám a Vucát, amit különben utálok, amiatt Vucázik engemet, mer van sok szó, amit én kicsit roszul tanútam meg, legsokabbszor úgy, hogy úval, pedig óval van, kinevetnek. Ha Vucának hívnak, úgy teszek, mintha nem hallanám, de néha kapok egy flemmet, és muszáj menni. Ha hisztizek, akkor is Vucáznak, fertig. Ópapa időnkint pipázik a verandán, odabé Róza nánó nem engedi, kimegyek vele, szeretem a szagát, nem olyan jó, mint a szivarnak, kicsit kaparja a torkom, de meleg és bodoros. Mi volt az én Fátim? Ópapa annyit mond: Küpec – hogy mi az a küpec, nem matyarázza, kűd Róza nánóhoz. Mínek, úgyse beszél ő se. Küpec, az mi? – kérdeztem Máli nénit, fogalma sincsen. Vagy nem akarja elárulni. A küpec, az biztosan küp. Muti meg hauzhálten.

Muti úgy túnt el a lakásunkból, hogy el se búcsúzott. Akkor a folyó már hetek óta kövéredett minálunk, folyton erről beszélt mindenki, tyün az ár, tyün az ár, féltem, Fáti fölolvasta a kurírból, az alsóvárosból kikőrtöztetik a családokat, tuttam, éreztem, mi is bajba leszünk, montam Fátinak, aszonta, mi magasan vagyunk. Azt álmodtam, hiába vagyunk magasan, körbe-körbe valahogyan felénk lejt a föld, és minden víz hozzánk folyik, úszkálnak a bútorok a szobába, lassan az egész ház elindul lefele, ahogy a hajó, dobálózza magát, mint a szekér a köves hegyi lejtőn, düledeznek a falak, jaj, a tető lezuhan! – fölébredtem, kerestem Mutit, de már nem volt meg, aznap éjszaka ment el, vitte a ruháiból a szebbeket, a kalapdobozokat, a mosdóállványa melletti polcról az összes kis üvegecskét meg a lapos izéket, tégajokat, amiből szokta kenni magát, nem esett jól utána a puszi, mer olyan zsíros volt, de most már jólesne, csak késő bánat, epgondolat. Fáti nem akart válaszolni, hogy Muti hova lett: Haggyá békén! – ami annyit tesz, hogy a tyerek ne tudja. Püinkt mint Ópánál a lász mih lóz! Bánják is, hogy esz tut mír vé.

Amikor natyon-natyon elegem van, kiszökök Hekihez, őhosszá oda lehet bújni, a bundája meleg és cirógatós, lassan-lassan megnyugszok, nem haragszik, hogyha sírok, néz rám a nagy nedves szemivel, amit csak akkor látok, ha félrehúszom a csimbókokat, ugyanolyan bús, mint én, talán nekije is eltűntek a szülői, és nekije se mondják meg az igazat. Beszélgetünk is, értve ez alatt, hogy mesélem a dógokat, biztos, hogy van, amit ért, sokszor válaszol nyögésekkel, legsokszorabb pedig sóhajtásokkal. Ölelgetem, csókulgatom, édes drága Hekikém, csak te vagy nekem igazán, mi lenne vélem nélküled? Bólingat, érti, tudja. Egyetlen vigaszom ő. Meg persze – de ez már titok. Csak Hekinek mondtam el: Heki, ez titok, dánke! – de ő tud hallgatni. Ugatni is nagyon tud, ha valaki közel tyün a kerítéshez, fölugrik, rohan, míg engedi a lánc, és vu-vu-vu-vu-vúúú! – a kutya Muti szerint vaúznak, közbe vúúúznak, legalábbis Heki, meg Máli néni Vicsorja, jó,

Vicsor néha víízik is, de aztat nem halljuk tölle soha, hogy vaú. Hekinek se mondtam el rögtön. Tartom a szám, kész. Nehéz így, napjába legalább háromszor kell valamit kitalálnom, hogy mért muszáj kimennem az udvarra, s ha nem figyelnek rám, zsupsz, hátra a létrához, föl a dáhbódnra, addigra persze a zsebembe kell legyen, amit vinni akarok... na, most majnem... pszt.

Amikor uskolába küdenek, megtanulok írni-olvasni, és számolni, de az nem olyan nehéz, már kicsit tudok is, ájnsz, cváj, dráj, fünf... áht, nájn, cén. Elf, zvälf. Fertig. Ha tudok írni, szerzek kupertát és papírost, küdök levélt Fátinak-Mutinak, valahogy csak megkapják. Majd Isten és Hánzi postás segedelmivel. Lehet hogy Hánzi postás ebbe többet ér. Vusz isz gesén, hogy az apástoli királyunktól se hoz semmit, pedig biztosra ígérte. Megírom Fátinak, hogy ez nem igasság. Én nem bánom, ha küp, ha nem küp, csak tyüjjön vissza hozzám. Kum curük, Fáti, kum curük Mutiláj. Eh... nem kőne kuperta, ha... Nem akarnak. Vagy nem bírnak. Vagy ále bájde. Hiába minden, én fervájszesz kindl vagyok. Matyarul: hárfa. Hárfatyerek. Tuttam, éresztem, hogy biztos már mindigre hárfa maradok. Síрни kell tölle. Mikor tyütt a Szánkt Klausz, eltettem két kis gyertyát, és ha nagyon odavagyok, gyertyázok egy picit, pedig ferbótn, nehogy fölgyútsam a házat, de nem gyútom, mer a Heki hüttéjébe bújok el, ottan gyertyázok, Heki is szereti, nézi, oldalra dűtött fejjel, és avval a pillantással, mintha ő is sírna velem, vagy azér, mer hárfa vagyok, vagy mer ő is hárfa. Imátkoszok is, de nem rendesen, hanem ahogy tyün a számra, énIstenem, jóIstenem, mommeg nekem, bite, milesz velem, dánke, ámen.

Először a kellerbe akartam tartani, de oda túl sokszor szalad le Róza nánó vagy kűdi Ópapát, hamar észrevennék, azér vittem föl a dáhbódnra, ott annyi sok a cókmók, hogy könnyebb elrejtteni valamit. Találtam egy kalickát, papagájt tartottak benne, még én is emlékszem arra a madárra, sárga volt, meg ződ, meg picit kék, mikor tyüttünk látogatóba Fátival-Mutival, nagyon elcsudálkoztam, addig nem mondta senki, hogy a madarak beszélnek, Stefinek hívták a papagájt, avval kezdte: Stefi vagyok! – pünkt úgy peszél, mint Ópapa, káromkodott svábul, amit akkor én még nem értettem, volt benne tájfel meg donnervetter, az biztos. Tyüttünk eccer, kérdem: Hun a Stefi? Ópapa hímez-hámoz, Róza nánóhoz irányít, az meg átkarol, érzem a leheletét: Elszállott a Stefi madár. Hova szállott? és mikor száll vissza? – eszembe se jutott, hogy soha már. Pindur üvegecske volt beakasztva a kalitkának a drótjába, abból ivott a Stefi madár, és egy nagyobb, abból ropogtatta a magocskákat. Ha meg akarta vizsgálni az embert, a fejecskéjét előbb jobbra fordította, aztán balra, úgy volt neki a két kicsi kerek szeme ódalt, ezt kellett csinálnia, hogy lásson. Hekinek sem könnyítette meg a látást a Teremtő, teljesen betakarja a hosszú szőre, ajánlottam Róza nánónak, vágjuk le ollóval, de kinevetett, egyedül nem mertem, kés, villa olló, tyerek kezibe nem való. A hárfatyerekkel pláne szigorúak, ha rosztat tesz, megverik, attól félve, hogy elkanászodik, nincsen neki szigorú Fátija, aki ránkba szedné. Nem értem, mért ránkba, mikor az az öregeknek van. Érdekes, a Stefi madárnak is volt ránkba, pedig Róza nánó szerint hároméves se lett, mikor elszállt, kicsibben, mint én vagyok

mostan. Mégis volt ránca a szeme körül meg a nyakán, sőt legtöbb a két lábacs-káján, azok direkte mintha megöregedtek már volna.

Akkor búsultam, amért Stefi elszállt, vártam őtet, de mostan szerencse, hogy maradt a kalickája a dáhbódn végén a gerendára rakva, oldalára fektetve, hogy ne érjen a cserepekhez, megtaláltam, koszos volt nagyon, csupa smuc, nem értetem, hogyan került rá madárkaki, nem a Stefié, mer kívül és fölül, talán beröpülnek ide a verebek, pfúj, tisztigattam ronggyal, homokkal, úgy-ahogy rendbe hoztam. Amikor először beletettem az én kis Mauzimat, rettegett, akart szapadulni, futott ide-oda, nekiverődött a drótoknak, nyugtattam, simigattam: Mauzika, ne haraguttyál, be kék zárjalak, és legyel csönbe, bite, mer szorulunk! Ő még nem olyan, mint Heki, még nem érti a szavakat, még nem biztos abban, hogy én nem fogom bántani, mer mindenki más bántaná, talán Heki is, tudom, mit csinál egy macska az egérrel, de azt nem tudom, mit csinál vele egy kutya. Mauzika szifbajt kapna, ha Hekit meglátná, rohanna, amerre lát, már csak az hiányzik. Heki nem tyün fel ide, a dáhbódnra ritkán tyün valaki, ez a szerencse, meg az, hogy Mauzika annyira csöpp, az ő futkosása két lépésre se hallatszik, le biztosan nem.

Ajjaj, most kimondtam Mauzikát, pedig erősen elhatároztam, hogy tartom a szám, nem akarok bajt. Miótától Mauzikát lenn a kellerbe megtaláltam, nem vagyok olyan egyedül, ketten lettünk, vagy Hekivel hárman, de nem egészen, mivel ők nem ismerhetik egymást, lájder. Ottan feküdt a hasán a keller kellős közepin, azt hittem, dögülve, viszont amikor lehajoltam gyászulni, láttam, rezeg a lába, még él! Mauzi, mi történt teveled? – tapogattam a fehér hasikáját, meleg. A tenyeremre gurigattam s vittem gyorsan, nehogy Ópapa karmaiba kerüljünk. Tejjel próbáltam itatni, szájamba vettem egy szalmaszált, s csöppenként az övébe, de nem kérte, kicsurgott a szoknyámra, pedig vityászni kell rá nagyon, drága a ruha, sose kapok újat, csak foltosat, más gyerekek után. Beloptam a zugomba, az ágyamba, gondúkosztam, mi legyen, itt nem tarthatom, Róza nánó hamar rájön a picu kukacokról, amiket kakil, így jutott eszembe a dáhbódn, ahol általában senki nem keresgél. Csak az a baj, hogy odafönn majnem olyan hideg van, mint a szabadba, nincs üveg a kisablakon, a nap se süt be, viszont Mauzika biztosan szokva van ehhez, a kellerbe sincs melegebb, sőt, Mauzikát védi a hófehér bundája. Napokba tellett, mire egészen magához tért, addig főleg csak búbiskált egész nap, semmi kedve nem volt futkorászni, ami pedig az egerek rendes szokása.

Mondogatja Róza nánó, hogy mindjárt itt a Karácsony, vagyis Vujnáhtn, biztos lesz nekünk egy olyan jó naty tänenbaum, amit szépen föl fogunk díszíteni, és alá hozza az ajándékot a Száนต์ Klausz, illetve a Jesszus Krisztus urunk, eccerre tyünnek ők. Az ajándék ugyanakkor érkezik, mint a kriszkindl, az a naty tál a sok csokival és sütivel, várom-várom, mit kapok, s azt is eszelgetem, mit kapjon Mauzika, attól, hogy egérke, őneki is Vujnáhtn a Karácsony, és jár az ajándék meg a kriszkindl, amire Máli néni azt mondja, angyalfia. Nekünk régen Fáti hozatta haza a tänenbaumot, a karácsonyi fát, két férfi cipelte be a nagyszobába, sokáig vacakoltak vele, farigcsálták a szárát, hogy férjen a tartóba, és volt, hogy a plafonig fölért a teteje, alig lehetett rárakni az aranycsúcsot, pedig azt én csinálhattam, Fátikám fölemelt magasra, Mutikám meg ágaskodva nyújtotta, vigyázz, Vica, nehogy le-

ejtsed! – vigyáztam, és rájacszúztattam a legfelülő ágra. Istenkém, de csuda szépeket kaptam... volt az a háromkerekű bicikli például, volt az a nagy piros labda, volt az a hajasbaba, amék cumizni is tudott, volt az a... volt, volt, volt.

Mauzika legjobban ropogatni szeret, ha tudok lopni neki diót vagyogyórót, és van még furcsaság, kedvence a túró, most már az ujjamról lenyalogatja, meg van teljesen szelídülve. Biztosan hiányoznak neki a szülei, meg a tesvérkéi, meg az egész további fámílie, sok rokona lehet egy ilyen egérkének, csak most már elszakadt töllük, amióta velem van, azaz a padláson fönn, azóta ugyanolyan fervájsztesz kindl, mint én, még zuga sincsen, vagy hüttéje, mint Hektornak, csak a kalicka, ami inkább madárnak való, de nincsen jobb, lájder. Ami időm van, vele tötöm, próbálom tanítani beszélni, nincs kedve, se svábul, se matyarul, még vúzni se akar. Máli néninek van egy ürgéje, az bukfencezik, az én Mauzikám igazából az égvilágon semmit nem tud, csak nézni rám, bizakodással, amitől én is teli leszek bizakodással, s várom, hátha jobbra fordul... fordulnak a... minden.

Még nem is tyűtt a Vujnáchn, már kaptam derült égből ajánték: Nasi! Eccer csak ott ült a spórheltnál, kanalazta a piros lábásból a hajdinakását, ő maga is olyan volt, mint az a lábás, kicsi, kerek, piros. Kapok belölle? – nyújtottam az ujjam, hogy dugjam a kásába, Róza nánó rácsapott a gyúrórúddal, svábul hadarta, micsoda viselkedés ez, inkább mutatkozzak be szépen, mer ez a kisjány a húgocskám. El is feledkeztem rolla, mennyire fájt az ütés: Az én húgocskám? télleg? nem is tuttam én, hogy van nekem olyan! jaj, de jó!!! – nyakába ugrottam, leesett a lábás, a kanál, meg még az egyik csattja neki, mind leesett a porba, vagyis inkább sárba, ilyenkor télen a konyha alja csupa latyak, behozzuk a vizet a lábunkon az udvarról, túl agyagos itt a föld, csak lassan issza meg. A kása kiömlött, a kanál piszkos lett, a húgocska pityeregett, máris kaptam még egyet a kezemre, nagyobb, mint az előbb, de nem bántam: Az én húgocskám? eddig mért nem montátok? és má mostantól mindig itt lesz? Róza nánó igen haragudott, szidott, amért ledobtam a lábást, pocsetába ment a kása. Kiabált, hogy nekem folyton a zabáláson jár az eszem. Pedig nem igaz, ők mondták, hogy engem könyepp ruházni mint etetni, bár mostanán folyton azon vagyok, mit lophatnék Mauzikának, álzó Mauzika evésén jár az eszem. Most azon se, hanem a nagy öröömömbé történt. Húgocskám lett, ilyen hirtelen... Fáti-Muti mért nem szólt rolla? egyáltalán, ők tutták?!

Róza nánó megint jól leszidott, eridjek a csudába a kérdéseimmel, inkább viseljem magamat rendesen, és mutatkozzak be, de nem várta meg, hogy mondjam a nevem, hanem nagyon lassan beszélve, ahogyan a siketekhez szoktak, szavanként: Nasi, ez itt Vuca, fogjatok szépen kezét, vagy inkább csókoljátok meg egymást! Igen, de Nasi nem mozdult, bámult rám, azután a lábásra, talán sajnálta a kását, így nem fogtunk szépen kezét, és nem is csókoltuk meg egymást, hanem csak én fogtam meg a kezét, és én csókoltam meg a piros arcát. Nem szólalt meg, a szeme kerekre nyílt. Nasi? – kérdeztem, hogy jól értettem-e, erre mocoogni kezdett, Nasi, Nasi! – saját magára mutogatott. Olyan furcsán húzta az a-t, Naasi, nem foglalkoztam én avval, annyira de annyira örültem, mindig akartam tesvért! Mikor Fátim-Mutim elment töllem, tuttam, éreztem, hogy sose lesz, meg vol-

tam bolondulva, legszívesebben végignyalogattam volna, ahogy Heki kutya szokott engemet. Rögtön elhatároztam, hogy húgocskámnak megmutatom Mauzikát, mihelyt kicsit nem figyelnek ránk, tesvéreknek nem kell titok egymás közt, addig is ugrándoztam boldogságomba, míg Róza nánó rám parancsolt, hogy nyughaszak. Mért kell nyughatni, ha az embernek húgocskája lesz?

Kiderült hamar, hogy húgocskám nem érti, mit mondunk, Róza nánót sem érti, hiába beszél neki olyan lassan, svábul se nem érti, matyarul se érti, csak találgatja, legokosabb mutogatni nekije. Ópapa, aki később tyútt meg, nagyon utálatos volt, mintha bántaná, hogy húgocskám itt van, már nagyon vártam, hogy valaki megmatyarázza, próbáltam Róza nánónál, küdött a dógomra, érjem be annyival, hogy Nasi a húgocskám lesz ezentúl, itt fog lakni velünk. Arra, hogy eddig mért nem lakott itt velünk, nem felelt, mutatta az ujjával, sipirc, különben kaphatok egy flemmet. Nagy, csontos keze van, a flemmek igen fájnak, megmarad a nyomuk napokig. Próbáltam Ópapánál, kérdezzem nagyanyám. Próbáltam Máli néninél, ő még kevesebbet tudott, mint én, tátotta a száját: Húgocskád? – még nekem kellett bizonykodnom, hogy igen, megtyútt, itt lesz már nálunk. Izgultam, mer Ópapa a dáhbódnról hozott le egy kopott kis ágyat, Róza nánó lemosta, a szalmazsákot eltüzelte, csinált egy újat, göröngyösre sikerült, nem baj, majd Nasi lealussza. De látszott, hogy abba a pirinyó ágyba Nasi se fér bele, csecsemőnek való. Rettegtem, hogy amikor fölmásznak a dáhbódnra, megtalálják az én egérkémet, szerencsére nem, úgy látszik, volt annyi esze, hogy csönbe maradjon.

Róza nánó örökké munkákat adott, nehezeket, aprófát hasgatni, az a legroszabb, túl nehéz nekem a balta, Ópapa szerint pont az a jó, súlyos baltával könnyebb, de alig bírom a fejem fölé emelni, és soká tart, először ki kék hozni a fészerből a fát, babára vágva vannak ott, föltenni egy ilyen babát a tőkére, hogy megálljon egyenesen, aztán fogni a baltát, ráeriszteni a babának a közepire, nem tudom, mire jó ez, mintha meg akarnánk tanítani a baltának, hogy utána hova csapjon, de tölleg nem sikerül enélkül, végül tyün a suhi, ha szerencsénk van, a baba rögtön szétesik kisebb darabokra, lehullanak, a tőkéhez verődnek, meg egymáshoz, csilingelésel, ez az egy a jó a hasgatásban. Az viszont a roszt, hogy nincs elég erőm, sokszor a balta beszorul, akkor már a babával együtt kell fölemelni, nagyon nehéz, sokat lihegek, a kezemet megnyomja a baltanyél, és gémberedik a hidegben. Mi olyan kesztyűt hordunk, aminek nincsen ujja, csak a tenyeret melegíti, Róza nánó sváb kesztyűnek hívja, a sváboknak nem fázós a kezük, de nekem igen.

Este olyan vacsorát kaptunk, hogy a tíz ujjunkat megnyaltuk utána, Máli néni mondja így, Ópapa meg, hogy a tíz ujjunkat és a tíz lábujjunkat, de ő svábul, finger und céen. Savanyú levessel kezdtük, utána tyútt a ludaskása, majd a mejjivel tőtött kapusztá, végin a cseresnyés rácsos, Róza nánó egész délután azt sütötte. Szembe ütettek húgocskámmal, hogy ne biszgeráljam, igazuk volt, biszgeráltam volna. Rögtön utána ágyba parancsoltak bennünket, ötet is az én ágyamba, a babaágyat pedig kitették a fészerbe. Gondútam, most végre elbeszélgetünk. Róza nánó nem engedte, hogy rendesen egymás mellé, hanem fejtől lábtól, és amikor végre kiment, húgocskám mindjárt elaludt, lájder, hiába szólongattam. Rázogat-

tam a lábát, nagyon kis pipaszár. Soká forgolódtam, szűkebb lett a hely, de Nasi melegített, és nem voltam egyedül. Figyeltem, mintha hallanám Mauzikám kaparászos futkosását odafönn, de biztos csak képzeltem.

Hamar kiderült nekem, hogy húgocskám azért nem ért engemet, mer ő se nem matyar, se nem sváb, hanem viszont rutén, kezdtem habozni, megmutassam-e Mauzikámat. Egész nehezen alakult, csak én akartam őtet, Sveszterkém inkább félt tőlem, húzódott elfele, nem akarta, hogy beszéljek neki, hogy fogjam a kezét, hogy simogassam a copfjait. Lehet az, hogy valakinek, aki matyar, vagy jó, picit sváb is, annak a húgocskája, aki hipp-hopp itten terem, rutén? Nem tudom pontosan, mi az a rutén, de az biztos, hogy nem matyar, nem sváb. Máli néni szerint Nasi talán távoli rokon kisjány, pusztá kedvességből nevezik húgocskámnak. De távoli rokon kisjány nem tyünne hozzánk mindigre! Máli néni erre megint a háborút emlegette, ilyen időkbén minden megtörténhet, amikor nem kard, meg puska, becsületesen, hanem orvul a csatatérre öntik a mérges gázt, avval ölik az embereket. Gáz? – nem tudtam, mi az, elmatyarázta, hogy láthatatlan, mint a levegő, csak ha beszívod, megmérgez. Jesszusom, és itt is lehet? – befogtam orrom, de megnyugtató, hogy nincsen, a csatatér belgiumba van, meg gorlicébe, meg gallipoliba, szóval messzire. Ide nem tyün? Hogy ne féljek, mi biztonságba vagyunk.

Csak Mauzikám nem volt biztonságba, mer Ópapát kűdözgette Róza nánó a dáchbódnra, hol a darálóért, hol régi zsákokért, és észrevette, hogy rusznibogarak fészkelték be magukat, ki kell irtani, majd ha enyhül kicsit, még nem enyhül, gott záj lúb und dánk. A gott záj lúb und dánk-ot most tanútam, Ópapa mondogatja, régebben is mondogatta, de nem tuttam mi az, nem jegyeztem meg. A hállsten sokkal rövidebb. Most arra érti, hogy Nasi éppségben és egésségben van itten nálunk. Hol lenne, ha eccer húgocskám nekem? De milyen az, hogy én nem tudok vele beszélgetni, és milyen az, hogy ő nem is akar? Mért fut előlem, mért nem akar tőlem semmit, mért nem akar velem semmit, mért nem akar engem. Tudja egyáltalán, hogy nővérkéje vagyok én?

Eccer csak rátyüttem, mi lehet, rátyüttem hirtelen, hogy ez a Nasi ugyancsak hárfá, hárfagyerek, genau ví ih! Azér nem mondják, hogyan került ide hozzánk. Fölszöktem a dáchbódnra, tövirül-hegyire elmeséltem Mauzikámnak: Hárman lettünk hárfák, vagy Hekit beszámolva négyen.

Este, amíg Róza nánó engedte, hogy égjen a lámpa az asztalon, rajzultam Nasinak egy irkába, amit még Fátitól kaptam, lerajzultam magamat, Ópapát, Róza nánót, Fátim-Mutim kézenfogva, meg őtet és engemet is ugyanúgy kézenfogva, mutogattam, így tuttunk végre beszélgetni. Nógatni kellett sokáig, fogja már a tollat, rajzuljon, mintha nem látott volna még kalamárist, vagy nagyon büntették, ha lepacázta az asztalt, de én újságpapírost teregettem ki, szóval ebből nem lehetett baj. Ujjammal mutattam neki, én öt múltam, hát te? Erre mutatja, nyolc. Nem érti, megint böködtem magamra, én öt, plusz egy picike, és te? Megint a nyolcat mutatja, s utána, hogy plusz egy picike. Az nem lehet, sokkal kicsibb vagy! húgocskám vagy! nem érted, amit kérdezek? Én megint az öt plusz, ő megint a nyolc plusz, hm, most akkor... Gondúkosztam. Aha... nem is

aztat mondták, hogy húgocskám, csak hogy Sveszter, lehet nővérem is, én vettem rögtön húgnak, mer annyival kisebbnek láttam... viszont ha meg nyolc plusz, akkor biztos tudna írni! Jární kellett nekije uskolába! Firkálgattam én ákombákomokat, ahogyan a felnőttek írnak, tuttam S betűt, csak néha fordítva csináltam, nem maradtam a vonalak között, ahogy kéne, gánc egál. Nasi kezébe erőtettem a tollat, lökdöstem, írjál akkor, írjál, tyerünk! Végre odakörmölt valamit, motyogott hozzá, a nevét, nem Nasi, hanem Nataska, Nasi biztos olyan, mint Vuca, átöleltem, felejtve, hogy nem szereti, húzódott el, jó. Kérleltem, írjon még, odabiggyesztett néhány pár más szót, de nem matyarázta, mit, a betűk annyira furcsák voltak, sose láttam ilyeneket. Így írnak a ruténok? Lehet hogy az összes ruténok picik, csak én nem tudok rolla. Natyon sok mindent nem tudok, mer nem mondják.

Miótától lett nekem a Sveszterkém, gyorsan tellett az idő, jóval gyorsabban, mint addig, talán amiatt, mer régebben vártam-vártam, hogy visszatyün Fáti, visszatyün Muti, és talán éppen akkor hagytam ezt végleg abba, amikor ő idekerült. Tanútunk mind a ketten egymástól szavakat, őneki ment a fejébe gyorsabban a mifajta beszéd, valahogy a matyar hamarébb, mint a sváb, biztos mer velem volt többet, lassan-lassan már tudtunk beszélni kicsit. Inkább húzni kék belölle, sose magától. És persze hárfa, amikor a szüleire kérdezek, azonnal sír, natyon-natyon sír. Lehet hogy ugyanúgy otthagyták, mint engemet. Talán neki se mondták az igazat. Pedig hazug ember, sánta kutya, und zó vájter. Nem tudom, bízhatok-e benne, annak ellenére, hogy Sveszterem, mer hátha... Még most se mutattam meg neki Mauzikámat, aki pedig egészen nagyra nőtt, és rendbe van az egészsége, és vidám és selymes és aranyos.

Odakünn befehéredett minden, tegnap még csöpögtek a jégcsapok, most megint nőni fognak, van egy, amelyik lelóg az ereszről majnem az ablak aljáig, mint egy tehénnek a lába, olyan vastag, s a vége pükt pata alakú. Hívtam, Sveszterkém, menjünk csak ki, építsünk egy jó nagy snémánn, Róza nánó biztosan ad nekünk répát, az lesz az orra, a lyukas vödör a fején a káppe, három kerek széndarabka a kabátján a knopf és fertig. Ehhez se volt kedve a hideg miatt, no de milyen legyen a hó, meleg? Direkte az benne a jó, hogy hideg és porzik és ragad, lehet csinálni snéball, megdobni vele a másikat, viszont az ablakra semmiképp se, ha betörik, kapjuk a flemm, ahogy kaptam én már eccer az idén. Kaptam sokszor, csak a véletlenül bedobott üveg miatt eccer. Végül kityütt velem, s megépitettük azt a snémánn, de inkább azért én építettem, nem is lett olyan nagy, mint akartam, magamba nem tuttam eleget görgetni, mer úgy kell. Picit segített, immelámmal, nem látszott rajta, hogy ez multság, nem pedig kötelesség, sőt Róza nánó nem örül, ha csinálom, hogy összepizkolom a ruhámat, pedig csak összevizelem, nem, vizesítem, na. A vizelest Máli néni mondja, én pisilésnek vagy pisálásnak tudom, Mutim néha viccelt velem, kérdezte, kell-e pislognom, Ópapa huggyozásnak mondja matyarul, de inkább svábul pisál, Sveszterkém pedig: pí-pí, mintha a csibéket hívogatná. Sokkal többet pisil, mint én, talán mer ő már nyolc meg kicsi.

Vasárnap tyütt velünk a templomba, mindketten ki lettünk ötöztetve nagyon,

még fardagályt is kaptunk a kék szoknyánkba, azt a párnácskát, amitől úgy látszik, mintha volna fenekünk. Mise után Róza nánó leütetett a hokkerlira, kezdte matyarázni, hogy Nasi az egy natyobb jány, mint én. Közbekottyantottam: A vállamig se ér! Róza nánó rám kiáltott, hogy ő mostan nem a magasságról beszél, ne értetlenkedjek, elég az hozzá, hamarosan be lesz kúdvé az uskolába, csak nem ide a falusiba, hanem a városba, akkor majd csak hétvégén alszik velünk, addig is viszont kell neki tanúni, és fáradt, nem tud töllem aludni. Megint nem bírtam ki, beleszóltam: Hiszen alszik az, mint a tej! Róza nánó most már dühösködött, hogy mért nem vagyok képes én végighallgatni őtet, mindenesetre Nasi kapja az ágyamat, éngem viszont kitesznek a fészerbe, nem a babaágyra, hanem hoznak egy dikót Kriszti tántiéktól, akik távoli rokonok, de gazdagabbak. Fölnőtt fekhelyet kapok, mintha már egész naty volnék. Nem értettem, ábe vusz, mért kell éngemet kitenni, mért nem maradhatok Sveszteremmel, mikor zavartam én őtet, felőlem tanúhat, amennyit akar.

Fájt natyon, hogy kitesznek, hideg a fészér. Róza nánó belelátott a fejembe, mondta rögtön, Ópapa dobkályhát tesz oda, befűt rendesen, hagynak tüzelőt, rakhatok rá, ha éjjel kihűl a fészér. Elállt a szavam tölle, mer sose engedték, hogy én rakjak a tűzre, pedig ha valamit, azt natyon szeretek. Addig ülök a spórhelt előtt, amíg el nem kúdenek onnat. Még jobb a máriaüveges kályha, ami odahaza volt nálunk, itten cserépkályha van, csak akkor lehet bámulni a tüzet, ha nyitva a nagyajtó, de Ópapa majnem mindig becsukja, nehogy túl hamar leégjen, spórolni kék nagyon. Az is eszembe jutott, hogy talán a fészerbe letyühet Mauzikám, talán el tudom dugni, persze kalicka nélkül.

Így is lett. Télleg rakhattam a tűzre, s már az este leloptam Mauzikámat rongyba bugyulálva, ott aludt velem, a pokróc alá vettem. Dűtötte a hátát a hasamhoz, csiklandott a szőre. Legszívesebben hanyattán fekdik, keze-lába széttárva, tisztára mint egy kis mackó, amilyen a mesekalendáriumba van lerajzolva. Csak most az lett a kérdés, napközbére hol tartsam az egérkém, vissza a dáhbódnra nem akartam tenni, ha megszokja a lenti meleget, biztosan kap egy gripét odafönn a hidegbe. De a kalickát nem hozhatom ide. És ha kikódorog az udvarba? És ha Ópapa szembetyün neki? És ha betéved a konyhába a jó szagok miatt? Róza nánó még roszabb tud lenni, mint Ópapa, rögtön Ópapát fogja hívni, szóval nem eccerű. Kéne egy skatula, amibe jól beleférne, amit nem rágja szét, honnat vegyek?

Becsúszttam a szalmazsákba, megkértem szépen, ne bújjon elő, ne zörögjön, ne moszgolódjon, hanem nyugton legyen, amíg visszatyüvök a früstükből. Nem tuttam, mennyire hallgat rám. Imátkosztam, baj ne legyen. Kis szelet sütt szalonát kaptam früstükre, a haját zsebre raktam Mauzikámnak. Sveszterkémnek nem ízlett, csak nyammogta, elkértem tölle a maradékot, azt is megkapja az egér. Mauzikám boldog volt velük. Ha elégedett, hunyorgat a pici szemével és fújdogál a pici szájával, natyon-natyon édes. Mikor jóllakott, nem mertem hagyni egyedül, bedugtam a kötényem zsebibe, rá a mántlt, az elég vastag. A kertbe mentem, ugrándoztam a hóban, picit kivettem az egerem, hadd lássa a snémánn.

Én annyira, de annyira szeretem a havat, még azt is, ha lapátolni kék, pedig

a nagylapát nehéz, a kislapáttal pedig nem haladós, beledugom a hóba a tenyere-
rem, morzsolgatom a hópelyheket, míg vízzé válnak, ez nem olyan víz, mint amit
a kútból húzunk, simább. Addig csinálom, míg Ópapa vagy Róza nánó rám nem
szól, ők ezt nem értik.

A szürke felhőkből előbújtt a nap, csillámos lett tőlle a hó. Vundersón.
Mauzikámnak is teccett, szaglálta a kezemből. Épp tyütt oda Sveszterkém, észre-
vette őt, a szemével kérdezte, hogy ez meg mi. Odamutattam neki. Láttam, nem
fél tőlle, kíváncsian bámulta Mauzikámat, bíztattam, simigassa, de azt nem.
Mauzikám mackófekvésbe fordult, hunyorgatta a szemecskéjét, és fújdogált,
matyaráztam, így jelzi, hogy jól érzi magát, élvezi ezt a csudálatos napsütést a
télben, Sveszterkém közelebb hajolt, csak nézte, nézte, én meg boldog voltam,
hogy a kettő, akit szeretek, most ösmerkedik. Odafütyintettem Hektort is, ne
maradjon ki ebből, vidáman ugrándozott, orrával taszigált, ő így mondja, hogy
szeret, s a nyelvvel nyalogat. Félretartottam Mauzikámat, nem tudtam, Heki mit
szól hozzája, de nem izgatta a kutyát az egér.

Mi asz? – kérdezte Sveszterkém, nem értettem, mutatta az egeret, Mauzikám
még szaporábban fújkált, ennyire azért nem szokott, a szabad levegő, gondútam,
s akkor érzem, mozdulna, lazábban szorítottam, az oldalára dőlt, fejét leejtette
a hüvelykemre, abba hagyta a hunyorgatást meg a fújdogálást, ténleg, vusz isz gesén?
Ujjammal megböktem a hasát, semmi, hirtelen megláttam, hogy a kerek szemé-
ből kiment a fény, mi van veled, drága Mauzikám, rázogattam, Jesszusom, térjél
magadhoz, jaj, Mauzikám, ne, ne csináld ezt, éppen ma, ezen a szép napon, jaj,
jajjaj! Sírtam.

Sveszterkém kérdezte: Meghált? Nem akartam ezt hallani, odábbfutottam, le-
helgettem, nyomkodtam, Mauzikám, bite, tyerünk, bite-bite-bite! Közbe tudtam,
éreztem, minden hiába, megint elment töllem valaki. Addigra Sveszterkém oda-
hívta Róza nánót, aki natyon kiabált rám, dobjam el, de rögtön. Nem, nem,
nem! – elrohantam, ki a kapun, pedig nem szabad azt se, hátha nem érnek utol,
nem volt olyan szerencsém, Róza nánó Ópapat kűdte utánam, meg is fogott,
kitépte a kezemből a pici testet, messzire hajintotta, visszaráncigált, hiába bög-
tem, toporzékoltam, és ezt se értette senki, és büntetést kaptam, amért haszudtam,
és mikor Sveszterkémnek szemére hánytam, hogy mért árulkodott, ő is sántaku-
tyázott, hamar megtanúta, elmehetnének a francba mind.

Műhely

GreCsó Krisztián

„Ahhoz, hogy egy „ő”-t befogadj, hely kell az „én”-ben”

Beszélgetés Vámos Miklóssal*

– A regény szövegteste, a 12 fejezet a tőled megszokott iróniával, gördülékenységgel, meseszerűséggel, néhol kegyetlen realizmussal építkezik. Található viszont minden fejezet elején egy lírai hangvételi „előjáték”, ami a természet körforgását, az idő ciklikusságát tematizálja. Míg a regény maga háromszáz évet ölel át, ezekben a „felvezető” szövegekben tavasztól-tavaszig jutunk el, és az új év éppen a regény mitikus szálának és a varázslatos idő elvesztésének idején (II. világháború) érkezik el. Eliade jut eszembe, akinek fogalmai szerint a vallásos ember számára mitikus az idő, van eredetije, az ünnepekben újra és újra átélhető és úgy ciklikus, ahogyan egy év...

– Az *Apák könyve* úgy született, hogy egészen másik könyv akart lenni. Miután megírtam az *Anyá csak egy van!*, amiben ugyan nem édesanyámat rajzoltam meg, hanem egy fiktív figurát, akit anyámról és három másik nőről mintáztam, de azért mégiscsak anyámnak állított emléket, szóval miután ezt a munkát befejeztem, úgy gondoltam, apámnak is illene adóznom egy regénnyel. Erre a sorrendre jó okom volt: mikor az édesanyámat elvesztettem, már harminchat éves voltam, az anya elvesztése abban a korban is nagyon tud fájni... de édesanyám különleges asszony volt, és lehet, hogy furcsán hangzik, de nem voltam biztos benne, hogy szerettem.

Mikor édesapámat elvesztettem, még csak tizenkilenc éves voltam, és sejthettük, hogy ő meg fog halni, orvosilag utaltak erre jelek: súlyos szívbetegség, borzasztó élet, satöbbi, de tizenkilenc évesen az ember egyszerűen nem hiszi, hogy az apja meghalhat. Édesapám több évig vett részt a második világháborúban, mint az tartott. Érdekes megoldás. Ezt úgy tudta megcsinálni, hogy mikor a bécsi döntések kapcsán a magyar hadsereg bevonult Erdélybe és Felvidékre, akkor őt azonnal behívták mint karpaszományost. A karpaszományos olyan katona, aki egyetemet végzett, ezáltal magasabb rangra keveredik rögtön, de az nem igazi rang. Volt a karjukon egy arany csík – a karpaszomány. Egy karpaszományos őrmester nem igazi őrmester, csupán a tanulmányai miatt az. Ilyen alapon részt vett a bevonulásokban. Éppen katona volt, mikor munkaszolgálatossá avaszták, ami ugye sokkal elegánsabb egyenruhával járt együtt. Nem kellett többé vigyáznia a fehér tisztí egyenruhára... Tehát nagyon nehéz élete volt, szívbaj, szívnagyobbodás, és

* Az interjú a Békés Megyei Könyvtárban 2003. március 26-án elhangzott est (Kortárs magyar írók beszélgetéssorozat) rövidített, szerkesztett változata.

aztán hosszú haldoklás. Furcsa haldoklás: nem kapott levegőt, rettenetes volt. Mikor éjszaka fölébredtem, mindig azt láttam, tudhattam előre, hogy apám virraszt, azért virraszt, mert fekve még kevésbé kapott levegőt. Ült az ágya szélén, vagy a fotelban, természetellenesen merevített gerinccel, mint utóbb kiderült azért, mert a tüdejét akkor nyomta legkevésbé a szíve.

Gondoltam, írok apámról. De nem tudtam róla semmit! És egyáltalán: semmit nem tudtam az atyai felmenőkről sem. Csak hogy pécsi család, akiket aztán elgázosítottak a derék németek, jó alaposan. Ennek ellenére mégis úgy gondoltam, írok egy regényt. De ha nem tudok semmit, mit csináljak? Jött az ötlet: írjak az összes magyar apáról, ez egy tisztességes vállalás lett volna. Hogyan lehetne megcsinálni? Gondoltam, Plutarhosz ötletét fogom lemásolni, párhuzamos életrajzokat írok. Választok száz magyar apát, mindegyiknek leírom az élettörténetét, aztán összeszerkesztem. El is kezdtem gyűjtögetni, de ebbe a válogatásba kellett volna történelmi figurák is, mondjuk, Kossuth, mint magyar apa... hamar megértettem, ez snassz volna. Ekkor jött az ötlet: választok tizenkét olyan férfit, aki az asztrológia szerinti tizenkét jegy képviselője, és így értelemszerűen az összes magyar férfit reprezentálja, legalábbis úgy, hogy tizenkét tökéletesen különböző karaktert mutat be.

A különbözőség nagyon fontos szempont, mert véleményem szerint a magyar regényeknek gyakran két hibájuk van: az egyik, hogy a hősök eléggé hasonlítanak egymásra. Amikor egy regényben szerepel egy férfi és egy nő, ami még elég szerény vállalás, akkor a férfi és a nő sokszor közel azonosan beszél. Pedig a nők egészen másképpen beszélnek, mint a férfiak. Először is, a nők ritkábban kapnak szót, kissé még mindig el vannak nyomva. Ezen túl általában más mondat szerkezetekkel építkeznek, mások a szavak, másképp közelítenek meg dolgokat. A másik gyakori hiba: minden szereplő nagyjából úgy beszél, mint a szerző. E csapdák elkerülésére nekem nagyon praktikus volt a tizenkét asztrológiai típusal dolgozni, mert azok látványosan különböző karakterek. Más regény esetén nekem kellett megterveznem, már a vázlatban, hogy milyenek legyenek a figuráim, itt az ötlet folyamányaként adva volt a tizenkét karakter. Ettől már csak közepes ugrás, hogy legyenek ők egymás gyermekei, s újabb kis, értelemszerű ugrás, hogy kiszámítsam az időtartamot.

Az egyetlen, amire nem válaszoltam, az az, amit kérdeztél. Azért illesztettem azokat a bevezetőket a fejezetek elé, mert minden asztrológiai jegy egy egyhónapos időszak az évből, s mindig az adott időszak hangulatát akartam leírni. Egy asztrológia tankönyvet használtam segédanyagként. Ebben a munkában minden peridusról részletesen ír a szerző. Meg kell mondanom, hogy derék nemzedéktársaid közül kettő is írt bírálatot a könyvről, egyikük úgy találta, hogy ezek a bevezetők giccses, olvashatatlan szövegek. Ez meglepett, én nem így találom, természetesen. Úgy éreztem, hogy az olvasó ezeknek a passzusoknak a segítségével beleringatózhat abba a hangulatba, ami az adott fejezet a szereplőjére jellemző.

– *Arannyal szólva akkor: „gondolta a fene”? Semmi Eliade-féle szent idő szemlélet?*

– Én egy földhözragadt, kisrealista prózaíró vagyok, akinek a munkáiban mindennek van nem is egy, hanem több apró oka, ezeken az okokon az olvasók és a kritikusok vígan elhajózhatnak. Nem kell mindet megérteni vagy fölfedezni, elég, ha néhányra rájön az olvasó. Örültem régivágású szerző vagyok, azt is mondhatnám, hogy tizenkilencedik századi regényeket írok. Akkoriban ugyanis még azért írtak regényeket a szerzők, mert akartak valamit mondani. Jókai azért írt, mert valami olyasmit akart mondani, hogy „emberek, az az 1848–49-es forradalom és szabadságharc klassz dolog volt.” Erről írt

vagy száz regényt. Ez elég egyszerűen hangzik. Az én helyzetem kicsit bonyolultabb, mert a mondanivalóm minden könyvemnél más. Ars poeticám valahogyan így hangzik: „ennivaló, innivaló, mondanivaló”.

– *Egy korábbi interjúdban azt sugalltad, hogy Apák könyve az Anya csak egy van című korábbi regényed párregényének tekinthető. Ezt én nagyon érdekesnek találok, mert ha egy olyan regényt kellene említenem az életművedből, ami az Apák könyve előzménye lehet, akkor én biztosan a Zenga Zéneket mondanám. A tizenegyedik fejezet Csillag Vilmosa és a Zenga Zének Öcsije föltűnően hasonlítanak egymásra. Azután az ötvenhatos, közelebbről a november negyedikéi eseményeknél „összeér” a két regény.*

– Igazad lehet. Regényíró vagyok, és az ilyen abban különbözik mondjuk az önéletről, hogy őt a tények a legcsekélyebb mértékben sem érdeklik. Engem a legkevésbé sem érdekel, hogy a valóságban mi volt, én csak úgy próbálok előadni, mintha a történetem valóságos volna. Ha egy regényben leírok egy napot, meg fogom nézni, hogy a naptár szerint keddre vagy péntekre esett, sőt utána nézek, milyen volt az idő. Ilyen az alkatom. Umberto Eco írja a *Hat séta a fikció erdejében* című munkájában, hogy az egyik regényének a főhőse, a tizenhatodik században vagyunk, egyszer átrohan Párizson, és az útvonala részletesen szerepel. A könyv megjelenése után Eco kapott egy olvasói levelet, amelyben az illető arra figyelmezteti, hogy ő utána nézett különböző kordokumentumokban: azon az estén egy bizonyos párizsi utcában volt egy nagy tűzvész. A térképen ellenőrizte, a főhős éppen keresztelte azt a helyet. Vajon miért nem tesz Eco úr említést a regényben arról, hogy ott tűz van? Mire Eco azt felelte, az én hőszám azért nem tesz említést a tűzvészről, mert annyira földült, hogy csak magával van elfoglalva. Én meg úgy folytatom a mondatot, hogy ez mégis egy hiba. Ha ott véletlenül tűz van, fusson másfelé. Bizonyára én is vétek sok efféle hibát, hiszen az ember nem tud mindennek utána nézni, de igyekezni kell ezeket elkerülni.

Közelítve a kérdésed körvonalazta kapcsolódásokhoz, van egy olyan élményanyag, amin nincs mit kitalálni: az anyám, az apám, gyerekkorom. Mindezt csak annyira szoktam megváltoztatni, hogy reményeim szerint ne ismerjenek magukra, ez persze badar, hiú remény. Neked nem kell bizonygatnom: mindig mindenki megsértődik. Hogy párregény vagy nem párregény: mit tudom én! De tény, hogy az általad említett két regény közül az egyiket az apám, a másikat meg az anyám ihlette, és úgy éreztem, hogy az *Apák* könyvében illetlen volna egy korábbi fikciót megváltoztatnom. Az a kicsi, amit tényleg tudok róluk, hadd kerüljön bele. Egyébiránt én épp ezt a három könyvet tartom magamtól fontosnak, bár nem csak esetemben, de az egész kortárs szépirodalom kapcsán föl lehet tenni a kérdést, fontos-e egyáltalán... mégis: ez a három könyv mutatja be azt a világot, ahol én fölöttem, mondja el azokat a gondolatokat, amiket talán én jobban, érzékletesebben tudtam átélni, mint más.

– *Még egy kapcsolódási és kiegészítési pont eszembe jutott, a Zenga Zénekből a Rajk-per után vagyunk, az Apák könyvében meg előtte, az utóbbi remekül kitágítja az előbbi regény és időterét... de haladjunk tovább. Valahol nyilatkoztad, hogy a legizgalmasabb része az írásnak a kutatás volt. Az említett munkákon kívül a Jajtól a Borgiszson át sok helyen föltűnik a családi legendárium pécsi szála. Ott kezdted a kutatást?*

– Ott kezdődik a dolog, hogy nem levéltárba indultam, hanem csak úgy kószálni. Tudtam, hogy az apám pécsi származású, elmentem Pécsre. Anyám, elnézést, hogy így mondom, kicsit kelekótya volt, ha ő mondott egy történetet, azt okvetlenül másképpen mesélte el két hét múlva, és egészen másképp két év múlva. Sohasem tudhattam, hogy annak, amit tőle hallok, mi a valóság alapja. Azt mindig mondta, hogy apám családjá-

nak, vagyis nagyapámnak, akinek a nevét sem tudtam hosszabb ideig (később kiderült, hogy Miklós, tehát ő volt Vámos Miklós, én egyébként anyakönyvileg Vámos Tibor vagyok), bizonyos Vámos Miklósnak volt egy cipőkellék üzlete Pécsen. Cipőboltnak is mondhatnánk, de a cipőbolt elegánsabb üzlet. Őhöz főleg a suszterek jártak, beszerezni az alapanyagot. Állítólag két jellegzetessége volt ennek a boltnak: az egyik, hogy adtak hitelt az iparosoknak, a másik, hogy az általános iskola és a gimnázium tanárai ingyen kapták a cipőt. Ugyanis három fiúgyerek volt, mind rossz tanuló, a nagypapa, állítták, lábbelikkal próbálta egyengetni fiai útját.

Én Vámos Miklóst persze nem ismerhettem, negyvennégyben szegény pécsi zsidókat bezsúfolták egy laktanyába, a többi meg már ismeretes. Ennyit tudtam, ezzel a hónom alatt elindultam Pécsre. Anyám úgy rebesgette, hogy az Apáca utcában volt a szülői ház, mondott házsámot is, de egy hivatalt találtam azon a helyen, amiről látszott, hogy kétszáz éve ott székel. Jöttem-mentem a történetfoszlányokkal a fejemben, és az apró információk alapján megtaláltam a házat. Olyasmint tudtam például, hogy a ház szomszédos volt a stranddal: ilyen kevés van. Addig szűkítettem a kört, míg meglett. Ott álltam előtte, lefényképeztem, aztán sétálgattam tovább. A főutcai levéltárba csak belebotlottam, nem oda indultam. Pedig nagyon elegáns volna úgy mesélni.

Láttam: levéltár. Azt sem tudtam, hogy oda csak úgy bemehet-e az ember? Node az én televízióban eláztatott pofám másképp fest, behívtak. Én meg bementem. Kérdezték, mit keresek itt, mondtam, hogy apám pécsi volt, mit lehetne róla megtudni? Jött egy levéltáros, azzal elkávégzattam egy fél órát, és akkor ő elmondta, hogy mi van egyáltalán abban a levéltárban. Számomra minden új volt, az is, hogyha az ember tudja, hogy egy felmenője mikor és hol született, akkor az anyakönyvben meg lehet keresni. Egy év anyakönyvei több marha vastag kötet, de ha szerencséd van, másfél óra alatt megvan. Ez azért nagyon jó, mert ott megtalárod a két szülő nevét, születési helyét és idejét is. Ez talán egyértelmű, de én ezt sem tudtam.

Megtaláltam Vámos Miklóst, aki azonban Vámos Mózes Móric néven volt oda beírva. Ellenben – mint ahogy a regényben is írom – az szerepelt nagyapámról a megjegyzés rovatban (ez zsidó anyakönyv volt, ne kerüljessük, a pécsi zsidó anyakönyvek egy példányát rejtélyes módon a levéltárban és nem a hitközségben őrzik): „ezt az embert Pécs városa szerte Miklós néven ismerik és tisztelik”. Kérdeztem a levéltárost: látott már ilyet? Azt felelte, soha. Ilyen levéltári bejegyzés nincs. Ugyanis az én nagyapám nem magyarosította a nevét, csak úgy döntött, hogy Vámos Miklós lesz. Ez a módszer különben nekem ismerős. És persze ott volt, hogy a szülők mikor születtek, elkezdtem számolni, azoknak mikor lehetett a házasságuk, mert házassági anyakönyv is van, és az nagyon jó, mert abban címet is találni, tehát megsaccoltam, körülbelül melyik öt-tíz évben lehetett. A levéltárban találtam olyan okiratot (illetékfizetéssel kapcsolatos) is, melyből kiderült, hogy a Király utcában volt a cipőüzlet. Itt jönnek az írói feladatok. Vámos Mózes Móric, kít Miklós néven ismert és szeretett Pécs városa, a dokumentumok szerint Nagyváradon született. Mit keresett vajon ott? Az ő apja izraelita szeszűző volt a pesti Baross utcában, miközben ő maga a felvidéken született. Ezeket összegyűjtöttem, de e néhány adatból nem akartam regényt írni. Van egy prózaíró társam, aki egyszer azt mondta: azért vagyok korszerűtlen író, mert történeteket írok. Korszerűen talán úgy kellett volna apámról írnom, hogy van egy író, aki azon tépelődik, hogy nem tud regényt írni az apjáról, és ha ezt háromszáz oldalon át csinálja, az már maga a korszerű regény. Lehet, hogy ez igaz – csak én azt a regényt nem szívesen olvasnám el.

– *A nézőpontok folyton tolódnak, csúsznak el, ugye, most, a történet reneszánsza idején*

nem tűnik annyira helytállónak egy efféle korszerűség meghatározás, de hagyjuk, nem is fontos... Az Apák könyve esetében különösen nem. Koncentráljunk inkább arra a bizonyos nyelvi térre, játékra, amit már a fűlzsövegben kiemelsz. Miszerint az ezerhétszázas években induló regény archaizáló, atmoszféra teremtő elbeszélői nyelve együtt változik, fiatalodik a korról. Tizenkét fejezet, tizenkét hang. Hogyan készültél erre?

– Ez az ötlet, miszerint a múlt idővel változzék a stíl, már jó régen, vagy tíz éve megvolt, és ebben a regényben találta meg a helyét. A legnagyobb írói kihívást a nyelvújítás jelentette, vagyis hogy bizonyos szavak nem léteztek a regény kezdetén, és aztán három-négy fejezet után megjelentek. Tovább megyek: amikor a regény elkezdődik, az ezerhétszázas évek elején, a magyar nyelv még olyan állapotban volt, hogyha ahhoz híven írtam volna meg, nem bírta volna senki elolvasni. Azért beidéztem Rákóczi fejedelem kiáltványának magyar fordítását, amelyből lehet látni, hogy – mint az nyelvész körökben közismert – az sem dőlt el akkor, hogy az „sz” betűt hogyan kell írni: egy nagy németes „s”, vagy „s-z” vagy csak „s”.

Elhatároztam, hogy az elbeszélésben nem is tükrözöm száz százalékgig a kor nyelvi állapotát, hanem csak antikolom a nyelvet, mint egy szőnyeget. A dialógusokban viszont egyáltalán nem szerepelhet nyelvújítás előtti szó. A narrációban igen, de csak ha okvetlenül szükséges. Ezért minden egyes szót megnéztem az etimológiai szótárban. De még nem válaszoltam a kérdésemre: honnan vettem a régi szavakat. Elmentem az írószövetségbe, ahol én az első emeletnél följebb nem járok, mert ott a könyvtár. (Beszúrom zárójelben, hogy ez nem igaz már, tudniillik abban a könyvben, amit most írok, pontosabban írtam, fontos szerepük van egy fejezet erejéig a sváb szavaknak. A szövetség jelenlegi elnöke, Kalász Márton sváb származású, így őt kértem meg, ellenőrizze, korrekt-e, és ezért bizony föl kellett mennem a másodikra. [*A Sánta Kutya e lapszámunkban olvasható fejezetéről van szó – a szerk.*] Szóval, hazavittem a szövetség könyvtárából húsz könyvet, ami 1704 táján jelent meg. Elolvastam őket, ceruzával a kézben és minden számomra fontos szót kiírtam. Volt tizenhat oldal akkori nyelvem, és akkor azt kvázi bevágtam, hiszen nem tudhatom előre, hogy mi kell. Morványnak hívták például a kalácsot, elhatároztam, hogy ezt, ha török, ha szakad, beleírom. Vagy mondjuk tetszett a fúzor és a kompaktor, mint a két ősi könyves foglalkozás. Többek közt azért lett könyves a nagypapa, hogy ezt a két szót használhassam. A második fejezetnél ugyanez. Az első négy fejezet nagyon keserves volt. De most is úgy érzem, hogy megérte.

Mondok néhány érdekes példát, az előbb úgyis a hibákról beszélünk. Azt állítom, minden szót megnéztem. Igen, de volt néhány, amiről biztosra vettem, hogy már akkor létezniük kellett, az embernek azért egy idő után kialakul az érzéke erre. Úgy éreztem, hogy a „perc” bizonyára régi magyar szó, s eleinte, hebehurgyán, nem néztem meg. Aztán jöttek az átírások, és egyszer mégis megnéztem. Kiderült, hogy a perc egyáltalán nem létezett akkoriban, az ezernyolcszázas évek közepén használták először. Nohát akkor mit mondtak? Minuta? Azt sem! Látod, itt jön a prózaíró igazi döbbenete. Az ezerhétszázas években ez a fogalom, hogy perc, egyszerűen nem kellett! A toronyóra plusz – mínusz öt-tíz percre járt, a falórak szintén. Hosszabb időtartamokban gondolkodtak. Két ember megbeszélte egy időpontot, azt mondták, pitymallatkor az ólaknál. A perc fogalmára nem volt szükségük. Ez is bizonyítja, hogy nemcsak a nyelv a probléma, hanem inkább az a tudás, amit hordoz. Próbáltam elképzelni, milyen lehetett véccé nélkül, tudvalévő, hogy akkoriban csak árnyékszék volt. Vagy különféle edények, melyekben a végerterméket hosszabb ideig az ágyuk alatt tárolták. A fehérműt – fehér ruhának hívták – heti egyszer mosták. Ezt szerintem fontos tudnia egy prózaírónak. Számomra

szimbolikus dolog a „perc” ügye. Nem tudhatom, hogy az *Apák könyvében* hány ordító hiba van. Ha most föltámadna Mikszáth nyomán abból a korból valaki, és fölolvassánk neki a regényt, nem tudhatjuk, mit mondana. Soha nem írtam történelmi regényt, ez volt az első eset, de minden probléma örömet is okozott. Mikor kész lett, elszomorodtam. Ez volt életem nagy kalandja, mit fogok ezután csinálni? Bár igaz, bizonyos szinten minden könyv befejezésekor így van, mint szeretkezés után, egyfajta depresszió jelentkezik. Nagy szeretkezés után nagy depresszió.

– *A műhelytitkok kapcsán adja magát egyfajta történelmi megközelítés; vagyis: hogyan alakult, csiszolódott munkamódszered? Kik befolyásolták, alakították leginkább az ifjú V. M. világvéleményét, irodalomszemléletét, esztétikáját?*

– Ez egy részben örömteli, részben fájó problémakör. Mert tizenkilenc évesen lettem író. Érzésem szerint túl korán. Ha én lettem volna saját magam szerkesztője, még egy pár évig jegeltem volna azt a hülyegyereket, aki akkoriban én voltam. De Jovánovics Miklós büszkén fölfedezett. Halkan megjegyzem, hogy író pályámat mindig külső dolgok segítettek. Mielőtt Jovánovicshoz kerültem, négy évig küldözgettem írásaimat különböző folyóiratokba. Elküldtem az Élet és Irodalomba két könnyű kis novellát. Háromat kaptam vissza. De miközben végigcsináltam mindezt, még gimnazista voltam, és ettől nem fáj. Láttam, hogy akik velem együtt küldözgetik, egy tízzel idősebbek, és akkor már fáj. Én soha nem gondoltam, hogy aki visszaküldi, annak esztétikai ítéletet is hozhat. Arra az álláspontra helyezkedtem, fiatalon és nagyképpően, hogy akinek nem tetszik, az nem érti. Idősebben ez nehéz. És akkor, 19 éves koromban, Jován elfogadta egy novellafüzérem. Mivel nyomdász ipari tanuló voltam akkoriban, azt hitték sokan, hogy szorgos kis munkáskáder vagyok, aki megunta, hogy ólomba szedi mások írásait, most ő akar mutatni valamit. Ez persze nem igaz, deklaszált elem voltam ott, némileg politikai okokból, amit nem szívesen emlegetek, mert ma már mindenki ellenálló.

Mindenesetre megjelentem az Új Írásban, és hamar házi szerző lettem, ami azt jelentette, hogy kábé évi négyszer megjelenhettem, munkámról kritikát közöltek, és nagy írók nyomtatott gratuláló levelei megjelentek a lap hasábjain. Ez nagyszerű volt és nyomasztó. Az Új Írás havi baráti köre a Hungária étteremben tartotta estjeit, összegyűltek a karzaton a nagy magyar írók, és amikor először beállítottam, nagyon jól emlékszem, hogy rövid nadrágban voltam. Vakító nyár, július, becsattogtam, nem tudom, hogy a vietnámi papucs mond-e még valamit, felmentem a lépcsőn, ott ültek a következők: Örkény István, Déry Tibor, ők voltak a számomra legnagyobb nevek, aztán Juhász Ferenc, Váci Mihály, mindkettő költőgéniusznak számított, a már említett Kalász Márton, aki most az írószövetség elnöke, de ott volt a szövetség előző három elnöke is: Jókai Anna, Pomogáts Béla és Tornai József, meg az akkori, bizonyos Dobozi Imre, akinek talán jobb elfelejteni a nevét. Meg még rengeteg furcsa író, akik kimentek a divatból.

Gáll István is ott volt, akit nagyon szerettem, ő volt az akkori ifjú generáció legelzántabb támogatója, így az enyém is. Lehet, hogy az írásai nem olyan jók, de én úgy érzem, hogy a *Ménesgazda* című regénye mégis, vagy az *Aranykor* című novelláskötete. Embernek fantasztikus volt, rengeteget tanultam tőle. Ráadásul szomszédomban lakott. Privát beszélgetéseinkben már sokat adomáztam róla, most nem teszem. Örkényt nagyon szerettem, visszanézve ő volt a legjelentősebb abban a csapatban. Az említetteknek kívül Mándy Ivántól tanultam a legtöbbet, vele atyai barátságba keveredtem. Ez úgy kezdődött, hogy elküldtek, készítek egy interjút, mert „tévét forgatnak a *Mélyvíz* című írásából.” A Lukács cukrászdába beszélünk meg a találkozót. Én elmentem, de a tévéfilm rendezője, akit szintén oda vártunk, nem jelent meg. Mi meg, órá várva, két

órán keresztül nagyszerűen elbeszélgettünk régi magyar írókról, és presszós kisasszonyokról, ez volt az ő kedvenc témája, imádta a pincérnőket, mindegyiket keresztneven szólította. Végül megállapodtunk, hogy újra találkozzunk, most már a rendezővel is. Nem hiszed el, de a rendező legközelebb sem jött el. Nem hiányzott. Az interjú ugrott, de mi találkoztunk, szinte heti rendszerességgel, amíg élt.

A történetnek szomorú a vége. Egyszer Szigligeten jártam. Korábban sokszor nyaraltam az alkotóházban, nagyszerű hely volt az tíz-húsz éve. Most inkább fapados SZOT-üdülőnek tűnik, mindegy, arra jártam, és hallottam, hogy ott van az Iván. Fölrohantam, ott sütkérezett a teraszon a bágyadt napfényben. Leültem vele szemben. Mi azelőtt nagyokat tudtunk hallgatni együtt, a presszókban sokszor csak ültünk, nem kellett beszélni, ő se tartotta fontosnak, hogy verbálisan engem zaklasson, én sem, hogy őt, ez nagyon ritka kincs, ha két ember találkozik, mindig úgy érzik, okvetlenül beszélni kell, mintha félnék a csendtől. Ott a teraszon is hallgattunk. Nekem eleinte nem tűnt föl semmi. Iván felesége jelent meg a háttérben, kérdezgetett, és egyszer csak rájöttem, hogy az Iván nem ismer meg. Ezután próbáltam vele kommunikálni, és megbizonyosodtam róla, hogy tényleg nem.

Ilyenkor mit csinálsz? Két választásod van. Vagy megkérdezed: „tudod, ki vagyok én?”, vagy elsiklasz a dolog felett. Én az utóbbit választottam. Úgy éreztem, ő akkora nagy író, hogy így kell. És imádkoztam, hogy ez csak átmeneti állapot legyen. Azonban kevéssel ezután meghalt. Akik nekem elsőgenerációs írókapcsolataim voltak, sajnos, már mind meghaltak. Nem merem azt mondani, hogy mestereim, de valahogy mégis tanítottak, akarva-akaratlanul. Leülhettem velük, egy-egy szigorúan szakmai – irodalomtechnikai – problémát megbeszélni. Ti, fiatal írók, szerencsétlen emberek vagytok, mert nektek ez már nincs. Amennyire én tudom, egymással sem nagyon kommunikáltok, és velünk sem. Akkoriban még volt úgynevezett irodalmi élet, bevett szokásnak számított, hogy az ifjabbak odaszegődtek az idősebbekhez. Emlékszem, hogy Örkény István, akárhányszor találkoztunk, mindig megkérdezte: „mit írsz?” Valódi választ várt, tényleg érdekelte. „És hogy állsz?” Mondtad, sehogy, mert elakadtál. Na, hol? És ha elmondtam neki, megesett, hogy kaptam valamit, ami nem tanácsnak hangzott, de ha megfogadtam, mégis valahogyan kinn voltam a vízből.

Közülük nekem Gáll István hiányzik legjobban, mert vele olyan kapcsolatban voltunk, hogy nemcsak én, ő is mindig megmutatta, amit ő írt. Nekem az övé szinte sosem tetszett. De szenzációsan naiv derűvel fogadta a megjegyzéseimet, mintha azt gondolná: te még fiatal vagy, hülye vagy, nem tudhatod. Én meg úgy véltem, hogy aki harminc évnél idősebb, az egyszerűen nem normális. Olyan jó volt, hogy ha írtam valamit, mindig az jutott eszembe, mit fog ehhez szólni a Gáll. Kajánul, üdén. Mikor meghalt, ez még évekig így maradt. Mit szólna ehhez a Gáll? – próbáltam kitalálni. A nyolcvanas évek végére elmúlt, sajnos. Azóta nincs ilyen olvasóm. De a kör mégis ott zárul be, hogy mikor az *Apák könyve* megjelent, egyszerűen írt egy levelet az özvegye, hogy elolvasta, és „Gáll büszke lenne rád”. Talán Gáll üzeni ezt a sírból, gondoltam. Nagyon jólesett.

– *Az életműved egyik központi, talán legtöbbet tematizált motívuma az identitás kérdése. Egészen konkrétan a zsidó asszimiláció és disszimiláció problematikája. Az Apák könyvében sajátos módon kerül elő a kérdés, ha jól emlékszem, a negyedik fejezetben, Sternovszky István Stern Istvánná szeretne válni. Oda és vissza a legkülönbözőbb módokon jártad már körbe.*

– Honnan is kezdhethém, kezdem önmagammal. Amióta az eszemet tudom, nekem ez nem kínos kérdés. De azzá teszik. Nem mindig tudtam, hogy zsidó vagyok. Elmesé-

lem, hogyan tudtam meg, mert szerintem érdekes. Én abban a hitben nőttem föl, hogy magyar vagyok, mi más, és az iskolában vidámban zsidóztam a többieket, úgy gondoltam, a zsidó azt jelenti, hülye. Ez így volt, mivel otthon nem hallottam erről semmit, apám nem is igen állt szóba senkivel. Volt egy gyerekkori dolog, sajnos, ezt is megírtam már, elég jól hasznosítom a takarmányt. Egyszer hazamentem és azt kérdeztem az anyámtól, „anya, mi az, hogy dizsó?” Nem tudta. „És az, hogy büdös dizsó?” Azt már tudta. Olyasmit magyarázott, hogy ők egy népcsoport, illetve vallási közösség. Én meg: „Tényleg büdösek?” „Nem, dehogya, csak, tudod, olyan speciálisan étkeznek...” és a többi... Úgy beszélt erről a népcsoportról, mintha Tanganyikában élnének. Azt is képzeltem el.

Ha az akkori gondolkodásomat akarnám szemléltetni, azzal a példával élek, hogy aki azt mondja: „Elmész te az örmény kurva anyádba!” – annak az örmény nép eszébe se jut. Hasonlóan voltam én a zsidóval. Aztán telt-múlt az idő, elkezdődött a gimnázium és a heves szerelmi élet, igen vad kamaszkorom volt. Egy emlékezetes ágybeli ügyetlenkedés után azt kaptam az egyik lánytól, hogy: „Érdekes, pedig én azt gondoltam, te zsidó vagy.” „Dehogya vagyok én zsidó”, tiltakoztam. Lassan kiderült, hogy mivel nem vagyok körülmetélve, arra a következtetésre jutott, hogy mégsem. Nagyon megnyugodtam, mert én is így tudtam, de most már bizonyítékom is volt rá. Azért mégis csak érdekelt, hogy eredetileg miből gondolta. Azt felelte: „Mert olyan vagy”. Miért lennék én *olyan*? Egyáltalán, milyen az olyan? Nem tudta megmondani. Módszeresen körbejártuk a témát. Azért föltételezte rólam, mert én az általa zsidóknak tekintett fiúkkal és lányokkal mind jóban voltam, persze, anélkül, hogy sejtettem volna, hogy zsidók.

Nehéz eldönteni, hogy ők pécéztek ki engem, mint hasonszórút, vagy én éreztem valamit tudat alatt. De különben is zavaros, hogy ki számít zsidónak, csak a nürnbergi törvények tekintették világosnak, hagyjuk is ezt. Anyám félig zsidó volt, az anyja zsidó, az apja lengyel, tehát Izraelben zsidónak számítának. A „zsidó gondolkodás” – ha egyáltalán létezik ilyesmi – bizonyos elemei idegenek tőlem. Ismerőseim egyszer elvittek egy istentiszteletre, és mondták, hogy tíz férfi kell a minyemhez. Jó, de kevesebben voltunk, kilencen. Az nem baj, mondták, ha kilencen vagyunk, kinyithatjuk a tóra-szekrényt, az lesz a tizedik. És ha nyolcan volnánk? Akkor nincs megoldás. Én ezt roppant viccesnek találtam.

Visszakanyarodom: hazamentem az említett szexuális élmény után. Apám fejtette otthon a keresztretjvényt, irtózatossággal csinálta, soha nem értettem, mi abban a jó. Odamentem hozzá, és azt mondtam: „Te, apa, a Zsuzsa azt mondta (hívjuk azt a lányt Zsuzsának), én zsidó vagyok. Föltolta a szemüvegét, rám nézett, és hosszabb szünet után: „Van is ebben valami.” Szerinted milyen identitásom legyen nekem? Én úgy vagyok ezzel, mint Füst Milán. Amikor megjelent a *Feleségem története*, egy kritikus azt írta róla, hogy jó ez a regény, csak érződik benne a pongyola zsidó stílus. Ha jobb erőben lennék, akkor biztosra mondanám, ki volt a kritikus. Talán Fülep Lajosnak hívták. Füst Milán méltatlankodva válaszolt neki, azt írta: az én regényem volna zsidó, aki egy szót nem tudok héberül, nem jártam Izraelben, semmit nem tudok erről az egészről, ezzel szemben „itt születtem én, ezen a tájon”. Én is így vagyok vele. De! Mivel történeti tény a nagyszüleim és más rokonaim elgázosítása, abban a pillanatban, amint az antiszemitizmus vagy annak árnyéka rávetül valamire, rögtön zsidó vagyok. Kötelességem.

Az életem szerszámos kamrájában, illetve emberi mivoltomban például az, hogy értelmiségi vagyok, vagy az, hogy magyar vagyok, fontosabb számomra, mint zsidó származásom. Az, hogy író vagyok, még fontosabb. Ilyen az én zsidó identitásom. Egy

dolgot azért még elmesélek. Egyszer Párizsban voltam ösztöndíjas, kevéssel megszületé-
sed előtt, és ott egy lány azt mondta nekem, elvisz magával széder estre. Jó. A zsinagóga
előtt olyan hosszú sor állt, mintha Beatles-koncertre mentünk volna, lassan araszoltunk
előre. A francia rohamrendőrség várt bennünket, műanyagpajzs, műanyagsisak, bika-
csők, és egyenként igazoltatták az embereket. Odaértem, dokument, mondták, odaad-
tam az útlevelemet, mire azt kérték, igazoljam, hogy zsidó vagyok. A családom, ugye,
egy évezreden át próbálta bizonyítani, hogy nem zsidók, asszimilálódni akarván, ezek
után én bizonyítsam be, hogy zsidó vagyok? Ugyan hogyan, kérdeztem, toljam le a
gatyámat? – bár tudtam, hiába tolnám. Ha nem tudja bebizonyítani, hogy zsidó, mond-
ták a rendőrök, akkor nem mehet be. Zsebre vágtam az útlevelem, és elsétáltam egy
kávéházba. Én nem fogom bizonygatni, hogy zsidó vagyok. Ezen emlék hatása az általad
említett fordulat a regény elején, Sternovszky István „betérése”. Utánanézttem, történet
ilyesmi Magyarországon. Faludy György azt mondta, hogy szerintem ez elképzelhetetlen.
Pedig volt ilyen, bármilyen meglepően hangzik.

– *Végül azt a nagyon eredeti kérdést szeretném föltenni (ez a bizonyos „min dolgozol
most?”), hogy állsz a Bárkában már korábban (2003/1-es számban), és most is olvasható
Sánta kutya című regényeddel? Az általunk közölt két regényrészlet, ha jól tudom, a regény
két végpontja. De közlés közben megváltozott, hogy melyik melyik...*

– A *Sánta kutya* is egy régebbi ötletem megvalósítása. Régóta szeretnék írni egy re-
gényt a hazugságról, mindig úgy éreztem, hogy ez egy nagyon fontos téma. Már több
százszor megváltozott a koncepcióm és a regény tervezett szerkezete. Mindig a monda-
nivalóból indultam ki. Amikor mi megismerkedtünk, azt már tudtam, hogy egy 92 éves
asszony élettörténetéről fogom megírni. Nyolc rész lesz, a fejezetek között tíz-húsz év is
eltelik akár, és az az egyik stiláris játék, hogy a beszélő hangja folyamatosan öregszik. A
másik az, hogy az egyes szám első személyű elbeszélés idővel és fokozatosan egyes szám
harmadik személyűvé megy át. Ennek van egy konkrét oka, de nem akarom lelőni a
poént. Mindenesetre most épp ott tartok, hogy az első változat kész, az átírások fázisa
van hátra. Eleinte úgy képzeltem, fordított időrendben mesélem el a történetet: az első
fejezetben hősnőm 92 éves és meghal, a második fejezetben 79 éves és így tovább, az
utolsóban ötéves. Mikor a Bárkának odaadtam, a cím alá odaírtam: első fejezet. Aztán a
korrektúrákor arra változtattam: regényrész. Mert már sejtettem, hogy talán mégsem a
könyv kezdete lesz ez a fejezet. Hanem a vége.

Időközben rájöttem, nem jó úgy a sorrend. Miért gyászolnánk meg valakit az első
fejezet végén, mikor még alig ismerjük? Egyáltalán: minek bontsam itt a formát, amikor
csak az a sok idióta kritikus hajtana engem ebbe az irányba, meg azok a pályatársaim,
akik elmagyarázták nekem, hogyan kell korszerű prózát írni. Hadd maradjak én olyan
korszerűtlen, amilyen vagyok. Mikor ezt így végiggondoltam, félretettem ezt a fejezetet.
Nekiültem, és megírtam az igazi első fejezetet, amelyben a kislány öt éves és sváb, ennek
később még jelentősége lesz. Az, hogy az egyes szám első személytől haladok az egyes
szám harmadik felé, szintén tartalmi okból történik. Én nagyon méltányolom a nőket,
sokkal többre tartom őket, mint a férfiakat, mert nem csinálnak háborút, ellenben szül-
nek. Meggyőződéseim, hogy a nők még mindig el vannak nyomva, a világ legcivilizál-
tabbnak mondott részén is.

Az a talán meglepő gondolat fogalmazódott meg bennem, amikor már az egész re-
gényt megírtam erről a témáról, hogy a nők élete lényegében arról szól, miként jutnak el
egy göröngyös úton az „én”-től az „ő”-ig. Mert minden nő életében fontos szerepet
játsszik a földadás. A házasság vagy a szerelem is erről szól. A férfi és a nő esetleg egymás-

hoz csiszolódik. De általában mégis a nő csiszolódik jobban. A nő ad többet a lelkéből. Már csak azért is, mert ugye csak ő szülhet, így a pályája megszakad egy kicsit. Mindig a nők hozzák a nagyobb áldozatot. Minthogyha ahhoz, hogy egy „ő” befogadjanak, helyet kellene csinálniuk az „én”-ben, abból hagynak vagy vesztenek el darabkákat. Eszerint tehát a női élet: út az „én”-től az „ő”-ig. Megírtam ezt a regényt úgy, hogy ez az eszmefuttatás nem szerepelt benne, gondoltam, jöjjenek rá az olvasók. Miután kész volt a szöveg, mégis úgy éreztem, kell írnom egy pótlólagos másfél oldalt, ahol ravaszul bár, de mindezt megfogalmaznom. Mondhatja aki akarja, hogy a gyengébbek kedvéért. De úgy éreztem, ha ezt a féloldalt kihagynám, hiányozna a regényből.

Kiss Attila Etele: Dudás (2002, linóleummetszet, 390×140 mm)

Payer Imre

A rontott újraírás poétikája Parti Nagy Lajos költészetében

Főként az ezredforduló úgynevezett fiatal magyar irodalmához tartozó költeményeket olvasva úgy tűnik, erre a líratörténeti „korszak”-ra leginkább két szerző, Kovács András Ferenc és Parti Nagy Lajos van hatással. Talán azért van így, mert mindkettőjük költészetében fokozott szerepe van annak a bizonyos szövegköziségnek, amely felértékelődött az utóbbi időhöz tartozó recepcióban. De amíg Kovács András Ferenc költészete a „re-writing”-ból eredő „anything goes” poétikája helyett a formák történeti interakcióját hangsúlyozza, addig Parti Nagy Lajosé inkább a „térbeliség” logikája alapján szerveződik. Előbbinél a transztextualitás, a poétikai beszédalkatok történeti egymásra hatásának irányában szerveződik a szövegbeli utalások hálózata, utóbbi költészetében inkább a kontextualitás, a montázs térbeliségre építő hatása érvényesül. Inkább a különféle eredetű textusok kollázsszerű összeillesztésében és nem a történeti hagyomány szövegszerű kódjainak játékba hozásában érdekelt ez az utóbbi lírai beszédmód. Az eljárásnak a neoavantgárdban van az eredete. Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy Parti Nagy Lajos költői eljárása mintha fordítottja lenne a Tandori Dezsőének. Tandori a Nyugat-hagyományt dolgozta át az abszurd létszemlélete alapján, a neoavantgárd technikák segítségével. Parti Nagy pedig mintha a neo- és klasszikus avantgárd szemléletét „oltaná” be poszt-nyugatos metrikával, akusztikával.¹ A posztmodern az ő esetében – és Kovács András Ferenctől eltérően – posztavantgárd is egyben.

A Parti Nagy-verseknek jellegadó, avantgárd eredetű komponense: a neologizálás. A költőt a nyelv legkisebb értelmes egységei érdeklik, a lexikai egységek. Olyan szóösszetételek, amelyek nagyon távoli valóságalemezeket kapcsolnak össze. A valóságos kapcsolat, ha közvetve is, sokszor kimutatható, tehát mégis van valamifajta mimézisszerű hatás, nem az allegória vagy az irónia alakzata a szövegszervező erő.² (Például a durrezüst kifejezés a dúralumíniumból eredhet, ami megerősített alumíniumot jelent. A költő a dūr-t hangutánzó durr-ral helyettesíti – az ilyen apró megoldások is az alapvető poétikai mentalitásra, a hangzásban való groteszk feloldásra utalnak –, a referenciális kapcsolat azonban még így se szűnik meg.) Másik eljárása: a melléknévből képzett igekötős ige (pl. eltorokszorít). Hagyományosabb változatban ez a költői technika már a sokkal konzervatívabb Bella István költészetében is szerepel. Újszerűbbek a defiguratív birtokos jelzős szerkezetek, az anagrammás, paragrammás megoldások vagy az elízió (pl. panorám.) A költő második kötetétől, *Csuklógyakorlattól* (1986) inkább az abszurdhoz közel álló *nonsens-verse* poétikája érvényesül, a várttól eltérően az összetett szavak dominálnak,

¹ Már a gyűjteményes kötet címe is erre utal: *Esti kréta* (avantgárd irányból való utalás Kosztolányi *Esti Kornéhára*).

² „...a meghatározás az irónia és az allegória struktúrájának közös elemére világít rá, amennyiben a jel és jelentés kapcsolata mindkét esetben diszkontinuuus, s valamilyen külső princípium szabja meg, hogy ez a kapcsolat pontosan hol és milyen módon artikulálódik. A jel mindkettőnél olyasmire utal, ami eltér szó szerinti jelentésétől, funkciója pedig épp ennek az eltérésnek a tematizálása.” Paul DE MAN, *A temporalitás retorikája = Az irodalom elmélete I.*, (szerk. Thomka Beáta), 1996, 34.

az abszurd a szó szintjén, vagyis a Név mint jelentéstani centrum, a deszemiozisan nyilvánul meg. A harmadik kötet, a *Szódalovaglás* (1990) címét szólovaglásként is lehet értelmezni, a szóda eszerint nem (csak) italtra, hanem egy bizonyos -da képzővel képzett, így megnevezett műfajra utal(hat).

A szavak efféle deformálásával kapcsolatban említendő meg, hogy a logosz nem dekonstruálódik, hanem eltorzított lesz Parti Nagy Lajos verseiben. Költészetében – a posztmodern előfutáraként emlegetett Nietzsche-féle nyelvfelfogással ellentétben – a logocentrizmus kifordítását általában nem követi a nyelv alapvető retoricitásának igénye, illetve az interpretáció nem jelentheti ki határozottan ennek a fajta nyelvszemléletnek a megjelenését. Inkább az az érzése, hogy noha a logosz fonáku van jelen, habár profán szerepben rejtőzve – mégis megmarad. A logosz eltorzításából (nem dekonstruálásából) ered a Parti Nagy-féle rontott újraírás poétikája. Egyik költeményében (*Merlin, gerlever*) Babits szonettjét írja rontottan újra. Az effektust nem annyira a szövegszerű jelentésszóródás adja, hanem inkább az, hogy kicseréli a költő-imágót, a magas-irodalom alakját kommerszre cseréli. (A kilencvenes években induló költőkre épp ezzel az eljárással hat, a fokozott, groteszken kimódolt versszerűség mellett.)

*hideg szonettem, íme itt hever,
s csak vár a Grálra imbisz és gigerlin,
hogy jön Babits, s bepólyál berliner.
(Merlin, gerlever)*

Az efféle groteszk hatásnak a fragmentarizáció az egyik oka. A versekben megjelenő töredékesség mikéntje pedig szintén rámutat e poétika neoavantgárd gyökereire. Az összeillesztés illetve szétválasztás illetve a fragmentum felfogásnak a szemlélete („minden eltörött: egész”) az adorno-hoz való hasonlósága arra utal, hogy Parti Nagy az avantgárd nem produktum, nem kontemplatív befogadásra számító, hanem konstruktív, elidegenítő esztétikáját vallja magáénak. Az alanyi költészetre jellemző én mint ember, mint alkotó helyébe elv, egyfajta általános homologikus rend³ kerül. Ez a bizonyos

³ „Az igazi újdonság az immanencia felettes megszerkesztettségében, egy új metapozíció kiépülésében rejlik. Ez a jelentős lépés, amit a magyar költészetben József Attila tesz meg. A későmodern költő számára az én és a világ csak az immanens létezés eltérő jellegű részei, azonosak és mégis különböznek. Egymásra vetítettségük, és az ennek háttérében lévő sajátos lírai metapozíció viszont egy olyan strukturális homológiát artikulál, amely funkcionálisan és kölcsönösen leképezi egymásba a tárgyat és az ént, ugyanakkor mindkettőhöz képest absztraktabb, generatív szintet, formát jelöl ki, amely szubjektivitásként (az egyént és a világot egyaránt vezérlő alapformaként) működik. A bensőség, mely így szubjektumból, énből szubjektivitássá válik, ebbe az absztrakt homológiába transzformálódik”. BÓKAY Antal, *A líra az ezredfordulón – poétikaelméleti szemszögből* = Alföld 2000/2, 35.

⁴ „Az ember megátalkodottan guborog a padlón, teszegeti érett és nyers céduláit, amikor (folyton) szél támad. *Fuvást elhibban a rend (Már a hátsó borítón is jelen van József Attila hatása, nevezetesen az Eszmélet című verse való utalásban)*. Végül a sokadik szétszállás után vagy felsőpri a padlót és földja tisztán vagy egy rendet összerak mégis. Mikorra rájön, hogy az egy nem az egyetlen. Óvatlan sorok, félversek, versek kirakata ez a munka, fragmenteké, melyek zöme '85 és '87 között játszódtott és íródott különféle cédulákra, hányódó noteszekbe, hogy hosszan ellenállva az elrendezés riadt és tétova kísérleteinek, '89 tavaszán-nyarán könyvvé mégis összeálljon. S ez a műfaja is: könyv.” (Tehát nem a Derrida-féle szövegkoncepció érvényesül, hanem inkább a Mallarmé-féle *Le livre*. Parti Nagy hisz az egységes, lezárt textusban, még ha annak kitüntetett egyedisége el is vész, szinguláris egyedisége megmarad. Az időtlenség metafizikája, halhatatlansága és az időbeliségnek kitett esetlegesség egyedisége a feloldhatatlan paradoxonban.) (A *Szódalovaglás* című kötet hátsóborítójára írt szöveget kommentáltam.)

személytelenített rendszerűség határozottan késő modern indexekkel látná el Parti Nagy Lajos költészetét – csakhogy a rend nem rendszer. Perspektívaváltásokkal és polifon hangzással terhelt, szinguláris lesz. Ebből a poétikából következően a lírai én is absztrakt, strukturális homológiává transzformálódik.⁴ A lírai én nem a versek mögött van, semmiképpen sem értelmezhető biografikus kódokkal, még közvetve sem, a Parti Nagy Lajos verseiben szereplő imágók nem valamilyen szereplőjára utalnak. A lírai én nem írható körül pregnánsan, az úgynevezett valóságra utaltsága, pragmatikai vonatkozottsága vagy széthasadt vagy annyira eltávolított, hogy az már valamilyen „képregényfigurát” sejtet. A költő nem a semmiből teremt világot. Fantáziája kifejezetten szegényes, régen elavult képeket ír rontottan újra, így konstruálódik a groteszk. Oly módon, hogy a szándékos képzavarig megjelenített képek (amelyek mégsem katarézisek) – akárcsak a szándékosan rontott, szétszabdalt grammatikai megoldások – a metrikus hangzásnak vannak alárendelve.

A hangzáson elsősorban a metrikát kell érteni. Korábban a jambus, később egyre változatosabb verslábak generálták a költemények hangzórétegét. Az ilyen verslábak, tehát dallamszerű és nem szemantikai szerveződése mint versalkotási vezérelv egyes költeményeknél kifejezetten jelezve van. A kötött formákra jellemző metrum (tehát kevésbé az ütemhangsúly) mint a vers szervező erejének fontossága az ezredforduló lírájában egyébként más költőknél is kiváltképp felértékelődött Kovács András Ferencről Orbán János Dénesig. Sokszor úgy tűnik, a hangzóréteg mint modell az alanyi pozíció mint jelentésképző centrum helyébe lép, Parti Nagy Lajos-költemények olvasásakor bonyolulttá, eldönthetetlenül viszonylagossá lesz az alkotó, a szerző-, szerep-, -alakmás azonosítása. (Lásd a Troppauer Hümér-verseket, Diletták, ezekben is a modellszerűség érdekli a költőt.) Az imágóhoz való szerzői viszonyban, az operett – mint intertextualitás! – erős játékba hozása is megfigyelhető, vagy épp a cseh Hasek műveire, a cseh illetve Woody Allen-filmekre emlékeztető (beletüsszenteni egy mélytányér heroinba – a Szóadolóvoglásnak ez a sora – mint jelenet – szerepel az Annie Hall című filmben) utalások, Rejtő Jenő „légiósregényeit” is itt kell megemlíteni Parti Nagy Lajos szövegeivel kapcsolatban.

*a fiumei kettes számú tengerész-szeretettőlthon
teraszáról látni a tengert
és Troppauer úr valóban virág
ül a kaucsuk kínai vázában
és a montenegrói szakácsnő
naponta gondját viseli
így van ez de az eposz sose jut tovább
anyám én Rejtő Jenő vagyok s nem P. Howard
(A fiumei kettes számú
tengerész-szeretettőlthon teraszáról
látni a tengert)*

*A Szahara mellkasára
rásüt a sivatag rózsája,
eljött a délutáni
fegyverkarbantartás órája.
Mióta ki vagyunk hajózva,*

*ez a legkomfortosabb garnison,
Ránk gondolunk, és egyre csak
fel-leráng a rekeszizom.*

(...)

*Anyánk, mi egy virág vagyunk,
fiad egyetlen árva csillaga
kilép keményen, a vállán
töltött deus ex machina.*

*Görcsös ki-belégzését
többé nem veti latra,
holnap indul a század
csuklógyakorlatra.*

*(Holnap indul a század csuklógyakorlatra
– írta Troppauer Hümér–)*

(Az imágókkal való groteszk játék nagyon erőteljesen hatott a kilencvenes években induló költőkre. Rejtő Jenő szövegei is ezen a szálon kerültek be az úgynevezett magas irodalomba. Például a '90-es években induló Orbán János Dénes a fiktív, dilettáns költő, Troppauer Hümér imágójának felhasználását is tovább-, újraírta költeményeiben, de mindez már egy olyan hagyományba illeszkedik, amelyet Parti Nagy Lajos kezdett el.)

Viszont éppen a groteszk „világszerűsége” mentén létesül a Parti Nagy-művek több elemzőnél is megemlített „publicisztikussága”, amely kifejezetten az úgynevezett humándiskurzus részeként interpretál(hat)ja a költeményeket. Már az említett pretextusok is egy bizonyos k.-európai, helyi színezetre utal(hat)nak, még Woody Allent is beleértve, hiszen az amerikai filmesre nagyon sokat hatott Csehov, és többen inkább írónak tartják, ennek az irodalmi hagyománynak a folytatóját látva benne. Parti Nagy tulajdonképpen és közvetett módon így kapcsolódik az „Elbán túli” humanisztikus szépirodalomhoz. Ily módon, ha nem tudatosítja, rekonstruálja az e régióra jellemző társadalmi-politikai kommunikációt, kizárólag, szövegszerű, posztmodern horizontból nem tudja megalkotni a Parti Nagy-művek jelentésességét a recepció. Illetve a posztmodern inkább posztkommunizmusként jelenik meg a szövegek értelmezésekor.

Az előzőekben már utaltam rá, hogy a Parti Nagy-költeményekben a komikum forrása inkább a „világszerűség”-hez köthető groteszk. A groteszknak a metafizikaival való szoros összefüggésére már Bahtyin⁵ is felhívta a figyelmet, a transzcendencia demokratikus „közvetítőjének” véelve a nevetésből eredő, a groteszk irracionálisra utaló esztétikai hatást. Ugyanakkor a Parti Nagy-költemények groteszkuma nem a bahtyini groteszk. Nem az egységes, népi-karneváli, az antik-középkori-reneszánsz tradíciókig visszanyúló változat van jelen benne, amelyet a „szülő-haldokló” képe testesít meg. Nem is a romantika groteszkuma, amelyet leginkább a látszat és valóság diszkrepanciájával, az idilli, vidám látszat mögötti irracionális, sátáni rosszakarattal jellemezhetnénk. A Parti Nagy-féle groteszknak – formai, alakítástechnikai szempontból inkább az avantgárd kollázs-technikához van köze. Világkép szempontjából pedig szinte a 19. századvégi elvágódást illetve a még korábbi biedermeiert írja – szándékosan rontottan – újra.

⁵ Mihail Mihajlovics BAHTYIN, *A népi nevetés története és a groteszk* = M. M. B., *A szó esztétikája*, Bp., 1976, 353–364.

A groteszk esztétikai minőséggel összefüggésben megemlíthető, hogy Parti Nagy Lajos költészete az úgynevezett giccsirodalomnak is szatírja. Az erre az irodalomra jellemző bensőséges „Gemütlichkeit”, az életvitel kisztíli szertartásosságának értékei kifejezetten a gúnys modalitásban szólalnak meg. A giccset asszociációinak megszokottsága, megnőtt banalitásfoka jellemzi. Hiszen a giccsirodalom – és ebben hasonlít a groteszkhez – inkább megsokszorozza a kultúrrémákat, mintsem egységes, szilárd formába olvasztaná őket. A giccs bizonyos számú elméletileg szétválasztható tényezőt foglal magába: összezsúfolást és túlzást – ezek az eljárások a Parti Nagy-műveknek is sajátjai, csak hogy a giccstől, a „boldogság művészetétől” eltérően szándékosan elidegeníti őket. A szövegek az úgynevezett valóságot illetően. éppenhogy a boldogtalan tudatállapotra, megnyomorodott helyi életviszonyokra utalnak. Parti Nagy ebből a szempontból a giccsirodalom kultúrkritikáját is elvégzi – nagyon sok olvasóra épp ezen a szálon hat leginkább (viszont ez a hatás valóban a humándiskurzusba, a publicisztikusságba illeszthető, erősen emlékeztet az ideológiakritikára, Parti Nagyot ez a fajta befogadás szorosán rokonítja Petri Györggyel.)

Parti Nagy Lajos költészete sok tekintetben a magyar irodalom közösségi hagyományát is innen, a groteszk vezérelte horizontból értelmezi, alakítja át. Verstani szempontból itt kell megemlíteni a groteszk hatás poétikai eszközeit. A rímfajták közül a kancsal-, a kecske-, a túlfeszítetten tiszta, a csonka- és torzító rímeket. Dérczy Péter egyenesen ezekben a rímfajtkában látja a Parti Nagy-költészetben megjelenő parodisztikus hatás legfőbb eszközét.

*Labdáznaok, zömmel röp és tollas,
elenyészö rajtuk a sörhas,
azután beleszaladnaok a Tiszába,
így mulat az egész kisztábor.
(Sej)*

Parti Nagy nem csúnya verseket ír, hanem szépeket (belehelyezkedve a műdalok műáldozatainak szerepébe), amelyeknek gondosan kiválasztott pontjaira hibákat illeszt (elidegenedik a műdalok műáldozatainak szerepkörétől). A groteszkkal összefüggésben a kettős, sőt, többszörös kódoltságú poétika nem tart igényt a modernista értékperspektívában pozitív értékindexet kapott stílusra. Sőt, egyfajta antistílust⁶ szövegezt meg, amely a szinkretizmus poétikájával függ össze. A szinkretizmust érvényesítő poétika oly módon kapcsolódik az intertextualitáshoz, hogy míg az utóbbi a szövegszerzés dimenzióját, addig az előbbi annak minőségét jelenti⁷. Kérdésként merülhet fel, hogy Parti Nagy

⁶ „A szinkretizmus (...) detotalizáló, a kizárás sújtotta területekbe való belépés és a homogenizációs határok átlépése révén a stílus ellen irányuló beállítottságként jelenik meg.”: Renate LACHMANN, *A szinkretizmus mint a stílus provokációja* = Helikon 1995/3, 266.

⁷ „Az összekeveredés metaforája, a szemiotikai promiszkuítás metaforája, amely heterogén kulturális kódok érintkezését és kölcsönös megfertőződését írja le, egyike a stílusellenes magatartás álneveinek. Az összekeveredés, azaz szinkretizmus olyan műveletként értelmezhető, amely – miközben a különbözőséget, amelynek létét köszönheti, nem leplezi el – létrehozza a heterogént mint önálló minőséget. Ezzel a meghatározással a szinkretizmus az intertextualitás központi aspektusaként, pontosabban annak kiegészítőjeként válik átláthatóvá, amennyiben a textuális kódok, a műfaji konvenciók vagy a (szorosabb értelemben vett) stilisztikai eljárások, ahogyan azok az intertextuálisan strukturált szövegeket jellemzik, elkötelezettek a szinkretizmus princípiumának. Más szavakkal, az intertextualitás textuális dimenziót jelent, a szinkretizmus pedig textuális minőséget és olyan eljárások együttesét, amelyek azt létrehozzák.”: Uo., 267.

Lajos költészete esetében a komikus hatás egy stabil normához képest érvényesíti-e a risus-elvét vagy a szinkretizmus „negatív esztétikájának”⁸ elemeként. Ha az Ha inkongruencia elvét tekintjük, akkor láthatjuk, hogy ez nem generálható a költő nyelvi magatartását illetően. A szabályok megszegésének módja mindig egyedi jelenség marad, minden esetben változik. Ebből a szempontból a szinkretizmus érvényesíthető a Parti Nagy-versek nagy részében, még abból a szempontból is, hogy a szinkretizmus poétikája a groteszk szerepszerűséget, a karnavaleszket is hangsúlyozza – mindezek jelentősek a Parti Nagy-költeményeknél is –, amely a stílusérintkezés szándékolt inkongruenciájából adódik⁹.

Parti Nagy többszörözött poétikája kihívja a *palimszesztszerűsége* beállítódott olvasási stratégiát. Ebből a horizontból viszont felvetődik, milyen jellegű itt az újraírás. Például, hogy a paródia vagy a szatirikus pastiche alakzatához tartozik-e. Linda Hutcheon *A Theory of Parody* című könyvében a szatíra hatását irodalmon kívüli okokkal magyarázza (ide tartozna az irodalmi pastiche is), a paródiát viszont szövegszerűnek véli. Eszerint a paródia szorosabban kötődik egy adott szöveg lexikai bázisához és adott műformájához, a komikus hatást inkább az alantas téma és – éppen a szövegszerű és formai elemek által indukált magasrendű téma emlékezetének eltérése adja. A szatíra (szatirikus pastiche) viszont jobban számít az adott szerző biografikus ismeretére (életrajz, társadalmi körülmények), mint a miméziselvű olvasási stratégiára. A szatíra tehát antropomorfizált olvasásmódon alapul, az úgynevezett humándiskurzushoz tartozik, az esztétika és az ideológiák világához. Stabilizált az emberkép(zet)e, a nyelvet eszköznek tekinti. Mind-ebből következően megállapíthatjuk, hogy *Parti Nagy szövegei inkább a szatirikus pastiche olvasási stratégiájának kedveznek, nem a paródiáénak.* (Figyelemre méltó, hogy a József Attila „legszebb öregkori verseinek” megírására több költőt is meghílető felhíváskor Parti Nagy József Attila elmebetegségéből indult ki (biografikusság, mimézis) s innen épített egy fiktív életrajzot, amelynek megírta a szövegeit – vicces (kultúr)politikai utalásokkal.

⁸ „Lehetséges a keveredést és termékenységet mint egyfajta negativitás (az állandóan elcsúszó-eltérő jelentés, az ábrázolhatatlan »valóság«, végül az igazság *ineffabiléja*) kifejeződését értelmezni, mivel a hibrid, dialogikusan több szólamú forma, a szó mint különböző jelentéspozíciókat keresztező ellenszó és mint paródia megakadályozza a jelentésegységet. A jelentés diffúziója »metajelentésre« törekszik, amely túllép a kifejezhetőség határain. Magában a játékos pillanatban ugyanis, amely fölülkerelkedik mind a jelentés elrejtésében, mind a forma kiemelésében, nyelvi karnevál és nyelvmágia összekapcsolódik. A szinkretizmus ravaszsága a sejtetés, az elkendőzés, a többértelműség és a (soha célba nem érő) kerülőút eljárásaival, tehát az *obscuritas*, az *ambiguitas* és az *ambibolia* eszközeivel az »átvitt értelmek« negatív esztétikáján kiélezve: a szemantikai kriptománia negatív esztétikáján dolgozik. A kimagasló szinkretizmus-stilizták (Rabelais, a manierista-concettisták, Jean Paul, Heine, Dosztojevszkij, Belij, Nabokov – valamennyien idegen stílusokkal és átvitt jelentésekkel játszanak) kriptománok, akik a befogadók megfejto művészetét provokálják, a »cryptogrammic paper-chase«-t (NABOKOV, 1955.) a szó ex-centrikus (jelentésmagjától megfosztott) értelmében. (...) Az említett szerzők és mások „negatív esztétikája” nemcsak rejtőzködő, hanem demonstratív is. Demonstratív, mivel formáit formákként fedi fel (negatív formalista művészet tehát) és mivel színpadias. Az idegen stílusokat ugyanis (melyek szerepek és maszkok egyszerre) idézik, deklamálják, egy *mis-en-scene*-ben a szöveg színpadára viszik.” Renate LACHMANN, *A szinkretizmus mint a stílus provokációja* = Helikon 1995/3, 272.

⁹ „Miközben ezt a szerepjátékot játssza, a szinkretizmus nemcsak azokat a szemantikai »lerakódásokat« hozza felszínre, amelyeket egy stílus történeti jelleggel magában hordoz, hanem a stílusérintkezésből létrejövő szemantikai inkongruenciából a sokértelműség formáit is előhívja. Innen válik érthetővé az ilyen jellegű szövegek általános játékos mozzanata, a karnavaleszk, amelyből a nevetés is előtör.” Uo., 270.

*ha eljön néha A. Gyuri,
van kaviár,
ramazuri*

kezet fog: dr. Rámpai

*közöl
kieszközöl.
(notesz)*

A Petőfi-féle rájátszásokban is jól látható a szatirikus hatás. A Parti Nagy-féle szöveg, nemcsak eltér – a paródia szövegformálási elveihez képest – az eredeti lexikai bázistól, hanem bizonyos helyeken teljesen különbözik a pretextustól. Máskor is többnyire a figura érdekli a más szövegekre való rájátszáskor, egyfajta önszatíra jön létre Petőfi Sándor *Itt van az ősz, itt van újra* című költeményének rontott újraírásakor.

*itt van az ősz itt van ujjé
s szép mint mindig énekem
isten tudja hogy mi okból
jövök haza a kioszkból
s húzgálom a zörgő avarban
mint kiskocsit az életem*

(Szóadalovaglás)

Ebből következően viszont meg kell cáfolnom a recepciónak azon ismétlődő állítást, hogy itt az irónia lenne az egyik fő alakzat. A Parti Nagy-költemények nem ironikusak. Illetve a Parti Nagy-költemények iróniafelfogása nem a posztmodern iróniafelfogásra, az alakzatok alakzatára (Paul de Man) emlékeztet. De Man, bár romantikus költők mellett leginkább Schlegel művei alapján vont le az iróniára vonatkozó következtetéseit, megállapításait mintegy a posztmodern korszak par excellence irodalomfelfogásává terjesztette ki. Viszont ha van iróniája a Parti Nagy Lajos-költeményeknek az nem schlegeli, inkább már a Paul de Man által is megemlített, de nem igazán iróniaként jellemezhető Thomas Mann-inak, amolyan „tanárosnak”, „kioktatónak” a kicsavarása, a költőre jellemzően.

Parti Nagy Lajos a magyar irodalomtörténetből legfőbb előképeként a kései József Attilát és a korai Pilinszky Jánost nevezte meg. Poétikájának előzményét viszont egy Kormos István-költeményhez lehetne kötni. Parti Nagy *Nyár, némafilm* című költeményének pretextusa: Kormos István *Fehér virág* című költeménye. Jellemző, hogy „egyetlen verseként” Kormos Istvánnak ezt a költeményét választotta ki, amelynek útmutatása maga is a hangzásban feloldott költői képekre hívja fel az olvasó figyelmét (*eltűntél aki köztünk angyali zene voltál*). A zeneiség, a hangzás, a prozódia lesz hangsúlyos Parti Nagy Lajos költészetében is, csak éppen groteszkké, szándékosan kimódolttá és töredezetté válik. Az *Egyetlen verseink. Költőtárs szerzők* (Bp., 1996, 236, 237.) című könyvben a kötet szerkesztés is jelöli ezt a kapcsolatot. Az „angyali zenéből” nem utolsósorban a neoavantgárd eredményeit integrálva szándékosan torz zene lesz. Olyan, amilyen Parti Nagy Lajos kétségtelen tehetsége folytán mégis intenzíven szólaltatható meg.

A Parti Nagy Lajos-féle költészet nyelvi magatartását a 'rontott újraírás' meghatáro-

zással tudnám a leginkább jellemezni. Azzal, amely a neoavantgárd technikai megoldásait oldja fel a posztnyugatos hagyományra jellemző akusztikában. Történeti szempontból eszerint meg kell említeni, hogy a '68 utáni paradigmaváltás magyar lírájának köznyelvében oly módon kanonizálódott a jelentéstelenítés neoavantgárd poétikája, hogy mintegy annak analógiájára, ahogy a klasszikus modernség második hulláma integrálta a történeti avantgárd poétikai vívmányait, Parti Nagy költészetében a neoavantgárd poétika megoldásai mint megoldások éltek tovább, oldódtak fel az esztéta jellegű vershangzás emlékezetében, az úgynevezett 'rontott újraírás' poétikájában. A metrika, tehát a prozódikus struktúra – ily módon hangzásban, 'rontott újraírásban' feloldva – integrálta az ideológiakritika/új szenzibilitás alulstilizált költői szerepre vonatkozó implikációit illetve az understatement modalitást, az esztétizmus emlékezetét. A 'rontott újraírás' mint egyszerre integráló és elidegenítő effektus a dekonstrukció azon szemléletét applikálta, amely szerint az a határ, amely a szépirodalmat elválasztja a nem-szépirodalomtól nem magában létező, hanem konstrukció. A bináris oppozíciót nem az avantgárd dikta-tórikus módján szünteti meg, a valóságba olvasztva a művészetet, hanem a kettős szembeállítást fenntartja, de viszonylagosítja, a határ fogalmát nem csak az elválasztásra, hanem az összekötésre is használja. A szépirodalmat diszkurzív térnek fogja fel, amelynek identitását éppen a kanonizált szépirodalom és nem-szépirodalom (dilettantizmus, tömegkultúra, giccs) közötti differencia létesíti, konstruálja. Ugyanakkor a nyolcvanas-kilencvenes évek magyar lírájában mindez nem annyira a nyelv materialitásában jut érvényre, inkább a nyelv fenomenális funkciójában érvényesül. A 'rontott újraírás'-nak ily módon a mimetikus olvasásmódhoz kötött groteszk esztétikai minősége és a szatíra műfaja lesz a következménye.

Végezetül érdemes megemlíteni Parti Nagy Lajos költészete és a dekonstrukció viszonyát. Dekonstruktív költő Parti Nagy Lajos? Szót kell ejteni arról, hogy Margócsy István a multiperspektivikus lírai beszédmód mellett felfigyelt a költeményeiben a szavaknak deformált mondatokrészekként való applikálására.¹⁰ Ez a fajta mondatköltészet – szerintem – nem dekonstruktív. Margócsy rámutatott a torz neologizmusok és rontott mondatoknak a hangzásban való feloldására, amely effektus Parti Nagy Lajos költészetét sokkal inkább a hagyományhoz köti, mint az egyébként a mondatokat a vessor végén sűrűn megtörő, a rontott nyelvhasználatot gyakran alkalmazó Kukorelly-szövegeket. A tradíciófelfogással kapcsolatban említem meg, hogy a szövegköziség és a hagyomány és felejtés modifikáción keresztüli értelmezhetősége Parti Nagy Lajosnál nem annyira a Jauss-i konstellatív hermeneutikára, mint inkább a Foucault-i archeológia, archí-

¹⁰ „Parti Nagy számára nincs zárt grammatikájú szintaxis – a mondatoknak nincs biztos tagolhatóságuk; a mondat részei hol ide, hol oda, hol ehhez a mondatrészhez, hol a másikhoz kötődnek, vagy köthetők: mindennek köszönhető, hogy az egyes szavak aztán megtehetnek *magukkal* bármit. (...) Mert ha a mondatnak grammatikája olyan nincsen is, mely önmagában meghatározná és fenntartaná – dallama, ritmusa és hanglejtése azonban *mégis* van: s ez köti vissza a hagyományhoz.” (MARGÓCSY ISTVÁN, *Parti Nagy Lajos: Esti kréta* = M. I., „Nagyon komoly játékok”, Bp., 1996, 154–156–157.)

vum felfogására¹¹ emlékeztet. Ennek a költészetnek a nyelvfelfogása, a költemények mint beszédképződmények nem annyira az időbeliségre, inkább a megszakított mégis generáló szabályszerűségekre érzékenyek. A Parti Nagy-költemények efféle értékaperspektivikus szövegszerveződése befolyásolhatta az ezredforduló körül induló költőknél megfigyelhető 'új-fumigáló' nyelvi magatartást is. Mindez a nyelvben való olyan feloldódását eredményezte a hagyományos poétikáknak, valóságvonatkozásoknak, amely nem jelöl ki határozott perspektívákat, hanem mintegy eklektikusan lebegtetni a nézőpontokat, talán csak a travesztia ad *bizonyos* megközelítésmódot, de ez túl tág ahhoz, hogy perspektívának lehessen nevezni.

¹¹ „Between the language(langue) that defines the system of constructing possible sentences, and the corpus that passively collects the words that are spoken, the archive defines a particular level: that of a practice that causes a multiplicity of statements to emerge as so many regular events, as so many things to be dealt with and manipulated. It does not have the weight of tradition; and it does not constitute the library of libraries, outside time and place; nor is it welcoming oblivion that opens up to all new speech the operational field of its freedom; between tradition and oblivion it reveals the rules of a practice that enables statements both to survive and to undergo regular modification. It is the general system of the formation and transformation of statements.” (Michel FOUCAULT, *The Historical a priori and the Archive* = M. F., *The Archeology of knowledge*, London, 1994.)

Fodor Miklós

A létesülő lélek lenyomatai

A metafizikai határtapasztalat enigmatikus költői

Prágai Tamás *Sötétvilágos* – Fiatal írók Szövetsége, Budapest 2002. – és Végh Attila *Óda a nemléthez* – editio plurilingua 2001. – című köteteknek világképe

Világuk főszereplője a lélek. Nem az én, ami túl személyes fogalom lenne az elméleti megközelítés számára. Prágai Tamás és Végh Attila világa nem személyes. Sem az érzékelhető e világ, sem saját én-jük jelenségvilága nem lényeges témaválasztásaikban. Az a metafizikai pillanat, illetve metafizikai tér érdekli őket, amikor, ahol a lélek saját személyen túli eredetével találkozik. Metafizikai, ez azt jelenti, természetesen – vagy pontosabban –, jelenségvilágon túli. E két költőt nem a túli „sötétvilág”, vagy a túli „nemlé” érdekli a maga elvont, embertől való függetlenségében, hanem az a *történet, ahogyan a lélek az e világ és a túli világ közötti kapcsolatot itt és most megéli*, megszenvedi, megharcolja..., mindeközben saját létesülésének eredeti drámájára tekint.

A lélek – az életet teremtő erők, a kultúrát megalkotó akaratok s a kultúra meghatározó hatalmainak viszonya, egyben felülemelkedő (reflektáló) viszony mindehhez – a *meghasonlottság* állapotában van. Meghasonlott azzal a kulturális világgal, melyet az akarat formált ilyenné. A lélek akkor lehetne egységben önmagával, ha a kultúrát megalkotó akaratokkal azonosulna. A lélek jelen állapotát ezzel szemben az jellemzi, hogy saját alkotásának büvkörében, feledve-elfojtva az életet teremtő erőket, a kultúra hatalmainak termékévé vált. A lélek nem az, aminek ma mutatkozik: ez a szilárd *sejtelem* a meghasonlás okozója.

Maga a sejtelem ezek szerint balsejtelem. Ebből a balsejtelemből vezethető le e két költészet *komor*, olykor *tragikusan* vagy *ironikusan drámai* alaphangja. Komor, súlyos, mert az emberi lét alapjára, mindig tartó eredetére tekint – s ennél nincs jelentőségteibb téma. Tragikus, mert a lélek az őt alkotó erők, akaratok és hatalmak arányait megváltoztatta, s ez akármikor romba döntheti őt. Ironikus, mert úgy találja, a kultúra nem érzi a veszélyt, nem látja, hogy impozáns alkotásai valójában jelentéktelen romok, mindeközben felfújt békaságára büszke. Ez a balsejtelem okozta meghasonlás azért válhat ihlető forrásává Prágai Tamás és Végh Attila metafizikus költészetének, mert a meghasonlón mint résen át a művészi énbe nyomul az eredeti (mitikus ősidejű) kultúraalkotó dráma „élménye” és „emléke”. Tulajdonképpen kétféle sejtsérről beszélhetünk: a lélek saját létét féltő bal-sejtelme (apokaliptika) mellé fel kell vennünk a létét megalkotó történet jobb-sejtelmét (teremtés) is. E két sejtelem hat a művészi ihlet során, az e világi jelenségek külső érzékleteit és belső érzéseit e két sejtelem telíti energiával és nyomja a tudat felszínére, hogy formáltassanak emberi fogyasztásra alkalmas művekké. Ám az ily módon napvilágra kerülő szavak rendszere mélyvilági eredetüket tükrözi: e két metafizikus költő metaforaképzéseit éppen az jellemzi, hogy a szavak *összefüggő, enigmatikus jelbeszéddé* szerveződnek. A metaforika esetükben azt jelenti, hogy a szavak nem az érzékelhető, érezhető jelenségvilágra utalnak, hanem éppenséggel arra a kétértékű sejtelemre, melynek energiája az ihlet során ezen érzékletek és érzések emléknymait megszállta. Túl-

nyomórészt a fő tárgy a *létesülő lélek*: fenyegető pusztulásában és mitikus-mindig-jelenlévő teremtődésében.

E két költő művészi tekintetét a *rejtett és visszafogott profétikusság* fogalmával lehet megközelíteni. A profétikusságot a meghasonlottság és az ihlet mindkét forrása alátámasztani látszik, hiszen a kulturális lét pusztulásának előérzete, valamint az eredeti emberteremtődés drámájára (az igazságra) való ráhangolódás a komor, tragikus-drámai és ironikus hangoltságot szakrálisan átszínezi. E profétikusság mégis rejtve marad és vissza is fogódik, hiszen a költői álláshely sohasem foglalja el a néphez szóló, az Isten melletti döntésre tanítva-számon kérve felhívó ember beszédshituációját. A tudattalan-tudatos költői akarat nem kíván egyebet, mint az ihlet során megélni és megfelelő formában kifejezni azt a mély, metafizikai történést, amit megél.

A költői akarat nem képes a jelen kulturális világának fennmaradását akarni, ha már, akkor inkább a pusztulását akarja. De legyünk pontosabbak: e két metafizikus költő a kulturális világ kifáradását, romossá válását tapasztalja. A kultúrát fenntartó akarat kifáradt, megtépázódott és eltorzult. Ezt a világot ebben a formájában előbb vagy utóbb visszanyeli magába a életteremtő erő (a gigászok) harca. Hogy miképpen fog ez bekövetkezni, az persze rejtély marad e két költészetben is, bár bizonyos képek és drámai történések elgondolkodtatóak. Nem lehet megakadályozni a pusztulást, míg az újjáteremtéshez szükséges eredeti lélekteremtő dráma fel nem tárul a maga teljességében (szörnyű konfliktusosságában) valaki előtt. E metafizikai világban a verzhős lassan, de biztosan süllyed valami számára és mindenki számára ismeretlen – bár az ember kezdeteitől fogva létező – tudás-élmény felé. E két költészetet ez az *ismeretlen ismerős* tartja mozgásban: hívja, vonzza képeit, történéseit, érzelmkifejező szavait, gondolatait. A Prágai Tamás és Végh Attila által megalkotott verzhősök azért sem képesek a kulturális világ megmenekülését akarni, mert úgy érzik, ez a világ megítéltetett, és e megítéltetés jogos. A megítélésnek azonban nincsen – vagy igencsak homályban marad – az alanya. A metafizikus költészetet azért nem nevezhetjük vallásosnak, mert bár átjárja a képi szakralitás, nem lép személyes viszonyba a Teremtővel. Így nem is kérheti Őt arra, hogy változtassa meg ítéletét. Ha beszélhetünk is világtteremtő hatalomról, ez sokkal inkább személytelen és vak Erőtörvény, mintsem személyiséggel bíró, az egyes embert észlelő Értelem. Azt is mondhatnánk, hogy inkább Dionüszosz, mint Apollón.

Összefoglalva a költői álláshely kultúrához való viszonyának jellemzőit, azt mondhatjuk, hogy a verzhősökben általában nincs se vágy, se törekvés, se akarat, se tett, mely a világ formálására irányulna. A verzhősök az úton levő vagy szemlélődő lélek képviselői, mely lélek saját létesülését (fenyegetettségét, hanyódását és teremtődését) írja versbe. A kultúrát értékvesztettnek látják, de sejtelemszerűen ráérezve éppenséggel az Érték felől szemlélnék. A világformáló cselekvésről való – végleges? – lemondásban élnek, mert nem hisznek a cselekvés sikerében. Nem jelenik meg az áldozattá válás jézusi sorsa sem. Nem merül fel, hogy esetleg hőssé is válhatnak. A homályos, sejtelemszerű Érték mintha egy ponton mégis megvilágítódna: elejtett utalásokat találhatunk az archaikus kultúrák szakrális létviszonyára és jelképrendjére, melyek egy majdani, esetleges újjáépítés példázatai lehetnek...

Prágai Tamás és Végh Attila költészete a létesülő lélek metaforikájának versbe rendezésével oly igényt sejtet, mely a jelen kultúrában hanyódó lelkeket megnyitná természeti-metafizikai (nyers és vad erők harcától, erővonalak izzásától szenvedélyes) eredete felé, miáltal a kultúrát teremtő elhajlott akaratnak esélye lenne új erőre kapni...

Micsoda minden verssor?

Prágai Tamás „arc”-poétikája

„MINDEN VERSSOR lassú, kíméletlen / tapogatódzás egy hideg / arcon. Ujjbegy-terror.” Prágai Tamás ars poeticaszerű „Minden verssor” kezdetű igen tömör és enigmatikus költeménye arra a filozofikus kérdésre válasz, hogy „micsoda minden verssor”. A vers tehát meghatározás, de nem fogalmi, hanem képi. Arra a kérdésre, hogy micsoda, az a válasz adódik, hogy mit csinál és mit céloz meg. A verssor *tapogatódzik* – általánosítva: a költészet (művészet) tapogatódzás. Mit akar kitapogatni? Egy *arcot*. Mind a tapogatódzás mind pedig az arc képe és élménye a jelenségvilághoz tartozik. A metafizikus költőt azonban nem a jelenségvilág érdekli, hanem a lélek abban a határhelyzetében, amikor eredetével találkozik. Amikor a vershős tapogatódzik, múltba illetve lelkének alapjaiba süllyedt eredetét kívánja tudatosítani. Ezen tevékenysége során érezhetővé váló arc maga a mitikus-metafizikai (mindig-jelenlevő-rejtekező) eredet, aki – mivel hogy arc – személyiséggel rendelkező: azaz szenvedni és akarni egyaránt képes hatalom. Kiderül, hogy nem csak a vershős tevékeny, hanem az is, amit tevékenységével célba vesz.

A tapogatódzás „kíméletlen”. Mire vonatkozik ez a módhatározó? Vajon a költői tevékenység a költői személyiséggel avagy a feltároló arccal szemben kíméletlen? Mind a kettővel. Az arccal szemben azért, mert a természete szerint rejtekező – a természete szerint sötét – számára a világosság irritáló. A vershőssel szemben pedig azért, mert bár vonzza lelkének mélye, vonzóadásának tárgyával találkozni egyben viszolyogtató is. Ezek az egymással ambivalens viszonyban álló törekvések – *a rejtőzködni akaró feltárása, a metafizikai vonzóadás viszolygássá színeződése* – okozzák Prágai Tamás költői képeinek drámai varázsát.

A költői tevékenység során egy „hideg” arcforma ténye merül fel. A hidegség-érzést e költészet egyik lényegi vonásával, a metafizikai viszolygással azonosítjuk. Választ kell tehát adnunk a kérdésre, hogy nagy általánosságban mikor viszolyogtató a hideg. Nem minden esetben, csak akkor, ha testünk élőlényel érintkezik. Miért kelt viszolygást egy hideg élőlény? Azért, mert a kihűlt testet, azaz a halált idézi fel képzeletünkben. A viszolygás azonban nem egyszerű halálfélelem, hanem metafizikai szorongás: ez pedig azt jelenti, félünk a túlvilág e világi megjelenésétől. A halott érintése tehát csak akkor viszolyogtató, ha azt hisszük, él vagyis feltámadt. Prágai Tamás költői megfogalmazásainak ez a metafizikai dráma szituáció – a jelenségvilágon való túllépés vágya és tette, és e túllépés során feltároló metafizikai tartalommal való tényleges találkozás viszolyogtató élménye – adja a legfőbb keretét.

A rejtőzködő metafizikai-lelki hatalom – az arc – a vele való találkozás hatására tevékenyebbé válik. Megragadja a tapogatózó kezét: „legvégül kezeidre dermed / egy-egy tenyér”. E történet az azt sejteti, hogy a vershős veszélyben van, gyorsan visszavonulót is fúj: „Nem akarok vajújalni / benned, te se nyiss rám / még egy ajtót.” A veszély jellegét a következő képpel írhatjuk le: a lelket véglegesen magához akarja vonni a saját kezeibe temetkező arc. A tapogatózás helyszíne a sötét avagy a vakság állapota. A sötétet a rejtőzködő-alapozó metafizikai téridővel azonosítottuk, a tapogatózó kéz képét pedig a metafizikai érintéssel. Az érintés felértékelődésével felértékelődött a testiség is. A test ebben az összefüggésben a lélek metafizikai – örök sötétbe burkolózó – túlvilágába vezető hídként értelmeződik. A metafizikai élmény – a lélek túllépése és a túli belépése –, mint minden egyéb élmény, a test szűrőjén keresztül érkezik. Ezért keveredik hozzá az e

világi, testi vonzódás és halálviszolygás. Amikor a vershős keze eléri a hideg arcot, s az archoz tartozó dermedt kezek megragadják a vershőst, nos, olyan ez, mint amikor a szerelemre rég kiéhezett – érzelmileg kihűlt-kihalt – lény váratlanul esélyt kap, mint amikor a túl hosszú ideig víz alá nyomott életet végre felengedik, s az mohón-hörögye fogadja a már elfogadott halál helyett a mégis-életet. Prágai Tamás költészetében ez az arc a lélek mélyrétege, eredete, ősideája, melyet a jelen kulturális berendezkedés elnyom, elfojt, eltorzít, halálra ítél – a költői ihletet éppen ezen állapot elleni tiltakozás és az életre keltés ösztönös vágya motiválja.

Összefogva az eddigieket azt mondhatjuk, hogy a költői tevékenység során a művész 1. tekintetével *a lélek sötét éje felé fordul*; 2. tapogatódzó tekintetének sugara *megvilágít egy arcot*; 3. e cselekvést, mint a rejtekező arc fénybe rángatását – a találkozást –, *erőszak-tételként éli meg*; 4. ettől a tapasztalattól és ösztönös értékeléstől *visszaretten*; 5. kiderül, hogy a költői tevékenység nem veszélytelen, hiszen olyan hatalom vonzza, olyan hatalmat aktivál, mely *létét alapjaiból és alapjaiban formálná át* (pusztítaná teremtővé)...

Micsoda a költő?

Végh Attila és a mégis-sámán

Micsoda a költő? „A költő éji vad.” – állítja a vershős „A költő és a mégis” című ars poetica jellegű költeményében. Ha éji, akkor nem nappali. Ha nem nappali, akkor lakhelye nem az érzékelhető világ, hanem az azt létrehívó és nemlétebe visszahívó metafizikai háttérvilág. Az éjszakát ez utóbbival azonosítjuk tehát. Ha vad, akkor nem szelíd, s ha nem szelíd, akár ragadozó is lehet. A költő valamire vadászó vadként áll elénk, de egyben olyanként is, akire valaki vadászik. S mint majd a továbbiakból kiderül, e két ismeretlen egy és ugyanaz: Végh Attila metafizikus költészetében az ihletett állapotba kerülő költő egy alapvető paradoxon, körkörös kettősviszony feszültségteréből szólal meg. *Azt keresi, Aki őt keresi.*

Ez a háttérből tevékenykedő ismeretlen hatalom, mely tehát a költői tevékenység célja is egyben, többféle nevet is kap, s már ez is jelzi lényegi megnevezhetetlenségét. Itt elsőképpen „közepont”. E középpontból „nőnek széjjel” illetve ide „csavarodnak vissza” a metaforák. A „metaforák” fogalma a költői tevékenység metaforája. Végh Attila ihletélménye és felfogásmódja szerint a középpont az eredendő alkotó, s „a költő ebből él”. A metaforák kétféle irányvétele – széjjel és vissza – tehát nem véletlen: a metaforákkal a költői alkotás bejárja az e világot (a teremtetteket), majd visszafordul az eredet felé. A metaforák bár első közelítésben erre a világra utalnak, második – és lényegibb – közelítésben azonban már a középpontra.

A költő alkotói beállítódását a *metafizikai érzékenység* fogalmával írhatjuk le. Mint éji vad az ihlet állapotában különös dolgokat vagy különös megnyilvánulásmódokat „hall”, „lélegez be”, „szimatol” meg. („Hallja, amit az erdő elejt, / belélegzi őszét. Szimatol, mi az, amiben terjedés, vágy, / fenyegetés. Mi csomózza így az izmokat.”) A különosság-élményt a metafizikai háttérvilág e világi jelenlétével magyarázzuk. Kiemelendő e különosság-élmény érzés-sejtelem jellege, amivel a vershős az érzékelt világot megformáló erőket *megérzi: az aktív teremtőt a passzív létrehozott mögött.*

A költői álláshely Végh Attila metafizikus-metaforikus költészetében azonos azzal a középponttal, ahonnan a világ teremtése-visszavonása folyamatosan zajlik. „A költő és a mégis” című vers, illetve az „Óda a nemléthez” mint kötetegész, nem arról szól, hogy a vershősök keresik ezt a metafizikai helyet, hanem arról, hogy ott állván mi történik

velük. Ez a művészi álláshely egy társadalmi-kulturális ellentétet, sőt harcot is jelez. Ez a hely ugyanis a „lehurrogott sámán” otthona, „akiben mégis ő lakik”. *A lehurrogottság élménye és az ezzel szembeesztett dac mindig tartó drámája* Végh Attila költői világának alapvonása. A költő bár nem sámán, mégis az. Mit jelent e paradoxon? Feltehetőleg azt, hogy a sámánság a maga eredeti formájában már végleg múlttá vált, hiszen végérvényesen elveszett az őt létrehívó műveltségrendszer. A sámánság lelki és társadalmi igénye azonban kiirthatatlan. A „mégis” fogalma ezen alak elvesztésének tudomásulvétele utáni mégis. A „lehurrogás” a jelen kulturális berendezkedése felől érkezik, jellegzetes társadalmi elfojtó tendencia. Alapja önhietség és a másik leértékelése. A modern költő, aki – mint erdőben rejtő vad – vállalja sámánszerűségét, a jelen kultúra megítélőjévé, eljelentéktelenedésének tudatos vagy tudattalan hirdetőjévé is válik. Most derül csak ki, hogy miért volt a vers elején oly fontos az erdő-metaphora: az erdő hagyományosan a rejtőzködés helyszíne. Abban a konkrét értelemben is, hogy a társadalommal szembe-szegülők menekvés és ellentámadási helye, és abban a metaforikusabb értelemben is, hogy kultúrán kívüli. A mindeneket teremtő és visszavonó hatalomhoz közelebb eső hely, azaz alkalmasabb azok számára, akik otthonukat a metafizikai háttérvilágban, illetve a túllépés tetteiben keresik.

Az éj, a vadság, az erdő, az elvont középpont, a metafizikai háttérvilág e világi megjelenésére való nyitottság, a lehurrogott sámánnal való azonosulás képei és tettei mind mind összefoghatók egyetlen határozott törekvéssé: visszahúzódnia a lélekbe. Ez a visszahúzódnás Végh Attila esetében nem menekvést jelent, sőt inkább aktívabb, harcosabb jelenlétet. Ennek a költészetnek van haladási iránya. Ez a költészet gondolatokat akar felnevelni: „ha letelepszünk, gondolatokat fogadhatunk örökbe. Felnevelni őket végtelen szabadság.” – olvasható a kötet bevezetőjében. *A lélek mágiikus köre az a hely, ahol esély nyílik* e program megvalósítására. A keménység („Új, kemény erdő nő”), tehát a jelen kulturális e világgal szemben alakul ki, mégpedig azért, mert az nem képes e programhoz barátságos közegül szolgálni.

Arra a kérdésre, hogy milyen esély adatik e belső növekedés számára Sziszüphosz a válasz. E hősöz „dadogó tettei” a költői tevékenység látszólagos hiábavalóságának élményére utalnak. Minden vers egy-egy forduló, egy-egy kezdetben biztatónak induló, majd a csúcstról, az elkészültség állapotából visszatekintve elkedvetlenítőnek mutatkozó kísérlet, mellyel a művész a megnevezhetetlent próbálta megnevezni, a megismerhetetlent próbálta képeivel megragadni. Kiderül, hogy „csak metaforák vannak” – amire utalnak, ahová a lelki tekintetet irányítják, az a „nemlét”. Bár ez a nemlét paradox módon mégis teremtő-adakozó hatalom. A költői élményt a „visszacsomagolt ajándék” képével értelmezi Végh Attila e versében. E kép ötlépcsős folyamattá bontható szét: 1. a művész megkapja ihletett állapotában az ajándékot, ami az Ajándékozó maga; 2. a művészi tevékenység a kicsomagolással analóg: a megtalált szavak ablakain keresztül kezd láthatóvá válni a túlról érkezett; 3. az élmény csúcspontja, az extázis vagy katarzis: a találkozás, a megpillantás, a túllépés metafizikai élménye; 4. az elkészült vers már mint visszacsomagolt ajándék néz vele incselkedő farkasszemet: a megtalált szavak csupán kódok; 5. az élmény nem őrizhető meg az időben, érte újra és újra alá kell szállni. *A találkozás nem az én akaratóból következik, hanem a létesülő léleknek adatik.*

„A költőt ekkor belülről kezdi figyelni. / Valami óvó növekedés.” A művész-lét váratlan ajándékaképpen megtörténik a lényegi metamorfózis. Az egyén alanyból tárgygyá válik, ajándékozottból ajándékká, dacos, vad szimatolóból óvón körülfogott növekedéssé...

Szilágyi Ferenc

Kovács Imre: Kolontó

Az író-politikus elfeledett, Békés megyei tárgyú regénye

A szerző születésének 90. évfordulója alkalmával

A jeles író-politikus a Márciusi Front alapító tagja, a Parasztpárt 1947-ben külföldi száműzetésbe kényszerített főtítkára, akit az ellenforradalmi korszak ügyészsége *A néma forradalom* című (1937), ma már klasszikusnak számító társadalomrajzának leleplező igazságai miatt, politikai perben fogházra ítelt, s könyvét elkobozva kizárt az ország valamennyi felsőoktatási intézményéből, a parasztéletforma társadalomrajzán kívül a szépirodalomban is kísérletet tett. Egyetlen ilyen műve, az 1939-ben megjelent *Kolontó* című regénye, amelyet az akkori kritika az ún. „faluregények” – Szabó Dezső, Kodolányi János, Darvas József művei – közé sorolt, s a korabeli kritika is elismert, noha kétségtelenül érezhető a regényen a kísérlet jegyei. Mindenesetre biztató jele volt az író szépirói tehetségének is. A regény azonban hamarosan feledésbe ment, úgyannyira, hogy pl. az Új magyar irodalmi lexikon 1994-ben már nem is említi az író művei közt. Jelen tanulmányom célja, hogy ráirányítsam a figyelmet Kovács Imre elfeledett szépirodalmi kísérletére, tekintettel az évfordulóra s a regény szoros kapcsolódására Békés megyéhez.

***

Két évvel az 1937-ben kiadott *A néma forradalom*, egy évvel *A kivándorlás* után, s egy évvel *A parasztéletforma csödjé* előtt jelent meg a *A néma forradalmat* kiadó Cserépfalvi Kiadónál az író különös című kötete, a *Kolontó*, amelynek műfaji megjelölése a cím alatt: regény. (*A népi írók bibliográfiája*¹ szerint ugyan megjelent már egész fiatalon, huszonnégy éves korában egy kisregénye, *A pogány*, saját kiadásában, Biharugrán, 1935-ben, de ez még a szakemberek előtt sem igen ismeretes, nem tud róla Hartyányi István 1993-i Kovács Imre-bibliográfiája sem.)

A *Kolontó* szinte foglalatla, „szépirodalmi szócsöve” az író akkor már elkészült, vagy éppen készülő nagy társadalomelemző munkáinak. A kifejezést idézőjelben használok, hiszen nem afféle kulcsregény ez, publicisztikai betétekkel, ahogy ezt pl. Szabó Dezső nem egy regényénél megszokhattuk (s ahogy találkozhatott velük a fiatal regényíró-szociográfus is): kétségtelen, hogy akkor izzón időszerű eszméit akarta a népszerű műfajban olvasóival megismertetni a hiteles társadalomrajzaiért meghurcolt író. De azért mégsem – mint gondolhatnánk – nevezetes politikai perének afféle öngazoló története ez a regény, bár az öngazolás szándéka is vezethette tollát, amikor a közvetlenebb politikai írás és cselekvés lehetőségei megszűkültek körülötte. Palócz György írta a regényről a Kelet Népeben 1939 nyarán (különben a *Kolontó*ból is e folyóiratban jelent meg 1939-ben mutatvány): „Kovács Imre, a fiatal falukutató és politikus regényt merészelt írni 1939 tavaszán. Úgy is mondhatnánk, akkor, midőn az írók egymás után hallgatnak el, ő megragadja a cselekvés, a szólás utolsó lehetőségét, felemeli az íróktól eldobott fegyvert és megpróbál helyettük regényt írni.”² A jól elgondolt történetben egy nagyalföldi, Kolontó nevű uradalomba kerül (a név különben nem egészen az írói képzelet alkotása: a mű valóság-hűségét jelzi, hogy vízrajzi névként előfordul a Kiskunságban egy

¹ Patyi Sándor–Varga Rózsa: *A népi írók bibliográfiája*. Bp. 1972.

² Kelet Népe. 1939. 7. sz. 15. o.

*Kolon-tó*³) gyakornokként a közgazdasági egyetemet végzett fiatalember, Takács Endre, s alig fél éves ottani tartózkodása során átéli az uradalmi viszonyoknak, a földtelen zselérek sorsának tarthatatlanságát, s az egyetemről magával hozott nagybirtok-pártiságtól eljut a földreform halaszthatatlanságának fölismeréséig, nyíltan a zsellérség mellé áll, ami állásába is kerül. S az is elhangzik a regényben, hogy itt már a földreform sem segít igazán: az egész parasztéletforma jutott csődbe; először a Nyugatot járt református lelkes, Hámori Imre fogalmazza meg ezt a gondolatot, amely címadója lett Kovács Imre egyik tanulmányának és tanulmánykötetének⁴ is: az egész magyar társadalomnak és a gazdaság szerkezetének kell átalakulni ahhoz, hogy a nemzetgazdaság és a hazai társadalom alapja: a mezőgazdaság megújuljon. Már a regény elején halljuk a még egyetemista főhős gondolatait: „Mindezek mögött ott húzódik meg alaktalanul, megfoghatatlanul, ismeretlenül és félelmetesen az örök probléma: a nép... akire esküdtek és hivatkoztak, akivel fenyegetőztek és zsaroltak, akinek követeltek és ígértek Pesten.”⁵

Kolontó – a regény többször is utal rá – Békés megyében, a román határ közelében, Váradtól – Nagyváradtól – nem messze van, s az is elhangzik, hogy egy esetleges idegen támadással szemben a nagybirtok tehetetlen lenne – ellenséges érzületű, indulatú, kifosztott cselédeivel – a túloldal telepésekkel, új kisbirtokosokkal megerősített hatalmával szemben. A regényben a földreformot illetően 15 holdas juttatásokról van szó, a sokgyermekeseknek ennél nagyobbakról is, amint a határ túlsó oldalán is történt. Félelmetes – és néma – figyelmeztetés volt ez, öt évvel 1944 ősze előtt, amikor épp ezen az országrészen 5 hold földet ígért minden kilőtt orosz tankért a földreformot elmulasztott hatalom, abból a földből, amely már csak ideig-óráig volt az övé.

A néma forradalom után a *Kolontó* a fiatal gondolkodó szociográfiai tapasztalatait és társadalmi mondanivalóját szervesen beleépítette a regény szerkezetébe, amely – ha olykor érezzük is rajta a kezdő szépíró jellemző vázlatosságot, elnagyoltságot, másutt a Szabó Dezső-i karikatúrizmust az alakok rajzában, de valóságshű, érdekfeszítő szépirodalmi mű, gyakran költői részletekkel, tájleírásokkal, drámai – bár nem mindig kellően kihasznált – lehetőségekkel, hiteles párbeszédekkel (nyelvjárási hűséggel is, a parasztszeplőknél). Amit hiányolunk, az a mélyebb lélekrajz: akár a főhős, Takács Endre (Kovács Imre gyomai nagybátyja, a kisbirtokos Kovács Endre volt a regényhős névadója) szemléleti válságát, vívódását tekintjük, akár érzelmi, szerelmi világának ábrázolását (s ez vonatkozik a kisebb szereplőkre is), de erről később szövegszerűen részletezünk.

Két fő kérdés vetődik föl a szociográfus író regényével kapcsolatban: egyrészt: hogyan épülnek bele Kovács Imre gondolatai, elvei a szépirodalmi műbe, különösen annak meseszövésebe, szerkezetébe, másrészt: hogyan illeszkedik a regény a szerző életrajzába, mennyi az önéletrajzi vonatkozása, hiszen nemcsak a Takács–Kovács név egybehangzása jelzi ezt az összetartozást, hanem a tájegységhez kötött történet félreérthetetlen földrajzi nevei (Ványa, Ladány, Gyarmat, Gyoma stb.) is.

De lássuk közelebről a történetet: Takács Endre, frissen végzett ifjú közgazdász (a regény szerint 16 éves volt, mikor apja meghalt. Szűkösen élt özvegy édesanyjával, de egy apai nagybátyja segítségével bejutott az egyetemre⁶); intézőgyakornokként az alföldi

³ Földi Ervin szerk.: *Magyarország földrajzinév-tára*. Bp. 1982.

⁴ Kovács Imre: *A parasztéletforma csődje*. Bp. é.n. [1940.] Bolyai Könyvek. Szerk. Kovács Aladár.

⁵ Kovács Imre: *Kolontó*. Regény. Bp. é.n. [1939.] 10–11. o.

⁶ Ld.: *Kolontó*. 17. o. Édesapja foglalkozásáról itt nem esik szó, de *A parasztéletforma csődjének Utam* című bevezetőjéből tudjuk, hogy fiatalon elhunyt édesapja kulcsár volt, édesanyja pedig bognármester leánya, aki férje halála után kemény fizikai munkával gondoskodott gyermekeiről (lásd im. 6–11. o. Vagyis Kovács Imre regénybeli alakmása sem tartozhatott a néptől idegen gazdatisztek kasztjába.

Kolontó uradalmába kerül, báró Sombor-Schaumberg Ferdinánd hatalmas kiterjedésű birtokára⁷ „váratlanul érte az előkelő alföldi uradalom meghívása”. A bárónak „mintegy százezer hold földje volt”, s 1913 májusában kártyán nyert el az eredeti tulajdonostól, Belényesi Kázmér gróftól negyvenezer holdat a barokk kastéllyal, szép parkkal, ahol a gróf mint a váradi színház intendánsa, szabadtéri játékokat is tartott. S azt, hogy jókora gazdaságról van szó, nemcsak a hosszú cselédházakból gondolhatjuk, hanem abból is, hogy hajnalban a munkába osztáskor „párszáz főnyi vegyes társaság” várja az új gyakornokot, s egy részüket a ladányi határba irányítja aratni. Bár az Alföldön játszódik a történet (s mindjárt az elején össze is veti a kopár pusztát a dunántúli születésű író szülőföldjének erdős hegyeivel, lágy hajlású dombjaival, patinás városaival), nem a közeli Mezőtúr határában történt *Úri muri* világa és mondanivalója elevenedik meg itt, de nem is az erdélyi *Elsodort falué* (amelynek a székelyföldi Illyefalva volt a mintája, ámbár az úri névnapozás leírásában, a néppel érző, nemes gondolkozású fiatal gyakornok és a helyi református pap, a humánus gondolkozású orvos egymásra találásában vannak Móricz Zsigmond-i és Szabó Dezső-i vonások); a *Kolontónak* önálló koncepciója van, s ez – a cselekmény, a szerkezet és a gondolati tartalom egybefonódása, hitelesítve az önéletrajzi elemekkel – fő erényét alkotja a regénynek, noha az ebből következő dráma némileg kiaknázatlan marad. Sötét színekkel ábrázolt „faluregény” ez (amelyek közé egyik egykorú bírálója sorolta⁸), de mégsem afféle magyar haláltánc-regény: végül is, a komor társadalomkép ellenére, titkos reménykedéssel zárul.

A regény alapeszméje mindjárt az induláskor exponálódik: megtudjuk, hogy Takács Endre az egyetemen Rittermann professzortól a nagybirtokon folyó gazdálkodás előnyeiről hallott, s a professzor azzal is kecsegtette, hogy kiváló előmenetele folytán bejutatja valamelyik uradalomba intézőnek; ezzel együtt azonban föltűnik a fiatalság másik ideáljának, Héjja Bélának neve is, aki földreformot sürget, s nem nehéz a hasonló hangzású névben Féja Gézára, a *Viharsarok* írójára ismernünk, akit *A néma forradalom* szerzőjénél valamivel korábban fogtak perbe valóságfeltáró társadalomrajza miatt. A regény elején azt is megtudjuk, hogy Rittermann professzor (tanulmányom lektora, Erdész Ádám gyulai levéltáros szerint a professzor alakja is valóságos személyre utal: „Reichenbach Béla, az üzemgazdaságtan tanára lehetett a minta), nagyüzempárti tanítása mellett a fiatal gyakornok magával vitte Kolontóra a nép iránti rokonszenvét is, akiknek ő nem „elnyomójuk”, hanem pártfogójuk szeretne lenni, annak ellenére, hogy professzorának nagyüzempártoló nézetei a parasztságról vallott sajtóságtól társadalmi fölfogással társultak: „– Takács úr, ne hallgasson ezekre a földosztókra... Héjja és társai veszedelmes emberek: népbolondítók... Nem mondom, szükség van telepítésre is, de azt nagyon meg kell fontolni, és főleg gondolni. A paraszt buta, tehetetlen, szűklátókörű; kár földet adni neki. Ellenben egy jól felszerelt uradalom...”

Kolontó két szembenálló társadalmi rétegének rajza sötétlik föl a fejezetekben, afféle alföldi *Puszták népeként*, két évvel Illyés Gyula döbbenetes dunántúli társadalomrajza után. De ha lehet, a színek itt még sötétebbek a Dunántúlról érkezett fiatalember szemében. A cselekményt részben az uradalmi cselédség, a földtelen parasztság szinte rab-szolga sorú életének fokozatos fölismerése, részben a néphez húzó intézőgyakornoknak fölötteseivel való összeütközései lendítik tovább. Ilyen epizód – igaz, csak az egyik cseléd

⁷ A gyomai birtokos eredeti neve Kovács Imre tanulmánya szerint Stockhammer Ferdinánd volt; ld. *A paraszteleletforma csödjé*. 149. o.

⁸ Ld.: Robotos Imre: *A magyar faluregény*. Korunk. 1940. 3. sz. 274–279. o.

visszaemlékezéseképpen – a 13 gyermekes Pap András béres halála, aki Sombor-Schaunberg báró kártyanyereségének áldomásán szinte a mórliczi *Egyszer jóllakni* hőseként megszakadt az egyszeri jóllakásban: „Számukra a halál megváltás volt, Pap Andrásnak is, aki... béres volt és rengeteget éhezett. Éhezett a dédnagyapjában, a nagyapjában, az apjában, és éhezett, amikor megszületett. Annyit éhezett, hogy az evésről lassan olyan elképzelései voltak, hogy az csak az urak passziója. Évszázadok éhezéseivel baktatott az ökrei után a barázdában, és az ekével hasított, szépen forduló folytonos földszalagot kolbászknak nézte, a távoli boglyákat, kazlakat vagy kukoricaszár-kupacokat pedig kenyérnek, elérhetetlen szép nagy cipóknak. És semmit sem lehetett tenni éhsége ellen. Tizenhárom gyerek ült az asztalnál, a negyedévi kommenció csak két hónapra futotta szűkösön, azon túl éheztek, éheztek és éheztek. A szinte szakadásig jóllakott embert aztán a kuruzsló asszony tanácsára álló helyzetben egy gödörbe ássák. Ott is hal meg hajnalra.”

A regényíró később is él szinte jelképesre nagyított események leírásával, mint itt Pap András halálában: „A hajnali szürkületben olyan volt ez a tekintet, mintha az örök emberi sors kifejezője lenne. Benne volt ebben a tekintetben a hosszú cselédházak, istállók, ólak áporodott hangulata, gazdatisztek, parancsolók, urak, parasztok, elnyomók és elnyomottak minden bűne. Végtelen gyűlölet, sok megértés, irgalom és megbocsátás. Pap András éhező ősei, teménytelen nyomorúság... megsemmisült vágyak, magyarok, törökök, oláhok, közös sorsba taszított emberek, mind, mind benne voltak ebben az üveges tekintetben.” Kovács Imre szépírói hajlandóságára, tehetségére mutat, hogy *A néma forradalom* társadalomrajzának végén, már néhány évvel korábban, ilyen jelképesé nő az elviselhetetlen földi nyomorúság elől a vallási szektákba menekülő magyar paraszt alakja: „A lámpák fénye erősödik, már látni Budapestet. Még egyszer visszafordulok kelet felé. Lázás homlokom a hideg ablaküvegre szorítom: a sötét alföldi éjszakából, mintha egy széttárt karú, térdenálló, óriás szektás magyar paraszt alakja meredne felém. És ez a nagy néma forradalmár egyre jobban közeleg, nem akar elmaradni, és egyszer talán Budapestre ér...”⁹

Máskor a nyomorúságnak egy-egy döbbenetes rajza nő szinte jelképesé, mint például a részes- és idénymunkások szállásául szolgáló gulyaistálló: „A jászlak előtt vastagon szórt szalma, rajta avult pokrócok, színes rongyszőnyegek, ködmönök, subák, elnyűtt katonaköpenyek szolgálnak fekvőhelyül. Középen az istálló hosszában szalmamentes sáv húzódik a közlekedés lebonyolítására. A pusztán dolgozó részes- és idénymunkások mind ide vannak beszállásolva. Öregek-fiatalok, férfiak-nők vegyesen, egymás hegyén-hátán hevernek a vackokon.”

A fiatal gyakornok első komolyabb összeszólalkozása főnökével akkor történik, mikor Hajdú intéző vasárnapi munkát rendel el, s az Öreg Torma Mihályt (aki különben besúgó) nem engedi el ezen a napon unokája esküvőjére; s mikor ez ellen Takács Endre szót emel, az intéző rátámad: „Talán megint szociálpolitikai reformterveiddel akarsz előjönni? Hidd el, kérlek, unom már... Dajkamesék.” Ő azonban ez egyszer – most először – nem hagyja magát, kimondja: „Ahogy ti itt bántok az emberekkel, az egyáltalán nem felel meg a nagybirtok érdekeinek.” S Héjja Bélának nagybirtokfelosztó reformjairól beszél: „Igenis, szociálpolitikai reformokra van szükség, a cselédházakat rendbe kell hozni és... – Fürdőszobát, villanyvilágítást, fizetett szabadságot, és még mi a fészkes fenét nem?” – szakítja félbe a hevülten magyarázó gyakornokot az intéző, s kioktatja

⁹ Kovács Imre: *A néma forradalom*. H. n. Cserépfalvi–Gondolat–Tevan. 1989. 136. o.

a maga szinte rabszolgatársadalmi nézeteiről: „A cseléd a gazdaság tartozéka, éppen úgy, mint a jármosökör, vagy az igásló. Ugyanez áll a részesmunkásokra...” Az összeszólalkozás ott robban, mikor az intézőgyakornok válaszként előhossa a munkásoknak adott romlott hús ügyét, amit látva felháborodásában már „a tekintély és az emberiség viaskodott benne”, s most, szinte magáról megfélemlkezve, vág vissza az intézőnek: „– Nagy böjtje lesz még ennek. Ti, úgy látszik, nem tudjátok, hogy mi készül...” Az intéző gúnyosan inti le: „– Csillapodj le, kérlek, és nyugodj meg: nem lesz semmi. A kukacos marhahúst meg nem emlegesd, ahhoz semmi közöd. Ha nem tetszik a munkásoknak, mehetnek a fenébe... Nagyon csodálkozom, hogy uradalomellenes a felfogásod...”

Mindezek érlelik Takács Endrében a bizonytalan elhatározást, amely így fogalmazódik meg benne: „Ezen a pályán nem maradhat meg, nem neki való... Ki ebből a levegőtlen világból! De hova? Nincs senkije, semmije... Maradni kell! Akkor meg pokol lesz az élete...”

Újabb társadalmi tapasztalatai, így a ladányi (a valóságban alighanem a gyomai) szegénypiac nyomorultjainak látványa, a község „Párisnak” csúfolt nyomornegyede, ahová a nyugdíj nélküli, előregedett cselédek vonulnak be vályogviskóikba meghalni, mintegy élőhalottként kriptáikba, tovább mélyítik válságát. A szegénypiac egyik elesettje fogalmazza meg a választ a gyakornok kérdésére, hogy: „Mit lehetne itt csinálni?” „– Aggyanak fődet. Annyi errefelé a nagybirtok, hogy napokig eljárhat benne az ember... Osszák fel Kolontót, az ügyse magyará... Úgy látszik, ez a nép már régóta készen áll az új honfoglalásra, a nagybirtokok megszállására, csak az alkalmas pillanatot várja. Mi lesz még itt?” S a reménytelenül rongyos sokaság reménytelen képpé folyik össze előtte: „Ázsia? Afrika? Ausztrália, vagy talán Európa? Magyarország? Olyan mindegy: nagy szegénység, elesettség, kilátástalanság. Egy nyomorba fulladó társadalom kétségbeesett kapálódzása. Nincsen remény, nincsen jövő, csak a várost szorongató perifériák vannak: London, Páris, Varsó, Krakkó. Azokon túl tanyák, uradalmak, majorok és puszták, melyekből áramlik a szegénység, és itt egy félelmetes tengerré folyik össze.”

A növekvő reménytelenségből három ember mozdítja ki: a már említett Kovács Ferenc, olvasott fiatal mintagazda, az emberséges Gráber doktor és Ladány református lelkésze. (Ez volna a szerepe a regényben kibontakozó szerelem két nőalakjának is, de erről külön lesz szó.) Az orvossal a szektás öreg Máté János temetésén találkozik az uradalomban. A 73 éves öreg béres megemelte magát egy zsák búzával, s az uradalom nem adott kocsit, hogy bevigyék a városba; ilyenkor csak a pap kihozására van pénz. Az orvos a fiatal gyakornokot is az öreg haláláért felelős „uradalmi brancsba” sorolja, de ő már ekkor elutasítón védekezik: „...szerettem az öreget... – Hihetetlen, te vagy az első gazdatiszt, akitől ezt hallom – aztán mintha csak magának mondaná: – Nincs nálad valami baj? És megkopogtatja a homlokát. – Nincs, kérlek, nevet a gyakornok – Én emberszámba veszem a cselédeket is. Elég bajom van emiatt, de hát én már ilyen vagyok.”

A komor színekkel festett bérestemetést Kegyes Lőrinc, a község katolikus papja végzi (bár az öreg Máté a pünkösdvárók szektájába tartozott), s a temetés utáni uzsonnán becsípve, hazafelé menet, az atya, nagy riadalomra, kiesik a hintóból. Ezután nem sokkal keresi föl Takács Endre a mezőgazdasági szakiskolát járt fiatal mintagazdát, Kovács Ferencet, akít nemrégiben a csendőrök zaklattak, s elvitték tőle Héjja Béla könyvét: „A könyvet, amit erről a vidékről írt, elkobozták, engem is említ benne.” Az uradalmi gyakornok, aki Héjját már Pesten is olvasta és hallgatta, elgondolkozva mondja: „Pesten

sokat vitatkoztam vele, itt látom, hogy némely dologban igaza volt. – Mindenben! – vág közbe gyorsan és keményen a fiatal paraszt...” Nem tudjuk, hány hold földje van, de szobája faláról Dózsa képe tekint le, „egy fiatal forradalmár festőművész fametszete”¹⁰, Kovács Ferenc fenyegetően mutat a sötét képre: „– Egyszer még feltámad, mert közeleg az idők teljessége és a fejsze a fáknek a gyökerére vettetik. – Biblikus vallomása hidegen hangzik...” Takács Endre kolontói tapasztalatai alapján „megérti a tetemrehívást: – Igaza van, közeleg az idők teljessége, ezt érzem én is...”

Harmadik eszmetársával a tisztelendő atya Lőrinc-napi névnapján ismerkedik össze, s ez a fiatal református lelkész lesz a Pestről jött intézőgyakornok gondolati válságának eligazítója, a valóságban azonban a pap voltaképp Takács Endre – Kovács Imre – gondolatait összegezi emelkedett, sokszor egészen költői stílusban. A lakomázó-kártyázó-italozó társaságtól félrevonulva ők hárman – Takács Endre, Hámori Imre és Gráber doktor – vetik föl a sorskérdéseket, amelyek egyben a gyakornok egyéni sorsát meghatározó kérdések is: „Leghelyesebb volna feladni a harcot, és beletörődni a sorsba”, mondja „de én ezt nem tehetem meg, mert fiatal vagyok és dolgozni akarok. Azért jöttem Kolontóra, hogy megmutassam, mit tud produkálni a nagybirtok. Ha a nagybirtok nem megoldás, akkor a kisbirtok a megoldás. De te már a kisbirtokban sem hiszel. Hát mi-ben hiszel: Istenben? Hazában? Túlvilágban?” – szegezi a kérdéseket a református papnak, aki nem sokkal korábban már kifejtette: „– Nem lesz megoldás a földreform, már sokkal mélyebb a válság, és sokkal nagyobbak a bajok, mintsem földreformmal segíteni lehetne. A paraszétéletforma jutott csődbe. A falu ősi keretei a technikai és világnézeti hatásokra leomlottak, s többé vissza nem állíthatók. A nyugati országok ezen már régen túl vannak, és éppen ezért szerencsések. A fejlődés náluk biztosítva van. Mi beleestünk abba a zónába, mely itt Kelet-Közép-Európában megmerevedett feudális viszonyokkal és a fejlődés mesterséges gátlásával reménytelenül néz a jövő felé.”

A Nyugatot járt, franciaországi bányákban magyarokkal dolgozó egykori munkáspap szavai szinte lesújtják Takács Endrét: „– Borzasztó.” De Hámori Imre, aki nem sokkal korábban áttekintést adott a magyar történelemről és a hazai parasztságról, kifejtve, hogy: „A magyarságot... minden korban négy-öt ember jelentette. Az a négy-öt kiemelkedő egyéniség, aki megközelítette a tökéletes ember és ideális magyar fogalmát”, szinte Illyés Gyula *Haza a magasban* című költeményének gondolataival felel a társadalmi és történelmi kilátástalansággal szembe az egyéni kiválóságot, a minőséget szegezve: „– És mégis felemelő, mert a megvalósult Magyarország felett ott lebeg minden időben az a másik Magyarország, mely csak a koponyákban, egyes politikusok és írók alkotásában él, és amelyik megvalósíthatatlansága ellenére is az igazi Magyarországot jelenti. Van megoldás, fiatal barátom, de ez a megoldás egyéni, és aki felelősséggel él s cselekszik, saját maga köteles elvégezni. Ha ide eljutsz, akkor majd tudni fogod, hol a helyed, és mi a kötelességed.”

A következőkben Gráber doktor fogalmazza meg – lényegében Kovács Imre gondolatait a hazai parasztagzaldoklás kérdéséről: „A földreform a megoldásnak csak egy vékony szektora. Nem elég feldarabolni a nagybirtokokat és helyettük életképtelen parasztbirtokokat csinálni...” S Takács Endre közbevetésére, hogy előbb még a kisbirtok mindenhatóságát hirdették, így válaszol: „– Várd meg a végét, a paraszétéletforma csődbe jutott, és a mezőgazdasági termelés elavult: ez tény. A földreform csak egy új társadalmi és gazdasági rendben jelent megoldást.” S arra a forradalminak ható újításra, hogy

¹⁰ Itt minden bizonnyal Dési-Huber István híres Dózsa-sorozatának egyik képéről van szó.

a 16–18 órás munkanapot 8 órás munkaidő váltsa fel, Takács, még mindig a nagybir-
tokban gondolkozva, azt feleli, hogy ez fölborítaná az egész termelési rendet, dupla
annyi munkást igényelve. Hámosi Imre azonban kész a válasszal:

„– Úgy van, de mire való a gép? Be kell állítani a mezőgazdasági termelés szolgálatába
a gépet, és rendezni kell a gép és az ember viszonyát.” S ez előtt Takács Endre is fejet
hajt: „Száz százalékgig igazad van.” S ezek a sokszor jó értelemben véve vezércikk lendü-
letű, pátoszú elmefuttatások nem egészen elszigetelten folynak a három népbarát értel-
miségi között a Lőrinc-napi névnapozáson. Ott van köztük a főszolgabíróság paraszti
eredetű, de népétől lassan elidegenedő hivatalnoka is, s a kártyázók közül Hajdú intéző
is beleszól a vitába: „Megint a radikális mezőgazdasági szociálpolitika! – Hajdu László
intéző hangja fölényesen, gúnyosan csap le a gyakornokra. – Fürdőszoba, fizetéses sza-
badság, szülési segély, és még mi a fészkes fene?” Ezúttal azonban nem Takács Endre
válaszol, hanem az uradalmi öreg bérest felboncoló Gráber doktor: „– ...Máté János
haláláról beszélj inkább! Minden cselédet a pokolba juttatsz. – Mi akar ez lenni: gyanú-
sítás? – Nem: figyelmeztetés, gyengéd figyelmeztetés...” A feszült helyzetet a főszolgabí-
ró, Ködmönffy Zeke menti meg; ledobva kártyáját, belekarol az intézőbe, s félrehúzza
csak úgy magában mormolva: „– Kommunista bagázs! Különösen ez a papocská van a
begyemben. De elbánok vele még egyszer. Mindig mondtam, hogy gyanús: Franciaor-
szágból jött...”

Ilyen előzmények után a sorsdöntő fordulatot – most már nemcsak Takács Endre
gondolkozásában, hanem a valóságban, egyéni életében is – a nyárvégi uradalmi mák-
cséplés hozza.

Mielőtt azonban a végkifejletre térnénk, szólnunk kell a regényen végighúzódo ket-
tős, illetve hármás szerelmi szálról, amelynek szintén szerepet szánt az író műve gondo-
lati mondanivalójának kibontásában.

A pesti Martos Vera csak halványuló, bár vissza-visszatérő emlékként tűnik föl a
Közgazdasági Egyetemről („szemináriumi szerelem volt”), akkor, amikor a pusztán már
szemébe ötlött a „tizenhét-tizennyolc év körüli, magas, jó termetű, nagyon szép sum-
máslány”, Darabos Ilonka, akinek – az uradalom bevett szokásjoga szerint – az lenne a
dolga, hogy az őt kiszemelő intézőgyakornoknak este bevigye a napszámjegyzéket, s ott
is maradjon éjszakára. Ezúttal azonban a lánynak is megtetszik a jóképű, s a munkások-
hoz emberséges gyakornok (akiben külsőleg is Kovács Imre arcmására ismerhetünk:
„szemöldöke merész ívben fut a halánték felé és állandóan valami gúnyos mosoly vibrál
a szája körül”). A leányról különben azt is megtudjuk később, hogy anyja Erdélyből jött
át egy romániai katonaszökevénnel, s ebből a „vadházasságból” született a gyermek.
Amikor a férfi „odébbállt”, az asszony napszámos lett, majd három éve átvette a mun-
kaskönyha vezetését, lánya pedig – akire nagyon szigorúan vigyázott – beállt a summá-
sok közé.

A jóképű intézőgyakornok körül megjelennek a bezárt vidéki világ eladó lányai is: „a
sok bortól vörösre mart arcú” főintézőnek, Daru Jenőnek lánya, Éva, s a patikuslány,
Dóczy Sarolta. Mindketten vakációzó gimnazisták még, de itt, az alföldi vidék zárt tár-
sadalmaiban a házasságot a szülők boronálják össze, s lehetőleg minél előbb. Bár a pesti
praxi a legújabb táncokat nem ismeri, s helyettük a mezőgazdaság kérdésiről tart elő-
adást partnerének, s Daru Éva ezt meglehetősen unja, azért megérez valamit a gyakor-
nok rendkívüliségéből, s a fiút is megingatja ragaszkodása. A két úrilány a Lőrinc-napi
névnapozáson is ott van, s a tánc meg az ingyencségek töltik ki fő érdeklődésüket, míg az
unatkozó úriasszonyok Takács Endrét veszik célba, s az intézőné a ladányi ügyvédboj-

tárral kezdeményez viszonyt; a gyakornok ezalatt a református pappal s az orvossal folytatott sorsfordító eszmecsere után – amelybe az intéző is gorombán beavatkozik – kiábrándultak hagyja ott Daru Évát, pedig a főintéző lánya a karrier kikövezett útját jelentné számára.

Daru Éváról s az asszonyok érdeklődéséről az új gyakornok iránt Darabos Ilonka is tudomást szerez, de azért Ilona-napon este beviszi a napszámjegyzéket az irodára, s – tiltakozva bár – „– Engem nem szerethet igazán, hiszen én csak summáslány vagyok”, Takács Endre szeretője lesz. A lányok szerepe a regényben egészen más, mint Németh László két évvel korábbi *Villámfénynél* című drámájában, ahol a fiatal lány, Sata, a népmentő vidéki körorvost kiemeli visszahúzó környezetéből, s szellemi társa lesz; Daru Éva, Dóczy Sarolta nem alkalmasak erre a szerepre; a társadalomtól meg nem rontott, iskolákat nem végzett szép, igaz szívű Darabos Ilonkái lehetne ez a szerep, de a kőfal a summástanya és az uradalmi irodák között még áthághatatlanul magas.

A szerelmi szál is szinte a végkifejletnél, a mákcsepléskor szakad szét, amikor Takács Endre a sztrájkolók mellé áll, s öt ugan „futni hagyják”, de a Daru Évák társadalmának érezhetően végleg hátat fordít (az urak már nem fognak vele keznet, csak az intézőné kíséri ki: „– Bandika, én megértem magát”); a zsebkendőjével a távolból félve és sírva integető Darabos Ilonka alakja viszont mintha a remény kendőjét is lengetné, hiszen a távozó Takács Endre előtt akkor tűnik föl, amikor a ványai állomáson új telepések virágzó alföldi kis mintagazdaságairól álmodozik.

Mindenesetre a szerelmi vonal zárata erősebben robbanhatott volna (meglepő, de félig-meddig érthető, hogy a regénnyel foglalkozó igen gyér számú bírálattól – amelyekről a továbbiakban lesz szó – egy sem érinti a szerkezeti szempontból is fontos szerelmi szálakat); ha akár a két női főszereplő (Daru Éva és Darabos Ilonka) mint vetélytársak is szemtől szembe kerülnének egymással, akár ha Takács Endre és Ilonka kapcsolatának társadalmi feszültsége cselekményszerűen robbanna a végjelenetbe építve, hatásosabb lehetett volna a befejezés. De mindez odatartozik, amit a jellemzés, az emberábrázolás viszonylagos gyengéiről, a szereplők gyakran külsőleges ábrázolásáról, passzívágáról, pontosabban: passzív, leíró bemutatásáról elmondunk. Ilyen, meglehetősen tétlen, statikus figura a regényben a mintagazda Kovács Ferenc is, aki lényegében csak Takács Endre beszélgetőtársa, „eszmétársa”, mintája a jövődő kisparaszti gazdálkodóinak. Más volna a helyzet, ha például a búcsúzáskor a ványai állomáson ő maga is megjelenék, s nem csupán a távozó gyakornok új paraszti jövődőt elképzeltő vágyálmában, szellemileg volna jelen; hasonló a helyzet Hámori Imrével, a református pappal, aki csupán felvilágosító szellemű vitapartnere a regényben, s mily más lehetne a helyzet, ha több cselekvő szerephez jutna, pl. a szektákkal kapcsolatban, vagy ha a végkifejletben, a cséplőrész elszámolásakor ő is a cselédség és Takács Endre oldalára állna (hiszen a regényben, már mámoros állapotban ezek utolsó mondatai: „– Bitangok vagytok, urak, nem törődtek az országgal, pedig csődbe jutott a paraszteleforma.” Szinte teljesen funkcióatlan a két kis pesti vendéglány (Váradi Lya és Dávid Panni) fel- és eltűnése a regényben, akiket megkocsikáztatva elalszik a kordéban a gyakornok, s hasonlóan funkcióatlan lényegében Dóczy Sarolta szereplése is Daru Éva mellett.

A végkifejlet, a mákcseplés azonban nincs híjával drámai feszültségnek; jól jelzi ezt a regény már előre is: „A mák cséplése az izgalmakat a végsőkéig fokozta.” Papíron napi kétszáz mázsás termésre számítottak a munkások, kiderül azonban, hogy az ócska cséplőgépek a várt kétszáz helyett napi 4–5 mázsánál többet nem tudnak kicsépelni, s így a számításuk szerinti tizenöt kilogramm búza helyett egy kilót se kaphatnak naponta.

Abbahagyják a munkát, hiába ránt revolvert rájuk a cséplőellenőr, hiába jön ki csend-örökkel fenyegetőzve az intéző.

Takács Endrének, aki eddig is a földtelen cselédséghez húzott, a református lelkész szavai jutnak eszébe az egyéni felelősségről s az egyéni megoldásokról a mozdíthatatlan társadalmi rendben, s a cséplőbanda elé állva megígéri a követelt kiegészítést, és kezét adva garantálja is azt. A rátámadó intézőnek pedig csak ennyit mond: „– Kérlek, az embernek tenni kell valamit, hogy ember maradjon...” A munkások közt az agrárszocialista hagyományokat őrző idősök mellett feltűnnek a fiatal kaszásokeresztések is; ők „Böszörmény vezérre esküsznek, aki megüzenté nekik, hogy várjanak türelemmel: egy este megérkezik és akkor ‘röggere mindön máskint lösz’”. Legtöbben azonban a pünkösdvári szekta tagjai, akiknek szombat esti szertartását szinte fenyegető záró freskónak szánta a regényíró. A Gyarmatról átjáró prédikátor a Bibliából Sodoma és Gomorra pusztulását olvassa föl, azt magyarázza, a „Drága Bárány”-t emlegetve, s a biztos pusztulást jövendőlvé, mivel egyetlen igaz ember sem találtatik e földön. Ám a béres Hamar Béni nyugtalanító kérdéseket tesz föl neki: „– De mér kell nekünk elpusztúnunk, amikor a gazdagok henyélnek, dőzsölnek. Mér nem azokat kénkővezi le Isten? – Isten malma lassan öröl, te nem tudod áttekinteni az ő alkotását.”

Szinte ugyanaz a jelenet tűnik föl itt regényesített formában, amelyet *A néma forradalom* oldalain jegyzett föl az író Tápiószentmártonból: „Darabos mozdulatú, nehéz parasztember áll fel, vele együtt a többiek is. Széttárja karját, lehunyja szemét, és hangosan imádkozni kezd. A teremben apokaliptikus jelenet. Széttárt karok, merev nézések és összefolyó dermedt csend. Utána kirobbanásszerűen mindenki imádságba fog. Hangsúlyozva és kitörésekkel. Zavaros, értelmetlen hangkáosz. Egy-egy hangosabban kiejtett ISTEN, DRÁGA BÁRÁNY, JÉZUS... Imádkozás után a prédikátor a Bibliából felolvassa Sodoma és Gomorra pusztulását... Döbbenetes csend: a hívők mint halálraítéltek, ülnek a padokban. Majd a prédikátor hangja csattan fel élesen: – Sodoma és Gomorra sorsára jutunk! Nincs tíz igaz ember ebben az országban...”¹¹ Ő maga itt Kolontón, az ököristállóban (ahova titkon Darabos Ilonka is elkísérte) átéli a nemzethalál vízióját: „Úgy érzi, hogy a talaj megnyílt a lába alatt és iszonyatos mélységekben vonaglik az élet. Elsüllyedt a világ és az emberek az utolsó ítélet kísérteties hangulatával tapossák céltalan életüket. Nincs hit, nincs jövő, nincs remény: ez a nép végzett mindennel. Micsoda szörnyű bűnöket követhettek el ellenük, hogy ide jutottak?” Mindennek a látványnak is hatása van elszánt elhatározására a mákcséplés elszámolásában: „A rabszolga nem viselkedett így, akinek a nyelvét kitepték, hogy ne jajgasson, mert legalább levetette magát a földre és ott fetrengett tiltakozva a korbács ellen, vagy megláncolt kezével mért halálos ütést elnyomója fejére... De ezek az emberek ép nyelvvel és szabad kézzel nem cselekszenek. Valahol nagyon mélyen, a lélek titkos rekeszeiben kegyetlen fogadalom fogantott, ami ennek a népnek a sorsát örökre megpecsételte. A nagyok, a magányos szellemek magányos óráiknak kínzó lelkiismeret-furdalásai közben viaskodtak a nemzethalál víziójával és amitől félték, beteljesedett volna?...” Benne van ebben a szintén magányosan küzdő, halálíg hív Kovács Imre egész hitvallása. S noha a szekta szertartás után hazafelé „halkan suttozja fiatal életének legkiábrándítóbb tanulságát: – Nincs megoldás”, a regény befejezése mégsem kiüttlal, nem a haláltáncba vonaglással, hanem de-rengő reménykedéssel zárul. „A város körül jobb földek vannak, a tanyák rendesebbek, fák zöldellnek és sárgállanak előttük és mögöttük, a kertekben és az ablakokban sok

¹¹ Kovács Imre: *A néma forradalom*. 1989. 126–127. o.

a virág. Kissé felüdül és arra gondol, hogy nem kell félni: sok itt a teendő és neki is jut majd a munkából. Rendbe kell hozni az Alföldet, a sziket meszezéssel, digózással javítani lehet... A szárazság ellen öntözéssel kell védekezni, az uradalmak helyére pedig falvakat kell telepíteni, hogy az ázsiai állapotok megszűnjenek és paradicsommá változzon az Alföld... Már nem aggódik. Pestre megy: dolgozni és írni fog. Az ifjúsággal megkezdik a harcot az új Magyarorszáért.”

Mindezt azért is fontos kiemelnünk, mivel a korabeli kritikák egy része kiúttalansággal vádolta a regényt, holott koránt sincs így. Mielőtt azonban a kritikákra, a regény fogadtatására térnénk, szólnunk kell a műfaji kérdésekről is. Már volt szó a mű jelképes erejű jeleneteiről, képeiről, s ezzel összefüggésben „ellenpontoszó”, „kontrasztos” szerkesztésmódjáról.

Azt is érintettük már, hogy nem egy bíráló által laza szerkezetűnek vagy úgyszólván szerkezetlennek nevezett regénynek nagyon jól elképzelt kompozíciója van. A végkifejletet előkészítő szektás istentiszteletben félelmetes figyelmeztetés van, olyasformán, ahogy azt néhány évvel korábban a *Hulló magyar világban* megírta Kovács Imre, szintén kontrasztos ábrázolásban, a fényűző főváros Duna-partját állítva szembe a Tápió-part reménytelen világával: „A Duna-parti korzón megelégedett emberek tömege hullámszik, a kávéházak teraszán vidáman vacsoráznak Budapest jómódú polgárai, olykor a jazz ritmikus csörömpölésének foszlányait hallani... most siklik el mellettem a kivilágított luxushajó, fedélzetén táncoló párok ölelkezésével. Ők még nem érzik, nem látják a holnap közelgő tragédiáját. Pedig két héttel ezelőtt, pünkösöd első napján délután három órakor Tápiószőlőnél a Tápió partján fehérbe öltözött 'Szent Lélektől megszállt' szektás magyar parasztok ereszkedtek térdre és széttárt karral a megfeszített Krisztusra emlékezve 'új nyelveken szólva' sokáig imádkoztak hangosan, majd belemerítkeztek a Tápió hullámaiba, mint jelképes sírba...”¹²

A regény elején is már kompozíciós szerepe van a kastély melletti temető leírásának, emlékeztetve a halál nagy demokráciájára, ahová senki nem visz el semmit e földről, s ha igen, az is nevetséges, mint például az utolsó Belényessy, aki a rádiót bevezettette a kriptájába, s a többiek, akik már semmit nem érő címeiket rávésették a sírköveikre: „A gránit obeliszken az aranybetűk hivalkodva hirdetik, hogy itt vitéz Bátori József uradalmi tanító, tartalékos tüzérfőhadnagy nyugszik, az Úr-Jézus-Krisztusban. Odébb Salkovszky Jenő uradalmi jószágkormányzó...” Az urak temetőjén túl, egy honfoglalás-kori órhalom oldalában van a „cselédek temetője. Évszázadok óta hordják ide a béreseket, kocsisokat, juhászokat, napszámosokat és temetik el őket egyszerűen minden pompa nélkül, mert másra nem telik, és különben is nagyon jól tudják, hogy pár hónap vagy pár év múlva a legszebb ruhák, szemfödők és koporsók is elrothadnak... És ebben nincs kivétel urak és parasztok között. Egyformán azzá lesznek, amiből lettek: másfél méterre a föld alatt mégiscsak demokrácia van...”

A regény fő mondandójának a két oldal szembenállásának hangsúlyozására is ez a „kontrasztos” szerkesztésmód szolgál: a gyakornok bemutatkozására adott vasárnapi ebéd leírását követően az újabb fejezet a cselédházi vasárnap világába vezet, s a két jelenet fény-árnyék ellentéte külön utalás nélkül is aláhúzza a fő mondanivalót: „Az ebéd a végére ért. A nyitott ablakon kibírhataltan hőség áradt be. Az urak sűrűn üritgetik poharaikat, szódavízzel keverten isszák a bort. Az asszonyok és a lányok átvonulnak a szom-

¹² Kovács Imre: *A parasztelefforma csődje*. Bp. é.n. (1940). 19. l. NB. A kötetbe gyűjtött cikk maga korábban, 1935 júniusában íródott.

széd szobába. A férfiak csak ezt várták, és rátérnek a sikamlós viccekre. Daru Jenő, a sok bortól vörösremart arcú főintéző bölényhangján kezdi: – Hallottátok? Kegyes főtisztelendő úr már megint... – de nem tudja folytatni, mert a röhögéstől fuldokolva zöttyen bele egy kényelmes bőrfotóíjbe, s rengő pocakkal nevet, ahogy csak a száján kifér.” Erre üt rá a következő oldalon az új fejezet: „A pusztán a vasárnapi munkaszünet hangulata árad szét. Délelőtt ugyan még dolgoztak a cselédek: a ház körüli teendőket végezték el. Kiganéztak, már amelyiknek van, a disznók, tyúkok és libák alól, s elsöpörték a ház elejét, szalmát kötöttek csutakba a tüzeléshez, vagy a legelőn gyűjtött, megkeményedett marhalepényeket teregették szét a napon száradni... A közös konyhákban ezalatt az asszonyok éktelen veszekedéssel, pöröléssel és sivalkodással megfőzték az ebédet. Négyöt családnak van közös konyhája, és nem férnek el. Egymás elől foglalják el a tűzhelyet, és valóságos közelharc folyik egy-egy fölzsabadult sparthert-részért.” Ilyen ellenpontoszó módszer az öreg szektás béres temetése után a papnak s a kántornak az intézőlak teraszán adott uzsonna, amely után, az italtól becsípve, a pap kiesik a hintóból. De van úgy is, hogy áttételesen jeleníti meg az író a két szembenálló világ viaskodó s kibékíthetetlen ellentétét; így a Mezőkövesdről jött matyó summások citera- és harmonika-dallamai viaskodnak az intézőlak hanglemezeinek jazz-zenéjével. „A pusztai estében sokáig viaskodik a harmonika és a citera a jazzbanddel: egyik sem győz. Minek is győzne. Citerára nem lehet tangót táncolni, a jazz meg kevés a matyók lelkivilágához... Feleselnek, vitatkoznak, egyszer az egyik, másszor a másik hangját kapja fel és viszi tovább az esti szél, de össze nem vesznek.”

Az már az eddigi idézetekből is kiderülhetett, hogy *A néma forradalom* írójának szemléletes, megjelenítő erejű stílusa regényében is érvényesül, akár tájleírásról vagy helyzetek, személyek, munkafolyamatok leírásáról legyen is szó. A tájleírásba pedig olykor történelembőlcselő gondolatok vegyülnek, egy népben és nemzetben gondolkodó fiatal író érett reflexiói: „Nagy papi és grófi földek, majorok szikes legelők, szétszórt falvak, nyílegyenesen futó jegenyesorok, kis tölgyerdők, télen rengeteg varjú, tavasszal és ősszel magasan húzó vadludak, nyáron bivalycsordák, ridegmarhák és nagyszarvú, bústekintetű ökrök tartoznak a tájhoz, Kolontó kényelmesen helyezkedik el benne, közel a román határhoz... Tiszta időben idekéklenek a váradi hegyek... A táj végtelen és mégis mindig közel van az emberhez. Átmenet a síkságból a hegyvidékbe: ezt megérezni rajta. Erdély felől hideg és józan történelmi levegő árad, az Alföld pedig végtelen leheletével söpör végig időnként a tájon. Az emberek e két erő sodrában vonszolják életüket: szerelnek, mélyek és mindenre kaphatók.”

Míg az elkobzott *A néma forradalom* 1937. március 15-én ezzel zárult: „A szekták ugyan a forradalom előfutárjai, de jó urak, nem kell félni: többet nem lesz parasztfordalom Magyarországon”, a regényben – az író lezajlott sajtópere után is – ott lappang egy új megmozdulás eshetősége: „A földesurak az ország dolgaiba szólnak bele gyakran; a dzsentrik a vármegye sorsát tartják a kezükben; a parasztok meg hevült várakozással emlegetik a nagyvezéretet, a tájon átdübörgő történelmet, a legendás rohanásokat, Nagy Antallal, Dózsával, Bocskaival, Péroval és a többiekkel s most is készen állnak egy újabb lázadásra...” Talán ezzel is ingerelt úgy maga ellen a regény néhány kritikust. S hogy az irodalmunkban meglehetősen ritka munkaleírásokból is idézzünk valamit: „A béresek időnkint megrakott szekerekkel vonulnak át a pusztán: hordják a gabonát a szűrűbe, onnan monoton bűgás hallatszik. Két cséplőgép habzsolja egymás mellett borzasztó falánksággal a kéréket. Az etetők nem győzik tömni őket: minden mennyiséget elfo-

gyasztanak. A cséplőgépeket nagy porfelhő övezi. Az emberek fuldoklanak a piszokban, az asszonyok és a lányok felismerhetetlenek...”

De máshol, a kisebb részletekben is, gazdag nyelvi lelemény, nyelvi képzelet: „Olyan pokoli a forróság, hogy az emberek *majd elolvadnak*. Így van ez már hetek óta. Utoljára júniusban esett, és most augusztus elejét jelzi a naptár. Az augusztusi nap folyamatosan ostromolja a *földet*, biztosan *lángra akarja lobbantani*.” Olykor csak egy hatásosan megválasztott ige ad erőt a mondatnak: Az ököristálló előtt valósággal *torlódott* a meleg.”; „olyan reménytelen a táj, hogy az ember *beleborzong*.”

Hasonlóan szemléletes az alakok, a szereplők jellemzése is: „szeme mélyen ült irtózatossok szarkalábbal ágyazott üregében (a fogságból nagy sokára hazatért magtárosról)”, „hatalmas pocakja alig fér az ölebe (a tisztelendőnek)” s a boromissza kántornak „szinte külön életet élő ádámcsutkája (jár le-föl éneklés és ivás közben)”.

A regény nyelvében számos tájszó, szakmai szó hitelesíti a leírásokat: *betyárost* (főtt, pergelt lebbencs), *pergelt levest* esznek a pusztaiak, *vezérsálás* az igába fogott ökrök közül az első, *lóré* a kis lóvasút, *vacer* a vándorló alkalmi munkás. A szociográfiai írónak regénye is néprajzi hűségű minden ízében. S az a szemléletes, ízes magyar stílus, amely társadalomrajzait és közírói munkásságát is jellemezte, itt hatványozva érvényesül. Csak csodálkozhatunk, hogy némely bírálója pongyolaságot, sőt – egyetlen példa említése nélkül – magyartalanságot emlegetett regényével kapcsolatban. S itt rátérhetünk a mű fogadtatására, bár helyszűke miatt ezt erősen lerövidítve kell közölnöm.

A *Kolontóval* megjelenése évében, 1939-ben, s egy évvel később foglalkozott néhány kritika, ezek közül kettő a határon túl, a kolozsvári Korunkban, kettő, pontosabban három pedig politikai vitacikk; s ezek közül egyik a már idézett Palócz György válasza a Kelet Népében a Népszava bírálatára, s Édes István viszontválasza. De lássuk a bírálatokat időrendben.

A regény fogadtatásának – befogadásának – nem nagyon kedvezett, hogy nem sokkal az író országos híré politikai pere után jelent meg. Sokan nem láthatták tanácsosnak, hogy foglalkozzanak vele, s ha igen, akkor is szűkmarkúan bántak az elismeréssel; mások pedig a könyv megjelenését politikai jellegű bírálatok írására érezték alkalomnak. Érthető talán az is, hogy legrészletesebben az országhatáron túl a kolozsvári, baloldali Korunk foglalkozott vele.

Kárpáti Aurél¹³ rövid könyvszemléje változatos tartalmú hét irodalmi mű sorában foglalkozott a regénnyel; az alaphangot így ütötte le: „a *Néma forradalom* falukutató szerzőjének első regénye... szépirodalmi köntösben jelentkező szociográfia.” S a következőkben azt írja, hogy: „Sűrített összegezése és plakátszerű szemléltető-képe mindama bajoknak, mulasztásoknak és visszasságoknak, amelyek az országban szétszórtan különféle uradalmakban nyilván ‘szórol-szóra’ fellelhetők s mindennél beszédesebben sürgeti a földreformot.” A mű szerkezetéről már szóltunk, s az sem annyira megkomponálatlan, mint a bíráló látja; az idézőjelbe tett „regény” szóval azonban záró mondatában a bírálat szinte kiutasítja a *Kolontót* a szépirodalmi művek sorából: „hogy úgy mondjam: gyakorlati céllal íródott, s mint ilyen, szinte csak melleleg tart számot esztétikai elbírálásra.”

Édes Istvánnak a Népszavában néhány hét múlva megjelent bírálata már átlátszóan politikai célzatú; a falukutató „csoport” „szellemi zűrzavará”-ról ír, majd a regénybeli

¹³ A Pesti Napló Magyar Szivárvány című melléklete. 1939. július 2. 37. o.

valóságábrázolásról azt állapítja meg, hogy „az alapos tárgyismeret sem tudja plasztikus-sá tenni az elbeszélteket”.

Abban is van igazság, amit a „bágyadt, határozatlan szereplők”-ről ír, az viszont erősen vitatható, hogy: „a könyv stílusa meglehetősen felszínes és pongyola, sőt... magyartalanságoktól sem mentes.” E tekintetben nyilván a jóval alaposabb Kárpáti Aurélnak van igaza, aki a regényíró „ízes elbeszélőkészség”-ét hangsúlyozta.

Édes István politikai nézőpontú bírálatára Palócz György válaszolt a Kelet Népében, tovább élvezve az irodalomtól mind távolabb kanyarodó vitát.

Pap Gábornak ugyanebben az évben, 1939 októberében, a kolozsvári Korunkban megjelent hosszabb bírálata mintha azért íródott volna meg egy határon túli baloldali folyóiratban, hogy kitűnjék, nem minden baloldali lap osztja a Népszava kritikáját. Menti a főhős néhol határozatlannak tűnő jellemét, s végső következtetése, hogy: „Tanulságos, megható olvasmány ez a regény. Benne vonaglik a Márciusi Front minden erénye és hibája”; az a meglátása is figyelemre méltó, hogy az író szépirodalmi műve által „óhajtja eszméi iránt az érdeklődést fenntartani”.

Kárpáti Aurél rövid könyvzemlézője után szorosabban vett irodalmi szempontok szerint Robotos Imre foglalkozott a regénnyel. Ő használt először stilisztikai, stílustörténeti fogalmat a regénnyel kapcsolatban: a *Kolontó* állítólagos „naturalizmusa” szerinte hátrányára van a regény művészi hatásának. Szerintünk legfeljebb helyenként beszélhetünk „naturalisztikus” ábrázolásról; de hát Móricz naturalista művei is ott lebeghettek a fiatal regényíró előtt. Abban több igazság van, amit a regényalakok néhol külsőleges ábrázolásáról, a helyzetek és történések között olykor „nyomaték nélkül lebegő” párbeszédekről mond. Amit viszont a regény stílusának állítólagos nyelvi pongyolaságáról ír, voltaképp áthallás Édes István korábbi bírálatából. Robotos próbálta elhelyezni Kovács Imre regényét a kor „faluregényei” sorában is.

Kétségkívül méltatlanul elfeledett művel állunk szemben, amelynek tényanyaga is jelentős, de akkori politikai időszerűsége, aktualitása sem lebecsülendő. Regénye nem naturalista, mint Móricz korábbi *Sáraranya*, hanem inkább a nagy író későbbi realista műveire emlékeztet, de az *Úri murinál* jóval mélyebbre tekintett a társadalomban, mélyebbre Szabó Dezső parasztromantikájú, expresszionisztikus faluregényeinél is, az uradalmi cselédség sorsának drámai megörökítésével inkább a *Puszták népével* tart irodalmi rokonságot. A *Kolontó* nem irányregény, nem is kulcsregény (bár valóságos földrajzi nevek, s azonosítható szereplők is előfordulnak benne), hiszen mondanivalója önálló: képzeletbeli, regényszerű megkomponált történetbe ágyazva szól a magyar társadalom akkor egyik legégetőbb kérdéséről.

Könnyebb elhelyezni a regényt Kovács Imre irodalmi életművében: részben *A néma forradalom* utáni válságának hű lélekrajzi tükre, s részben képe az író új magára találásának. Emelkedett művészi stílusa, szép „politikai betétei” – röpiratszerű fejtegetései – pedig a parasztság helyzetéről, jövőjéről, a maga elhivatottságáról, egyenértékűek legkiválóbb publicisztikai munkái mozgósító erejű oldalaival.

S ha a regény személyes jellegű önvallomás-értékéről szólnak, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy az íróban már ekkoriban fölmerülhetett a kivándorlás gondolata, s a kolontói református lelkész szavai ültették el benne a reménytelenség ellenére azt a mindig mindenütt vállalható küldetéstudatot, amely a regény végén is vezette bátor kiállítását az uradalmi szegénység mellett, s amely egész életét jellemezte: „a megvalósult Magyarország felett ott lebeg minden időben az a másik Magyarország, mely csak a koponyákban, egyes politikusok és írók alkotásaiban él és amelyik megvalósíthatatlansága ellenére is

az igazi Magyarországot jelenti. Van megoldás fiatal barátom, de ez a megoldás egyéni, és aki felelősséggel él s cselekszik, saját maga köteles elvégezni. Ha ide eljutsz, akkor majd tudni fogod, hogy hol a helyed és mi a kötelességed.” Valósággal Németh László-i sorok a közösség, a nemzet iránti felelősségvállalásra.

Tudta, amit alakmása, Takács Endre fiatal intézőgyakornok is tudott, mikor az uradalom nincstelenjei mellé állt, tudta akkor is, amikor a Nemzeti Parasztpárt főtitkáráként a méltányos – és nem megtévesztő, a kolhozosítás hátsó gondolatával előkészített – földosztás mellé állt, s akkor is, mikor nem a maga jószántából, 1947-ben kénytelen volt elhagyni, örökre, szülőhazáját. A kivándorlás, a menekülés gondolata – meglepő módon – föltűnik a regényben is már a főhős előtt, 1939-ben, mikor a pusztán, Kolontón a gondok összetorlódnak a mákcéplés elszámolása körül, s mikor a szép summáslány, Darabos Ilonka már a szeretője lett, de őt magát nem elégtette ki ez a megoldás. Ekkor is, mindkét esetben, a kolontói egykori, franciaországi munkáspap, Hámori Imre jut eszébe: „A lány néha sír, hogy egyszer elhagyja, sötét szemében ilyenkor megtörik a fény és szomorúan néz rá. Takács Endre nem szereti ezeket a pillanatokot, mert Hámori Imrére gondol, és borzasztóan szégyenli magát. Mi lesz ennek a vége?... Augusztus vége van, sok a hulló csillag, sorsokat, emberi sorsokat jelképezve... Szeretne minél messzebb elkerülni. Kisgyerekkorától izgatja a távoli városok, országok, földek, népek sorsa. Milyen jó volna egyszer kiszakadni a magyarságból és nyomtalanul elmerülni az emberiség végtelen tengerében. Talán az volna a megoldás...” S mintha csak a maga jövő sorsát sejténé aggódással: „De aztán erősödnek a szálak, melyek ehhez a földhöz és ehhez az országhoz kötik. Az anyja, testvérei, barátai, vágyai, problémái és mindaz, ami benne magyar és ami emberré teszi. Az égen merész ívben csillag fut keresztül és Ványa felé lehull a földre. Vajon kinek a sorsát példázza?”

* * *

Tudomásunk szerint a kiváló közíró-politikus később nem próbálkozott szépirodalommal: eleven tollú, sodró erejű publicisztikájában csillogtatta kétségtelen szépírói talentumát. Bár első – és utolsó – szépirodalmi műve, *Kolontó* című, önéletrajzi ihletésű fiatakkori regénye kísérlet, de sok önéletrajzi vonatkozása folytán 1938-ból érdekes dokumentuma a szerzőnek bírósági meghurcoltatása s *A néma forradalom* betiltása utáni önemésztő válságáról, kiútkereséséről és talpra állásáról; Békés megyei helyszínei, a Körös-vidéki táj, a vihaszarki társadalom hiteles rajzai révén pedig számunkra különösen érdekessé teszi arra, hogy megmentsük az elfeledéstől.

Dobos István

Az önéletírás mint cselekvés*

Veres Péter *Számadásának* párhuzamos életrajzai

A szöveg határterületei. Az olvasó segítségül hívása

Az 1937-ben először megjelent *Számadás*, 1955-ös új kiadásának előszava, s ennek 1963-as „második javított” kiadása mint a szerző életében jóváhagyott végső változat az önéletírás nyelvi-poétikai alakíttóságára irányítja a figyelmet. Esterházy *Javított kiadása* – erről még lesz szó a későbbiekben – kiaknázza a megelőző fiktív regény helyesbítésében, hogy a nyelv performatív és kognitív működése nem szükségszerűen egyezik, s ennek következtében tény és fikció egyaránt a nyelv terméke. A *Számadás* előszava a szerző aláírásával megpecsételt önéletrajzi szerződésként is felfogható, melynek nyitó mondata rögzíti az olvasást irányító szabályt: „Ez az önéletrajz valóban hiteles »számadás« és nem önéletrajzi regény. Ami meg van benne írva, az mind tényszerűen igaz.” (Veres 1963, Néhány szó az új kiadás elé) A „számadás” jellegének és céljának meghatározásakor az előszó írója a könyvhöz csatolt utószóra hivatkozik megerősítésként, amely eredetileg előszó volt az első kiadáshoz. A javított és bővített kiadás távlatából korábbi előszó képes az utószó szerepét betölteni, a nélkül természetesen, hogy pontosan ismerhetné azt, ami megelőzi. Az előszó újraírása és a könyvet bevezető eredeti szöveg áthelyezése a könyv elejéről a végére két következtetés megfogalmazását teszi lehetővé: az első szerint a szövegváltoztatások nem lehetnek jelentősek, a második ezzel összefüggő feltételezés szerint pedig a paratextusok változatlanul kifejezik az önéletírónak a saját művéről kialakított elképzelését. Az előszó a maga szűkszavúságában s az utószó önértelmezésként a *Számadás* egyfajta olvasási ajánlataként is felfogható.

Hogyan jelenik meg az önéletrajz az értelmezésnek e két távlatából? Az előszó szerint a könyv „elsősorban dokumentum”, s éppen e tulajdonsága révén nevezhető „az önéletrajz ars poeticájának.” (Veres 1963, Néhány szó az új kiadás elé) Ugyanakkor az előszó írójának olyasfajta megjegyzéseiből – mint amilyen a „ma már másképpen írnám ... meg” – arra is lehet következtetni, hogy a megformáltság, a mű megalkotottságának hogyanja korántsem elhanyagolható szempont a *Számadás* megítélésben. Az önéletíró szavai megengedik, hogy a „tényszerűen igaz” mellett feltételezze az olvasó a „nyelvileg igaz” fogalmának megfelelő mértéket, amely az irodalom saját területén érvényesül. A korábbi írásban kifejeződő eszmény megőrzése értelmében is dokumentumnak tekinthető a szöveg, s így nyelvi tényekről ad számot, verbális referenciákról, amennyiben másik jelölő rendszere utal: „Tényeken nem lehet változtatni. Csak itt-ott javítottam rajta egy keveset, elsősorban nyelvi értelemben. És persze a kiérleletlen vagy rosszul fogalmazott gondolatokat hagytam ki, vagy fogalmaztam újra.” (Veres 1963, Néhány szó az új kiadás elé) Az önéletíró úgy véli, hogy a cenzúra miatt kényszerűen kihagyott nevek visszaírásával „lesz teljesebb számadás ez az új kiadás.” A „számadás” sikerességének az egyik ismertetőjegye a tények bősége értelmében felfogott „teljesség”.

*A tanulmány részlet a szerző *Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban* címmel készülő monográfiájából.

A megírás időrendjét alapul véve az utószó valójában megelőzi a könyv előszavát, s magát az átalakított szöveget, s mintha megvonná az önéletrajztól a képzelet és a művészi alakítás képességét. Az önéletíró ugyanakkor saját fikciós műveit az önkifejezés, az önmegmutatás kerülőúttjaként fogja föl az önéletrajzhoz képest. Ezzel azt sugalmazza, hogy a fikcionálás elsődlegesen önkifejező szerepalkotás, mondhatni „színrevitel” jelen dolgozat fogalomhasználata szerint. Az utószóban fenyegető lehetőségként sejlik fel az én szétíródása, következésképp a személyiség egységének felbomlása, sőt, eltűnése a szerepek felsokszorozódása által: „maga az író is könnyen elvesz a sok szerep között, mint a színész, akiről tudja a világ, hogy az egyes szerepekben milyen volt, csak éppen az marad homályban, hogy milyen volt ő maga.” (Veres 1963, 513)

Az önéletíró felfogása szerint az írás cselekvés. E követelmény akkor teljesül, ha művében az „író önmagát adja”. (Veres 1963, 514) Csakis ebben az esetben válhat az írás cselekvéssé, tehát ha „behatolva az emberek öntudatába állásfoglalásra, önalakító gondolkodásra készíti őket.” (Veres 1963, 514) Ez az irodalomfelfogás láthatólag szerző, elbeszélő és elbeszélte önéletrajzi én hiánytalan azonosságát feltételezi, a szerepjátékot elválasztja a tudatformálástól, s mindenfajta hatást az őszinteségre vezet vissza. Olyan olvasót képzel el, aki aláveti magát az író akaratának, sőt, a teljes azonosulás lehetőségét igényli. Az önéletíró szerint a sikeres olvasásnak a szemlélet, a gondolkodás azonossága az alapja: „A közömbösökkel, de különösen az ellenségekkel, akikben már kialakult, vérré vált ellentétes világnézet és osztályvélemény van, nehezebben megy a dolog. De ezekhez is csak az őszinteséggel lehet hozzáférni.” (Veres 1963, 514)

Ez a felfogás korántsem egyedülálló módon kapcsolja össze az írást a cselekvéssel az önéletrajzi és a politikai beszédmódok lehetséges kapcsolódásából kiindulva. Ezen a ponton emlékeztetnem kell arra, hogy a szerző és szövegbe foglalt megfelelője között feltételezett referenciális kapcsolat megvalósulásait vizsgálva mutat rá de Man a cselekvés és a textualitás összeillesztését lehetetlenné tevő erőre, a nyelv kognitív és performatív működésének összeegyeztethetlenségére.¹ A két szubjektum között a nyelvi megjelenítés következményeként nem lehet biztosított az azonosság, tehát nem vállalhat teljes felelősséget a szerző a szövegben elhangzó kijelentésekért. A vallomásban előadott tények hitelességét csakis egy performatív, autorizáló aktus igazolhatja, ez viszont azt vonja maga után, hogy a beszélő nem állítani, hanem meggyőzni akar. A dokumentumként feltüntetett „számadás” mint megnyilatkozás referenciális értéke eldönthetetlen a nyelvnek a jelölő rendszeren túlra való vonatkoztatásával. A mentegetőzés értéke pedig nem episztemológiai, hanem intencionális, s ily módon a beszélő belső meggyőződése és külsővé vált tényleges megnyilatkozása között feltételez azonosságot. Paul de Man továbbbi bizonyítékok híján nyitva hagyja a kérdést, vajon „a »belső érzés« és a »külső« cselekvés közötti kapcsolat intencionálisnak mondható-e.”² A *Számadás* önéletrajzi elbeszélőjének felfogása összeilleszthető Philippe Lejeune *Vallomások* értelmezésével, amely a „*qui s'excuse, s'accuse*” feltételezésére alapozza az elbeszélő magamentséget kereső vallomásának ellenőrzött intencionalitását.³ De Man ezzel szemben azt mutatta be, hogy „az intencionalitás minden esetben ki van téve a szöveggép személytelen performativitásának.”⁴

¹ Paul de Man: *Mentegetőzések. (Vallomások)*. in. Paul de Man: *Az olvasás allegóriái*. Szeged, 1999. 373–407. p.

² Paul de Man: *Mentegetőzések. (Vallomások)*. in. Paul de Man: *Az olvasás allegóriái*. Szeged, 1999. 379. p.

³ Vö. Philippe Lejeune: *Le peigne cassé*. Poétique 1976. 25. 1–30. p.

⁴ Kulcsár Szabó Zoltán: *Cselekvés és textualitás (A szégyen retorikája és az olvasás »eticitása«)* (kézirat).

A *Számadás* utószava az olvasónak kitüntetett szerepet tulajdonít abban a folyamatban, amelyben az önéletírás cselekvéssé válik. Nemcsak az író, de a befogadó felelőssége is, hogy a tények hiteles közlése, az önéletrajzi én őszinte vallomása ne csak új megismerésben részesítse az olvasót, de olyan eseménnyé váljon, amely megváltoztatja. Ebben az értelemben mind az író, mind pedig az olvasó felől nézve az önéletírás „tudat- és akaratformáló próbatétel.” (Veres 1963, 517) Az önéletírás elsődleges feladata az olvasó meggyőzése, s ennek kiinduló feltétele a saját világnézeti meggyőződés felmutatása. A *Számadás* előszavának írója az önéletrajzot elhatárolja az irodalomtól, amennyiben az előbbi a tényeknek a lehető legkisebb mértékű nyelvi alakítással történő elmondásaként értelmezi.

A tény szó használatának többértelműségére már itt fel kell figyelni, mert a valóságban meglévő dolgok mellett a belső érzékelésnek megfelelő, s így az egyént kifejező lelki eseményekre is vonatkozik. A személyes emlékezetből fölmerült, szabálytalanságokban önmegmutató történeteket ugyanakkor megszüri a személyes múlt történészeként fellépő önéletíró, aki számára az értelmezés megelőzi az emlékezést. Magyarán a *Számadás* elbeszélője „irányzatos”⁵ saját emlékeivel szemben: „a szerelemről csak néhány oldalon beszélek, holott az a maga idejében nekem is éppen olyan nagy dolog volt, mint minden egészséges embernek. De most, amikor magamról beszélek, csak azt mondhatom el, amit a világnézetem fontosnak tart, mert az emlékezetem is csak azt őrzi.” (Veres 1963, 516)

Az utószó írója szerint az őszinteség a „művészi igazsága” az önéletrajznak. Az igazság tehát nem pusztán episztemológiai fogalom, amely az elbeszélésben megfogalmazott állítások igaz voltának, tehát az önéletrajzban elmondott események faktuális hitelességének a függvénye, hanem esztétikai is: „Más a valóság irodalmi, bármilyen hű megjelenítése és más az igazi tény-valóság elmondása.” (Veres 1963, 516) Nem firtatva azt a kérdést, vajon mennyire jogosult a kétféle valóság közötti fokozati különbség feltételezése, az a fontos, hogy észrevegyük: a „művészi” fogalma itt értelmezett, irányított, konstruált emlékezést jelent: „Az önéletrajz az egyén történetírása önmagáról s ez csak úgy értékes a többi ember számára, ha csakúgy, mint a társadalomról szóló történetírás, a lehetőségig »objektív«. Ez pedig úgy lehet, ha az irodalmi hatásfokozás művészi eszközeit ... tudatosan mérsékli, vagyis ha lefojtja magában a »színhészt«, a szerepjátszó művészt és úgy közvetíti a valóságot, ahogy az idegeiben érzi és az emlékképeiben őrzi.” (Veres 1963, 516)

Ez az akaratlagos tevékenység nem egyénként, de a kifejezni kívánt világnézet képviselőjeként – ahogy Kassák mondaná „kollektív individuumként” – tünteti föl az önéletrajzi elbeszélőt, szemben az utószó beállításával: „az egyes ember abból a nagy feladattól, amely úgy szól, hogy »nem elég megismerni a világot, hanem meg is kell azt változtatni« legalább a reá eső részt vállalhatja és végezheti. Kedvez az önmaga megváltoztatásán az öntudat, a fegyelem, az önuralom útján. Ez a könyv azért ilyen »individualista« hangvételű, hogy a »ki vagyok?« kérdést egyben elintézhessük és a többi írásom már tisztahangúan »kollektivistá« lehessen.” (Veres 1963, 517) Vajon az így megalkotódó én milyen értelemben lehet létrehozója performatív, cselekvő és cselekedtető megnyilatkozásnak? Az ént nem iktatja ki az önéletrajz írója, a *számadás* a beszélő által mondódik, aki ezért nem érzi szükségesnek, hogy a vallomásokban megszokott lelki átváltozásáról

⁵ A kifejezést de Mantól kölcsönöztem, aki Sartre önéletrajzát marasztalja el ezzel. Vö. Paul de Man: *Sartre vallomásai*. In. u.ő.: *Olvasás és történelem*. Bp., 2002. 46.p.

számot adjon. Ez utóbbi körülményre az alábbi magyarázatot adja: „én nem Saulusból lettem Paulus, az én utam egyenes, én beleszülettem a szegényparaszti osztályba és annak a sorsát kifejező forradalmi világnézetbe.” (Veres 1963, 516)

Az utószó és az előszó egyfelől a szerző tulajdonnévének ismételt aláírásával, ellenezéssel hitelesíti az önéletrajzot, de az autoritatív aktus ismétlése, mely eltér a diszkurzív szokásrendtől, voltaképpen kijelentés és nyelvi létesülés törését teszi láthatóvá. A paratextusban tapasztalható kétféle nyelvi működés közötti folytonossághiány kétségesé teszi az önéletrajzban célul kitűzött őszinteség megvalósíthatóságát, amennyiben az önkifejezést nem pusztán a szubjektum, de a személytelen nyelv akaratótól is függővé teszi. Nem egyszerűen arról van szó, hogy az intenció utószóként való megfogalmazásában az önéletíró szövegmagyarázóként félreolvassa művét, amennyiben a színrevitelt szerepjáteként fogja föl, s megfosztja önismereti értékétől. Nem is csupán a felbukkanó belső ellentmondásokról, hisz a szándék kinyilvánítása mint *ígéret* létesítő nyelvi művelet, s így közömbös a gondolatok logikai egysége iránt. Az önéletíró bizalmat kér az olvasótól, s ez szükségszerűen magában foglalja a gyanú lehetőségét is, s nem teljesen alaptalanul, hisz az önéletíró intenciója átláthatatlannak tűnik föl.

A szöveg szélei éppen a beszélő és a megnyilatkozás közötti kapcsolat kiszámíthatatlanságának, véletlenszerűségének, rögzíthetetlenségének a megmutatkozása által érdemelnek figyelmet. Önéletrajzát cselekvésként jelenti be a szerződés aláírója, neki viszont éppen a fölött a szöveg fölött nincs uralma, amely a „fegyelem, az önuralom útján” reméli megtalálni a kölcsönös megértést azzal a jóhiszemű olvasóval, aki érdekelt a „tudat- és akaratformáló próbatétel” sikerében. Az önéletíró mentegetőzik a személyes hangvétel, az én megnyilatkozásai miatt a közösségben feloldódó személyiség még nem teljesíthető eszménye felől, tehát nem azért kér kíméletet az olvasótól, mert bármiféle nehézséget jelentene számára annak a beszédhelyzetnek a kialakítása, amelyben az önéletíró „úgy közvetíti a valóságot, ahogy az idegeiben érzi és az emlékképeiben őrzi.” (Veres 1963, 516)

Az ígéret nehezen teljesíthetőnek látszik: a cselekvő irodalom alapelveit megszólaltató nyelv ugyanis nem állja a beszélő szavát, magyarán másként „cselekszik”, mint ahogy működtetője véli. Az utószóba foglalt ígéret szerint a „ki vagyok?” kérdését „intézi el” a könyv, mintegy kényszerű feladatként, hogy az „individualista” hangvétel az önéletírást követően már „kollektivistá” lehessen. Az éntől tehát úgy kíván búcsút venni az elbeszélő, hogy átváltozását nem jeleníti meg. Az utószó értelmezési ajánlata felől olvasva az önéletrajzot a beszélő szubjektum megalkothatóságának nem a nyelv, de az olvasók bizalma a feltétele, akik néma tanúi szerző és hős bensőséges szövetségének. A referenciális megbízhatóság kérdése e megnyilatkozásmódban eszerint fel sem vehető. A cselekvésként felfogott önéletírás sikere az olvasó megértő viszonyulásától függ: hozzásegíti-e az önéletírást, hogy megvalósíthassa kinyilvánított célját, betölthesse létesítésként meghatározott saját feladatát, mely „ha egyáltalán sikerül, hát csak úgy sikerülhet, ha megmutatja magát az embereknek: Lássátok, ez vagyok, ezt és így akarom: akarjátok-e ti is?” (Veres 1963, 514)

Az önéletrajzi én nyelvi megjelenítésének módjai

A könyv címének többértelműségét nem szünteti meg az alcím illetve a róla adott magyarázat az elő- és utószóban. Az „önéletrajz” mint műfaji értelmező és az elbeszélő

történet egyaránt lehetővé teszi, hogy az olvasó először is olyan beszámolóként fogja fel a „számadást”, amellyel az önéletrajzi elbeszélő magának tartozik, másodsor az ellene elkövetett bűnök előszámlálásaként, s ezzel szoros összefüggésben a bűnösök nyilvános felelősségre vonásaként, negyedrészt az elbeszélő önéletrajzi én foglalkozásához kapcsolódva egyfajta elszámolásként a rá bízott javakkal.

A könyv nyitó mondata a létrehívott értelemelvárások határain helyezkedik el, s linkább a vallomáshoz kapcsolódó lelki kitarulkozás iránti vágyat teljesíti, tehát éppen azt, amelynek a korlátozását az utószóként felhasznált eredeti előszó „előzetesen” bejelentette: „Szerelemgyerek vagyok.” (Veres 1963, 7) Az elbeszélés és az értelmezés a személyest az általánosítható jelentéssel, az egyes szám első személyt a harmadik személlyel változtatva bontakozik ki. Az önéletrajzi én megnyilatkozásait kísérő magyarázatok bizonytalanságot fejeznek ki a belső világ összefüggéseinek megismerhetőségét illetően: „Az osztálysors, az egyéni sors és a testi-lelki alkat összetevődéséből, hogy mi jut az egyikre vagy a másikra, ma még eléggé ismeretlen.” (Veres 1963, 8) Nehezen dönthető el, hogy a szakszerűség iránt itt megszólaló vágy valójában nem a személyiség méltóságán esett sérelem elfedésére hivatott-e?

A visszaemlékező bevallja, hogy az írás pillanatában nem tudja mi az, ami koragyermekkorai emlékei közül kifejezi mai személyiségének valamely lényeges tulajdonságát. Négyéves korából való az első kép és hang, amely emlékezetébe mélyült éjszakai költözésük során: „Hajnal felé, amikor már közeledtünk a tanyához, felébredtem és kidugtam a fejem a pólyából. Felettem vaksötét ég, alul végtelen fehér hómező. És ekkor hirtelen, a fekete éjszakával letakart hó sivatagból, a rejtelmesen üres térből felhangzott a kakaskukorékolás, az élet ismerős és meleg hangja.” (Veres 1963, 9) E gondosan megformált szövegrészlet az elbeszélő fölényét mutatja az értekezővel szemben, amennyiben az átélő és a fölidéző én távlatainak változtatásával szemléletes magyarázatot kínál az idegenség és otthonosság érzéki tapasztalatának megértéséhez. Hasonlóképpen egy életszakasz, a tanyán eltöltött négy év alaphangulatát, a gyermekkorai túlérzékenységet fejezi ki a gondolatritmust létrehozó ismétlés, a sírtam szóval kezdődő mondatok halmozása: „Sírtam ha a mostohám káromkodott, sírtam ha részeg volt és anyámat megverte (ami elég sűrűn megesett), sírtam, ha a többiek csúfoltak, sírtam, ha rámbíztak valamit és nem tudtam vagy elfelejtettem elvégezni. Sírtam ha a felnőttek, a juhászok vagy a napszámosok nagyon behatóan és lelketlen – ostobán kérdezősködtek nevem, apám-anyám neve és családi viszonyaim felől és a végén utálatos módon csudálkoztak és faggattak, hogy miért vagyok én Veres Peti, ha az apám Nagy Józsi. Sírtam, ha a pajtásági összetartás vagy a saját hajlamaim rosszra csábítottak és anyám megvert.” (Veres 1963, 10)

A veres a sírás ismétlődő alakzatait zárja le, s rendszerességére nemcsak e retorikai pozícióból lehet következtetni, hanem a szenttelen bejelentésből, amely kifejezi az elbeszélő gyermeki lény fásultságát, s azt, hogy a testi bántalmazás megszokássá vált: „Nagyobb verésekre három esetben emlékszem.” (Veres 1963, 10) A visszatekintő önéletrajzi elbeszélő mintha anyja vele szemben elkövetett bűneit akarná enyhíteni eldöntetlenül hagyott kérdésfeltevéseivel, szakszerűsége törekvő magyarázataival: „Megállapíthatatlan ma még, hogy miért felejtünk el némely nagyobb dolgot, s miért őrizünk meg sokkal kisebbeket. Csak arra emlékszem, hogy nagyon sokszor a mostohaapámnak vagy a szomszédasszonyoknak kellett közbelépniük, hogy ne bántson már az anyám.” (Veres 1963, 11)

Az elbeszélő és az elbeszélte önéletrajzi én viszonya Idegenség – tapasztalat

Szembetűnő, hogy távol tartja magától a földézett én-t az elbeszélő, részint tárgyilagos nyelvhasználatával, másfelől az értekező szerepkörével, amely megakadályozza, hogy a *határátlépés*⁶ állapotába jusson. Magyarán önazonosságát megváltoztatva újraélje egykori énjét, s a benne feltároló lehetőségekkel szembesülve alakítsa ki új identitását. Az utószó írójá hibaként, a művészi hitel lerombolásaként beszél a szerepjáték lehetőségéről, amelyet végső soron csakis szépirodalmi alkotásban tart elfogadhatónak. Az identitás elvesztésétől való félelmének ad ezzel hangot, a személyiség átváltozását, a vallomások feltételeként emlegetett lelki-szemlemi fordulat megjelenítését pedig erkölcsi meggyőződésből veti el, egyfajta hiteltelen alakoskodásként értelmezve a szemlélet bármifajta megváltozását. A kulturális, szellemi identitást a származással azonosítja: „én nem Saulusból lettem Paulus, az én utam egyenes, én beleszülettem a szegényparaszti osztályba és annak a sorsát kifejező forradalmi világnézetbe.” (Veres 1963, 516)

Furcsa mód ez a származást előnyben részesítő szemlélet, az ideológiai elkötelezettség, az említett értekezői szerep, valamint a tárgyias közlésre, megállapításra szorítkozó nyelvhasználat maguk is kivétel nélkül egy szerep megnyilvánítóként foghatók föl. A önéletíró választott beszédhelyzete éppen ezáltal emlékeztet a „színházi alaphelyzetre”, amely „annyiban szimbolizálja az emberi identitásképzés feltételét, amennyiben létrejöttek az az alapfeltétele, hogy az ember távolságba kerüljön önmagától”⁷ A *Számadás*ban az önéletíró az általa képviselt közösségi ideológia távlatába helyezi a földézett emlékeket, s így tesz szert az idegenség megtapasztalására. A veres okozta szenvedéseket nem tartja hiábavalónak, mert fölremlik előtte annak a lehetősége is, hogy akár felnőhetett volna elkényeztetett gyerekként is, akiről tudnivaló „mennyi csúnya, rossz és közösséggellenes tulajdonságokkal terhelve nőnek fel.” (Veres 1963, 11)

Látnivaló, hogy az önéletíró ideológiai értelmezésében a földézett gyermekkori megaláztatások a közösségi magatartásra nevelés szükségszerű, s hasznos eszközeinek bizonyulnak. Másfelől arra is fel kell figyelni, hogy a visszatekintő efféle személytelen értelmezéssel adhat fölmentést anyjának, aki szigorúságával voltaképpen megóvta a káros azonosítástól: „ma... szinte örülök is neki, hogy én egyetlen gyerek létemre nem voltam ilyen elkényeztetett.” (Veres 1963, 11) Beszédes tény, hogy a költőzködés, s a kiadósabb verések mellett egyetlen emléket őrzött meg az önéletíró emlékezete, az első vasutasstrájkot, pontosabban egy képet, amelyet a visszatekintő utólag e történelmi eseménnyel azonosít: „egy alkalommal a mozdonyvezető mögött szuronyos katonákat láttunk. Később tudtam meg, hogy Tisza István miniszterelnök így törte le 1904-ben az első nagy vasutasstrájkot.” (Veres 1963, 12)

A *Számadás* lapjain kibontakozó önéletrajz akkor közelít az én elbeszéléséhez, ha az emlékező megfelelkezik a történetmondás tanító célzatáról, s az értelmezés nem előzi meg az emlékezést. Példaként említhetem az iskolakezdést, mint az idegenség megtapasztalásnak az egyik jellegzetes helyzetét az önéletrajzi irodalomban: „amikor beléptem az iskolajánra az anyám kezén, – persze nem nézván a lábam alá, – én is nagyot léptem és elpityeredtem, mint a legtöbb gyerek.” (Veres 1963, 12) A családtól való elszakadás,

⁶ Erika Fischer Lichte: *A dráma története*. Pécs, Jelenkor, 2001. 11. p. Lásd különösen a 10. lábjegyzet!

⁷ Erika Fischer Lichte: *A dráma története*. Pécs, Jelenkor, 2001. 15. p.

a térbeli idegenség, a fenyegető ismeretlen okozta megrázkódtatást itt az elesettség egyszerre szó szerinti és metaforikus alakzata közvetíti. Jellemző az elbeszélte gyermeki tudatra, hogy a félelmetes tanító alakját milyen idegenség-alakzatokhoz hasonlítja: „a tanító olyan mumus volt, mint a picikéknek a tollas zsidó vagy a kéményseprő.” (Veres 1963, 12)

A tanyasi gyerek csak mesékből ismeri a vadászatra időnként megjelenő uraságokat, akik „olyan idegenek, rejtélyesek és félelmetesek voltak nekem, mint a »gyapán« császár, a muszka cár, Ferenc Jóska, az osztrák császár, meg Kossuth Lajos, akikről az öreg Ellenbogen hajnalonként sokat mesélt.” (Veres 1963, 15) A visszatekintő a gyermek nyelvfelfogása felől értelmezi az elbeszélte én idegenség-tapasztalatát. Voltaképpen azt sugalmazza, hogy az idegenséget a nyelv kétféle, szó szerinti és figuratív használatának az azonosítása váltja ki: „Tőle hallottam még a kutyafejű tatárokról is, akiket valami szörnyű lényeknek képzeltem, valódi kutyafejjel, mert természetesen, mint minden gyermek és primitív ember, a szavakat és fogalmakat valódi értelmükben jelenítettem meg.” (Veres 1963, 15) A külvilágtól elzárt életforma, a beszűkült szemléletmód sok megaláztatástól óvja meg a gyermeket, aki nem képes értelmezni a szokatlan, idegenszerű jeleket. Vagy sírással vagy nevetéssel hártja el a jelentésalkotás nehéz feladatát, mint a szemléltetésként választott alábbi szövegrészletben: „Második osztályos tanítomat... lehetetlen volt nem kinevetni. Olyan szokása volt, hogy akármihez nyúlt – krétához vagy penához, esetleg valamelyik gyerek fülét húzta meg – utána mindig körülményesen megmosta a kezét, aztán még körülményesebben, minden ujját külön-külön gondosan szárazra törölte. Ez nekünk, sok egyébvel együtt furcsa és nevetséges volt.” (Veres 1963, 17) Az emlékező nem teremt távolságot az elbeszélte gyermeki tudattól, s az emberismeretnek ezen a horizontján méltányló szavakkal emlékezik meg különönc nevelőjéről: „Nem szerettük ezt az embert, pedig tele volt tanítói jóakarattal.” (Veres 1963, 17) Az elbeszélte világban élők gondolkodásmódjának az idegenszerűségére jó példa lehet, hogy az önéletről nevelőapja akkor érzi sértve pásztoemberi önérzetét, ha vinnie kell a piacon úrnője után a szatyrát.

A gyerekkori babonák, borzongató mesék fölidézése jótékonyan átjut az ideológiai szűrőn, s bekerül az irányított emlékezésbe. Az önéletről gyerekkori szemléletének fontos forrásai ezek a csodás történetek. Akad olyan eset is, amikor az érzékelhető, hogy a visszatekintő mai tudása választ ki egy-egy történetileg jelentős eseményt, s ahhoz keresi az emlékezetében esetlegesen megőrzött képeket, hangulatokat: „Az 1905–6-os forradalmi időkből csak arra emlékszem, hogy a mi falunk szegény népe is fel volt zúdulva, mint a méhraj.” (Veres 1963, 21) Az elbeszélő és az elbeszélte önéletrajzi én gondolkodásának a keveredése „kollektivistá” ideológiai érdekeltségre enged következtetni. Ez az elkötelezettség azáltal is kifejezésre jut, hogy az elbeszélő ezeken a pontokon az olvasó teljes azonosulását feltételezi.

A szórványos és véletlenszerű előforduláshoz képest sokkal több szabályszerű példát lehet találni a tudatok efféle kontaminációjára a könyvben: „amikor a cselédstrájk ellenére mostohaapám újra cselédnek állott, arra emlékszem, hogy a mostohámra és anyámra is rákiabáltak, ha bejött a faluba egyszer-másszor, hogy ez is a »zsidó kutyája«. (Zsidó itt bérlőt, munkaadót, urat jelentett.) És hogy az »ilyenek miatt nem győz a szegény«. Mondanom sem kell, hogy én az ilyen vitákban, bár nem sokat értettem még akkor a dolgokhoz, nem a mostoha pártján voltam. Egyrészt mert részeges volt és mert mostoha volt és mert mindig megverte anyámat, másrészt mert az olvasmányok és a saját nehéz életem a szocialisták mellé állítottak.” (Veres 1963, 22) Első olvasmány, Conan A.

Doyle detektívtörténete azért okoz csalódást a tanulni vágyó számára második elemista korában, mert nem talál benne semmit, „ami valamiképpen összefüggött volna a szocializmussal.” (Veres 1963, 22)

Csakis sejtelve lehet az olvasónak arról, hogy mely írott forrásokból sajátította el a szocialista eszmét ilyen fiatalon az önéletíró, hisz arról emlékezik meg, hogy „hosszú évekig csak a kalendáriumok, a füzetes ponyvák és a Friss Újság volt az egyedüli szellemi táplálékom.” (Veres 1963, 23) Az önéletíró önfeledten sorolja föl a bennük talált emlékezetesebb gyermekkori olvasmányait. Látnivaló ugyanakkor, hogy az egyéniség kialakulásában fontosabbnak gondolja a szellemi hatásoknál az örökölt hajlamokat.

Az önfeledt mesélésre az élőbeszédhez közeli előadásmód és az olvasó gyakori megszólítása hívja fel a figyelmet: „De erről megint beszélni kell. – Amint már említettem, mindent elhittem, amit olvastam, nemhogy az iskolai és vallásos könyvekből, de még a Friss Újságból is.” (Veres 1963, 39) A gyermeki gondviselés hit szemléletes bemutatása, az ostort elvesztő kisfiú kétségbeesett fohása megaláztatástól való félelmében láthatólag az önéletíró emlékezetébe vésődött emlék, annál inkább hat előkészítetlennek közvetlenül e jelenet után a hit elvesztésének kinyilvánítása: „14–15 éves koromban már egyszerűen pogány voltam. Tagadtam az Istent és a vallásokat, mert már akkor, mint nap-számos-gyerek, a szocialisták közé jártam dolgozni, akik az akkori szabadgondolkodó mozgalmak hatása alatt elméleti téren elsősorban a vallás ellen harcoltak.” (Veres 1963, 41)

A *Számadás* második javított kiadása *párhuzamos életrajznak* nevezhető: az egyik az önéletíró szellemi fejlődésrajza, amely szocialista eszmei elkötelezettsége kialakulásának folyamatát mutatja be, a másik az önéletrajzi elbeszélő életútját. Az olvasás megújuló tapasztalata, hogy e két történet hőse mintha nem ugyanaz a személy volna. Példaként említhető az a két egymást követő bekezdés, amelyek közül az elsőből arról értesülhet az olvasó, hogy az elbeszélő önéletrajzi én a szocialista eszmehit megtalálásának a közelébe érkezett – „Innen már csak egy lépés volt a valódi szocializmus, de ez nagy lépés volt és sokáig tartott” (Veres 1963, 43)⁸ –, a második ellenben az élettörténet hőseit jeleníti meg, amint éppen a pünkösdi konfirmációra készül. Idézhető a hirtelen távlat, hangnem és szemléletváltásra a gazdagságról ábrándozó kisfiú szolamát megtörő utólagos ideológiai hitvallás, mely az *ötvenes évek* jellegzetes politikai szóhasználatával válik el az önéletrajzi elbeszéléstől: „Miért ne valljam be most már, amikor tudom, hogy a legnagyobb »nagyemberség« osztályunkhoz és népünkhöz, az igazsághoz hűséggel lenni” (Veres 1963, 44)⁹

Hiba volna azt hinni, hogy az első kiadás bizonyos részleteinek átírása, kiegészítése, más részek kihagyása pusztán azzal magyarázható, hogy az író meg akart felelni a kor, az ötvenes és a hatvanas évek hivatalos szellemi elvárásának. Ezt kétségtelenül nehéz volna cáfolni, ugyanakkor összevetve a három szövegváltozatot elmondható, hogy az első kiadás kollektivistá szemlélete lényegében nem különbözik a 1955-ös és 1963-as kiadásó-

⁸ Az első kiadásban e szövegrészlet így hangzik: „Innen már csak egy lépés volt a valódi realista szocializmus, de ez nagy lépés volt és sokáig tartott. Közben még a »szabadgondolkodást« és a »tudományos«, valójában papíros szocializmust is le kellett győzni.” (Veres 1937, 37)

⁹ Az első kiadásban e szövegrészlet így hangzik: „a legnagyobb »nagyemberség« a nagyemberségi vágnak ellenállni, önmagunkhoz, a fajtánkhoz, osztályunkhoz, az igazsághoz, nem a frázisok, hanem az élet igazságához (amelyet csak azok tagadnak, akiknek csakugyan nincs igazságuk, akik gyávák vagy gyengék hozzá) – hűséggel lenni.” (Veres 1937, 38)

kétől, amelyek átveszik az uralkodó politikai ideológia hivatalos nyelvhasználatát.¹⁰ Az átirás nem hagyja érintetlenül még az első kiadás előszavát sem, amelyet az önéletrő a második javított kiadásban utószóként közöl apróbb változtatásokkal, s némi kiegészítéssel. Hogy egyetlen jellemző példát mondjak. Az első kiadásban olvasható mondatot – „Ez az író világnézetétől függ” (Veres 1937, 4) – így alakítja át: „Ez persze az író világnézetétől is függ: ha az realista, akkor az írása is az lesz.” (Veres 1963, 516) A szövegváltozatok összehasonlítása végeredményben az önéletrajzi elbeszélő szemléletének folytonosságát igazolja. A megtalált eszmei hitvallás naprakész képviselője azonban az önéletrajzi szubjektum egységét önmagában nem képes biztosítani. Amint arról már volt szó, a párhuzamos életrajz másik ága az önéletrajzi elbeszélő életútját, önazonosságának kialakulását és változását mutatja be.

Emlékezet és identitás

Az értelmezői távlatok függvényében változó én színrevitele nem jellemző a *Számadásra*, ugyanakkor önéletrajzi részleteiben található példát idő, emlékezet és identitás összetartozására. Mostohaapját elsősorban anyja bántalmazása miatt gyűlöli, de valójában eltitkolt szégyenérzete váltja ki engesztelhetetlen haragját: a verések után ugyanis kénytelen megvetni anyját, aki könnyen megbocsát a férfinak. Megalázó emlékei sorozatáról természetes elfogulatlansággal beszél, hihetőleg azért, mert ezek a cselekedetek nem idegenek attól a szokásrendtől, amelybe beleszületett. A napi szenvedések megszőkottá válnak ebben az idegenszerű világban, ezért az önéletrajzi elbeszélő csak időről időre utal állandó jelenlétükre. Ezzel szemben az önfelelt pillanatok, például a mostohaapjától hallott pásztordalok, a feloldódást hozó éneklés bevésoednek emlékezetébe. A visszatekintő kiengesztelődik mostohaapja emlékével, mert belátja gyengeségét. Részvétellel idézi föl hiábavaló igyekezetét az anyagi felemelkedésért: „Az egyik ember az lesz, amivé tud lenni: a másik, amivé szeretne lenni. Az bizonyos, hogy szegény mostohaapám nagyon boldogtalan, ahogy mondani szokták: pályatévészett ember volt.” (Veres 1963, 56)

Az önéletrő gyerekkorában azért fojtja el érzékenységét, mert fél a közösség megvetésétől: „a mi osztályunkban szegény az érzékenység s én nem akartam »nem erre a világra való« embernek látszani. ...Bennem is két ember volt mindig. Az érzékeny és igényes szellemi embert azonban az »osztályember« lenyomta a mélybe és nem juthatott felszínre. Sohase tudta meg senki a munkatársaim között, hogy ki vagyok, hogy belül milyen vágyakat és terveket hurcolok, hogy »nagy ember«, parasztvezér vagy író akarok lenni, legfeljebb csak sejtették, hogy hozzájuk viszonyítva sokat tudok.” (Veres 1963, 57) A *Számadás* akkor közelít az önéletrajzi elbeszéléshez, ha az ideológia nyomása alól

¹⁰ A második világháború után kialakult új szövetségi rendszer mellett hitvallás például az első kiadásban értelemszerűen nem szerepelt: „orosz foglyok voltak a cimboráim. Akkor ismertem meg emberi közelségből az első oroszokat. Derék, erős ukrán parasztok voltak ... és nagyon jól értették a nálunk szokásos mezei munkát. (Az első orosz–magyar barátkozás tulajdonképpen ezen alapult: az azonos jellegű síkföldi parasztkultúra és életszemlélet hozott össze minket.) Nagyon szerettem velük dolgozni, mert jó munkások voltak.” (Veres 1963, 93) Hasonló példákat tucatszám lehetne idézni a bővített és javított kiadásból. Az önéletrő a szocialista pártosztályt bírálja az első kiadásban (Veres 1937, 135), majd átírja ezt a passzust a megváltozott politikai – ideológiai megftélésnek megfelelően szociáldemokrata pártosztálytá az 1955-ös és 1963-as javított kiadásokban. (Veres 1963, 150)

felszabaduló emlékezés láthatóvá teszi ennek a rejtett azonosságtudatnak a nyomait. Az önmagára büszke, önérzetes én megnyilvánulásainak azonban elengedhetetlen eleme a cselekvésre ösztönző ideológia. Jellemző példaként említhető, hogy pályamunkásként fizetéskor nem hívja meg az „elő munkásokat”, saját magyarázata szerint „nem fukarságból, hanem szocialista és antialkoholista kietartásból.” (Veres 1963, 77) A szellemi életrajznak azonban ennél valamivel tágasabb a befogadó képessége, amikor a műveltség utáni vágy képes felülkerekedni az osztály elkötelezettségen. Találóan jellemzi az emlékező ifjúkori helyzetét: „Az ilyen feltörekvő ember a maga tudományrajongásában hajlik a dogmatikus leegyszerűsítés felé. Valószínű különben, hogy hiába is lettek volna igazi marxista könyvek a kezem ügyében, éppen úgy nem értettem volna meg a lényegüket, mint az akkori kor vezető munkásai és radikális értelmiségi emberei, akik pedig olvashatták német eredetiben is.” (Veres 1963, 80)

A szerzett és a készen kapott kultúra közül az utóbbi bizonyul meghatározónak, amikor az önéletíró kinyilvánított elvei és tényleges cselekvései között ellentmondás tapasztalható: „rajtam is bebizonyosodott, hogy antimilitarista önként elmegy a háborúba és teljesíti a kötelességét... nemcsak én tettem így. Barátaim közül egy páran ... még előbb szinte önként bevonultak, pedig azoknak sem volt semmiféle hazafias, de még katonai becsvágyuk vagy érzésük sem. Egyszerűen paraszti büszkeségből és becületérzésből.” (Veres 1963, 93) Az örökölt szokás- és hiedelemrendszer sokkal erőteljesebben irányítja az önéletíró cselekedeteit, mint a szerzett, de el nem sajátított, bensővé nem tett szellemi műveltség, amely idegennek, külsődlegesnek tűnik föl az életút sorsfordulóin. A visszatekintő tudatosan távolítja el gondolkodásától a magas kultúrát, sőt, az általa „osztálytudatnak” nevezett természetes meggyőződése felől életidegennek és károsnak ítéli. Az első és a szerző életében megjelent második javított kiadásban szó szerint megegyezik a szellemi magatartás öntudatos elvi bírálata: „Énnekem a tiszta látásomat persze zavarta az irodalom útján szerzett álbölcsesség, a nagyképű és gyerekes »szkepszis«, a fölényeskedő hitetlenség, amely ellentétben a mindennapi bajokra ébresztő osztályérettel, az életet »magasabb« szempontból bírálhatta velem.” (Veres 1963, 151) Az önműveléssel kialakított irodalom- és kultúraszertetet gyengének bizonyul az önéletíró ideológiai rajongásával szemben. Az elbeszélői és az elbeszélő tudat között lényegében nincs távolság, s ezért az önéletrajz egyszólamúságát a kíméletlenül találó önjellemzések sem képesek oldani: „én akkor még csak egy kultúraéhes, de jobbfejta paraszt karrierista és félművelt »irodalomár« voltam: szóval nem láttam tisztán.” (Veres 1963, 152)

A *számadás* készítője a harctéren eltöltött időszakot összefüggő történetben, jelenezve idézi föl, s a folyamatos elbeszélést csak az elmondott történet idején olvasott újsághírek földidézésével szakítja félbe, s téríti el a hazai munkásmozgalom eseménytörténete felé. Az eszmei hitvallás megfogalmazásában jobbára kollektivistá tételek keverednek szólásokkal és népi mondásokkal. Példaként idézhető az „Ej, nagy ez az úri huncutság! – mondja a paraszt és sokszor igaza van.” – típusú fordulat. (Veres 1963, 173) A szokványos hadi cselekmények mellett az állandó éhezés s a ritka olvasmányokhoz kapcsolódó jövőtervezés földidézése biztosítja a harctéri jelentés folytonosságát: „Előretörök, író leszek vagy parasztvezér vagy ilyesmi, ez még mindig nem tisztázódott bennem.” (Veres 1963, 188) Ez a büszke önérzet viszi vissza a frontra a szabadságot katonát: „hogy én pedig, a háborúellenes szocialista, nem lehetek lógós, s aztán a ragaszkodás a bajtársakhoz, a szenvedésben való szolidaritás: ezek okozhatták, hogy azt a minden józan ember előtt butaságnak tartható utat megtettem. Hiszen a maláriával és a rossz

fogazatommal már régen elmehettem volna kórházba is, de nem mentem. Pedig sem hősiesség, sem katonai ambíció nem volt bennem.” (Veres 1963, 196)

Az én-tudat fölnagyítása. Az identitás színrevitelének elhárítása

Az *Összeomlás és forradalom* című fejezetben, mely 1918 októberétől követi nyomon a magyar belpolitika eseményeit 1919 márciusáig, a későbbi betoldások döntő részben mintha az ötvenes évek profán bűnbánati gyakorlatának, a szigorú önbírálatnak szellemében íródtak volna. Egyetlen példát mutatnék, amelyben az első kiadás szövegének kiegészítését dőlt betű jelzi: „Nem voltak – s ezt őszintén beismerem – igazi forradalmi ábrándjaim, mert a gyermekkori agrár-szocialista forradalmárt elfojtotta bennem a tudákos szociáldemokrata és a gondolkozásomat elvizenyősítette a polgári irodalom.” (Veres 1963, 197) Szembetűnő, hogy a nagyra törő vágyak még az eddigiéknél is szenvedélyesebben kerítik hatalmába az önéletíró: „Fel fogok emelkedni a parasztleány színvonaláról országos vagy talán még nagyobb magasságba.” (Veres 1963, 198) Ez a fokozás az eszmei elkötelezettség rendszeres kinyilvánításában is megjelenik s együtt jár az elhivatottság tudatának a megerősödésével. Az első szövegváltozatban nem szereplő részt dőlt betű jelzi az alábbi szemelvényben: „Szóval és írásban tanítani, és a tanítást az életemmel, cselekedeteimmel a gyakorlatban példázni, ezt tartottam a legmagasabb rendű s nekem való feladatnak. *Nekem a szocializmus vallás volt: a kollektivizmus vallása.* Hogy én magam sem ismertem igazán – tudományosan – a szocializmust, az nem volt baj, mert más még úgy sem ismerte tehát nem vették észre.” (Veres 1963, 231)

A saját küldetés fontosságának tudata, az alacsony sorból felemelkedők elhivatottság érzése, s a kiválás sikerébe vetett hit túlzott önértéket alakít ki az önéletíróban, aki megvető fölényrel próbál védekezni a számára ismeretlen, s ezért idegen kulturális identitásmintákkal szemben. Az önazonosságát megerősíteni akaró önéletíró azért tart magától távol mindenféle szerepjátszást, beleértve a színjátszást, sőt, a társas táncot, mert a szerepalakítás szükségképpen határátlépést,¹¹ von maga után, s ez az átváltozás a személyiség elvesztésének lehetőségét hordozza magában: „Kleinék rövidesen műkedvelősdit és tánciskolát csináltak a zongora segítségével. Én utáltam már ekkor ezeket a kispolgári, félművelt, fél úri idétlenségeket, de mivel sem szavam, sem emberi tekintélyem nem volt, úgyis hiába tiltakoztam volna.” (Veres 1963, 221) Az én színrevitele ugyanakkor eltávolodást igényel a játszós részéről tulajdon személyétől. Ezzel az átváltozási készséggel nem rendelkezik az önéletíró, s a művelet azért is idegen tőle, mert az a küldetéses, öntudatos szerep, amelyet eszmélése óta nagy odaadással alakít, éppenséggel a személyiség egységének folyamatos megerősítését igényli. Az önművelés határait olykor érzékeli az elbeszélő, s ebből fakadó tájékozódási bizonytalanságának időnként hangot is ad: „A tapasztalataim persze szaporodtak, az élményeim szintén, de hiányzott mögülik a gondolkodásban való tájékozottság, és hiányzott az irodalmi műveltség.” (Veres 1963, 415) Különösen az önéletrajz javított kiadásában válik láthatóvá az a végzetes folyamat, amelynek végeredményeként az önéletíró a vélt társadalmi igazságosság elérését célzó politikai cselekvés igézetében fokozatosan leértékeli a műveltségi hiányok megkerülhetetlen jelentőségét, s „osztályöntudatával”, mondhatni születési előjogával élve elutasítja a számára idegen kulturális identitásminták elsajátításának nehéz feladatát.

¹¹ Erika Fischer Lichte: *A dráma története*. Pécs, Jelenkor, 2001. 11. p.

Az önéletíró az eszmehirdetésben találja meg hivatását. Az olvasó viszont az én átváltozásának megértésében részesülve fogadhatná el az írást cselekvésként. A számadás írója, amint a rajongásig vállalt kollektivista ideológia tételgyűjteményévé, s történelmi események krónikájává változtatja művét, el is veszíti a lehetőséget, hogy ebben a narratív keretben és nyelvi közegben elbeszéljék a színrevitelével, a „másik” megalkotásának kerülőútján szembesüljön önmagával.

Takáts Márton: Hommage à Villon (1997, hidegtű, 505×350 mm)

Wehner Tibor

Azonos szólam, önálló hang

Kiss Attila Etele és Takáts Márton békéscsabai kiállítása*

Egy, a grafikai technikákat tárgyaló és osztályozó szakkönyv – Sárközi Róbert 1997-ben megjelent munkája – pontosan körvonalazza az eredeti grafika kritériumait. Ezek a következők: hogy a mintául szolgáló rajz, illetve a téma legyen eredeti ötlet, hogy a művész saját kezűleg munkálja meg a nyomóformát, hogy a kifejezési eszközök álljanak összhangban a témával, hogy legyen helyes az anyag megválasztása, hogy a művész nyomtassa az eredeti lemezről az összes példányt, és hogy a nyomtatokat hitelesítse a példányszám megjelölésével.

Ezt a szigorú feltételrendszert kérdőjelezi meg az új, a 20. század utolsó harmadában fokozatosan elterjedt technikák sora: a fotómechanikus és a digitális, a számítógép alkalmazásával készülő nyomatok együttese, illetve az e nyomtatokat létrehozó eszközrendszer és munkamódszer, amely nemcsak a grafikai technikák és műfajok, nemcsak az alkotói módszer területén hozott újat, hanem valamilyen új műnemet, műformát is elének állított. Olyan műformát, amelyben már hiába keressük a személyességet, a művet létrehozó kéz által is körvonalazódó alkotói egyéniséget, a megcsináltságot eredményező kézművesség jegyeit és jeleit. Nos, ezen új művészeti világtól távol, a klasszikus, a több évszázados eljárások, technikák ígézetében és szabályai szerint, a művészettörténet nagy mesterei által teremtett grafikai hagyomány továbbépítésének tudatosan vállalt programjával dolgozik Takáts Márton és Kiss Attila Etele, ez a két, egymással már évek óta szoros munkakapcsolatban működő grafikus. Mindketten a kortárs magyar művészet fiatal generációjához, illetve most már talán a középnemzedékéhez sorolhatók – a hatvanas-hetvenes évtizedfordulón születtek, és a kilencvenes évek első felében végezték főiskolai tanulmányaikat – és, mint grafikusok meglehetősen nehéz művészeti közegben kezdtek meg építeni életművüket: egy olyan korszakban, akkor, amikor a finom, bensőséges atmoszférájú, az aprólékos műgonddal kidolgozott munkákra alig-alig vetül valami figyelem, amikor a bombasztikus, a harsány, a formabontó, az ágazatok, a műfajok, az anyagok és technikák kavalkádszerű együttesét felvonultató és egyesítő, a teret dinamikus birtokba vevő, a vizualításon túli effektusokat is műbe-vonó, az olcsó felszíneség és a mély gondolatiság szférái között könnyedén csapongó művek regnálásának időszakát éljük. Takáts Márton és Kiss Attila Etele a tradicionális kép, a grafikai eszközökkel a papírvékre rögzített hagyományos kompozíció, a megjelenítő-kifejező láttatás szférájában alkotják műveiket. Aktuális trendekkel az alkotómódszer szintjén és a gondolati tartam összefüggésében sem foglalkoznak: autonóm művészeti program szellemében dolgozó alkotók.

A két művész kollekciója – a hagyományhoz való vonzódás ellenére – roppant változatos: rézkarcok, hidegtűk, aquatinták, linóleummetszetek, rajzok és tusrajzok vagy tusfestmények alkotják ezt a békéscsabai együttest. S az aprólékos kidolgozású, nagy műgonddal kivitelezett, eltérő sokszorosító technikákat és egyedi módszereket alkalmazó lapok változatosságát élteni a két művész eltérő szemlélete, művészi attitűdje, amely egy síkon mégis összekapcsolódik vagy legalábbis párbeszédet kezd egymással. Az úgyneve-

* Elhangzott 2003. március 6-án a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban.

zett valóságához való viszony egy ponton mintha egységes keretbe foglalná a két művész törekvéseit. Takáts Márton városi csodái, furcsa városképei, párizsi kávéházakat idéző és műtermét, közvetlen alkotói közegét megragadó lapjai különös szintézisbe olvasztják az objektivitások valószerűségét és a szubjektum átéltsége által vezérelt fantázia-birodalmat: a valóságos díszletek között, a pontosan beazonosítható közegekben bármi megtörténhet, a jelenbe tolakodnak a múlt emlékei, irodalmi és művészeti idézetek kelnek életre, s így a jelentéskörök is átértelmeződnek, új tartamokkal dúsulnak. Takáts Márton művészetének talán legjellemzőbb vonása ez a valószerű és valóságon túli világ közötti villódzás, ambivalencia, amelyet a kidolgozottság fegyelme vagy a megjelenítés laza könnyedsége által megteremtett rendkívül erőteljes atmoszférikus sugárzás éltet. Kiss Attila Etele műveiből kizárva a jelent a múltba fordul, a történelem, a legendák, a mítoszok, a mesék, a hiedelmek világába, ahol nem válnak el élesen egymástól a valós és a képzelte dolgok, ahol súlyos tartalmakkal, szimbolikus erővel telítődnek a különösségekbe burkolózó motívumok. Művei mozgalmas, lendületes, magukkal ragadó kompozíciók, amelyeken emberek és különös lények kavarnak, s amelyek súlyos félelmek és fenyegetettség megtestesítői: ezek már a lélek és a tudat mélyrétegeiben feltárt láttatások. Takáts Márton meditatív, lírai világa és Kiss Attila Etele drámai mítosz- és legenda-idézése a figuratív kifejezés eme különös, fantasztikus elemelkedettsége révén szólaltat meg egy azonos grafikai szövegben két önálló hangot.

És van itt még egy, a közös szöveget megteremtő fontos alkotóelem: a varázslatos vonal kifejezőerejének kiaknázása. E rajzi, grafikai jelenségről számos elmélet született, de mindmáig az egyik legfontosabb Alexander Bernát művészetfilozófusé, aki 1909-ben külön tanulmányt szentelt e művészeti jelenségnek. A vonal esztétikai sajátosságait elemezve Alexander Bernát leszögezte, hogy a vonal olyan lélektani jelenség, amelyben gondolataink cselekvővé válnak, de amelynek egyúttal érzéki asszociációkat keltő hatása is van. Mert „mindennél fontosabb, hogy a művész, kinek kifejezni adatott, amit érez, csakhamar a vonal alakításában rá fog akadni azokra a módokra és mozzanatokra, melyek a vonalat érzéseinek kifejezésévé teszik. A maga életéből fog adni a vonalnak és a vonal meg fog elevenülni, élni fog. Életünk taktusai alkotják a vonal ritmusát. A vonal mindenfélét ki fog fejezni, erőt, finomságot, játszi kedvet, szelídséget, hatalmat, nyugalmat.”

Tisztelt hölgyeim és uraim, Takáts Márton és Kiss Attila Etele kiállításán a vonal megelevenül, a vonal él, és ahogy Alexander Bernát jellemezte, hihetetlen gazdagsággal és átható kifejező erővel felruházottan szolgálja a két művész szép, gondolatgazdag alkotásait.

Novotny Tihamér

Az a madárember, aki burokban született

Avagy ismerjétek meg Vágréti Jánost, a festőművészt!

(Egy műterem-látogatás és egy kiállítás üzenete Békéscsabáról)

Mottó: „Burokban születtem. – Éltetöm és védelmezőm volt?” [Vágréti János]

Az első benyomás, amit *Vágréti János* festőművésszel kapcsolatban (mintegy mentegőzéseképpen) el kell mondanom az az, hogy: *hetvennyolc év – és néhány óra!* Tudniillik ebből az egymásra rakott hetvennyolc évből mind a 78 Vágréti Jánosé, s csak az a néhány röpke óra, amit eltölthettem nála április 11-én a lakásán és a műtermében, az az enyém. Nagyon kurtára szabott idő ez ahhoz, hogy egy embert, egy tisztet megélt, s mint menet közben kiderült, egy végtelenül szerény és tisztán küldetéstudatos, szeretet-vallásos művészt igazán és alaposan, valódi mélységében megismerhessünk (különösen akkor, ha előzőleg jószerivel semmi kézzelfoghatót nem tudtunk róla)...

Így a vonaton, már hazafelé menet, útravalónak, maradtak azok a töredékes (bár csöppet sem elhanyagolható), intim benyomások, amelyeket újra átismételtem és számba vettem magamban, s lehunytt szemem előtt elindultak bennem a frissen szerzett élmények filmkockái:

Az első kép egy számomra, finoman szólva semmiféle izgalmat nem okozó, jel nélküli bérház a belvárosban (egy bizonytalan mosolyú, a szocializmusból itt felejtett, megszüpített vidámpark, mint egy lelemény nélküli, arctalan elvárásolt kastély! – egyáltalán hogyan lehet egy műtermet így elrejtetni? – morfondírozok magamban), miközben *Gyarmati Gabriella* művészettörténész, a készülő kiállítás kurátora által kalauzolva araszolunk felfelé a lépcsőn a legfelső emeletre (egy kicsit úgy érzem magam, mint aki enyhén fehérre meszelt botot tart a kezében); majd a hirtelen kinyíló tetőkre néző kispánoráma s a felröppenő déli fények löknek oldalba jobbról, szinte terhét vesztve megbillen velünk a körfolyosó (így könnyebben gurul be balról az ajtón minden kíváncsi szemgolyó), amikor rádőlünk a csengőre...

S bent (legalábbis érzetben és lélekben, szinte szürreális beütéssel) mintha rögtön kerek egészé gömbölyödne a világ, barátságossá válik minden, a tér és az idő (enyhe orvosságillattal a levegőben) a tautologikus kockaház egy kockarekeszének kockafiókjában. (Egy nehezen belakható, mégis otthonossá varázsolt, mostoha *Bauhaus* vázon függő fiülkéje, városi „édenkertje” *Szemirámisz* ezredvégi – század eleji rémálmának.)

Néma nyelvek Bábafele fogad a szobában: katonás rendben sorakozó naiv román üveg-hátlap-festmény ikonok tarka választéka az ágy fölött (szinte teljes gyűjtemény), Csaba környéki tót és magyar népművészeti tárgyak, mázas kancsók, bokályok, butykosok a zsúfolt könyvespolcok tetején, festmények, rajzok, családi fotográfiák a *Tiffany* stílusú lámpaernyő alatt a falakon, dichotomikus csíkozású erdélyi szőttes takarása az üvegajtón, kék sujtásos, madárhímzéses falvédő zászlóként „felvonva” a nyughely fölött, s a piros színű párna- és dunyha-lombok (hullámhalmok) foglyaként az éppen ülő, majd éppen fekvő idős mester fogad, – apostolian őszes hajjal, bajusszal és szakállal, patyolatfehér ingben és szürke tréningnadrágban, eleven arcában nyílt (vagy talán inkább nyíltan kiszolgáltatott?!), barátságosan mélybarna, őszinte madártekintet, ujjai áttetsző cinegekarmok, csontozata könnyű, mint a levegő...

A kölcsönös bemutatkozások és az első tapogatózó, ismerkedő mondatok után beppan BMZ (*Baji Miklós Zoltán*, képzőművész), a kiállítás megbízott rendezője, a katalógus gondozója, aki a nyomdából érkezvén mindnyájunk tetszésére és örömére bemutatja a frissen készült kiadvány első példányait. Felnyitom a mappát, mindjárt az első színes betétlapon a következő kézzel írt, gyermekírára emlékeztető, ákombákom betűkkel rótt, elmélkedő-filozofáló, megkapó sorokat olvasom: „*Könyörtelen az idő, nem vár és nem marasztal. Ha lemaradtál, nem érheted utol soha magad!*” ... majd beljebb a tizedik oldalon ... „*Úgy érzem a megsejtések mögött vár az igazság, az igaz tiszta világ.*” ...

Mi feljebb megyünk egy szinttel a csigalépcsőn a műterembe, míg Vágréti János fizikai kényszerűségből marad, mert a lába erőtlen (jártányi ereje sincs már), gyenge, de bíztat bennünket (s csillogó szeme fénytollakat hullat), csak nézelődjünk bátran, nyugodtan, majd utána megbeszéljük a dolgokat. Felfelé menet festőbarátok (egykori vagy mai [?!] rokonlelkek) képeivel találkozom a falon: *Schéner Mihály*, *Penyaska László*, *Tóth Ernő* munkáival... Fent újabb meglepetések várnak: a kiállításra kikészített festmények sokasága: harsány, tiszta, eleven, friss, primer szín- és formavilág, merész, felszabadult, formákba ugró gesztusok, ecset- és tubusnyomok a változatos méretű vásznon. Már első látásra érzékelhető, hogy a felsejlő figurák mögé a gyermekrajzokra és a primitív művészet megnyilvánulásaira emlékeztető igen erős karakterű, elementáris festői nyelv és temperamentum fészkelte be magát. Mintha nem is idős mester, de fiatal művész készítette volna őket!...

Megvallom, a búcsú után, az önvizsgálatra kényszerítő és ösztönző friss élményektől kissé sokkos állapotban, némi szorongás támadt bennem. Vajon mekkora esélyem lehet nekem arra, hogy ilyen rövid idő alatt Vágréti János világát, ezt a számomra merőben új szemléletet, őszintén és becsülettel megemésztthessem, megfejthessem?! Vajon lesz-e nyelvem hozzá kifejtetni és kifejezni, tolmácsolni és mások számára továbbadni mindazt, amit itt e röpke néhány óra alatt megtapasztaltam, amibe jószerivel csupáncsak belekóstoltam?!

S a szorongásom csak nőttön-nőtt, amikor már odahaza elolvastam *Szilágyi András* írásait Vágréti Jánosról. Különösen a *Jakob létráján* című tanulmánya tetszett, amelyhez a szerző összegyűjtött publikációinak kötetében fértem hozzá. (In. *Műérték Műtár*, 2001. 51–56. o.) Ez egy valóban odaadó, alapos opus, s a helyismeret előnye is sugárzik belőle, amellyel én természetesen nem versenyezhetek. Többek között megtudhatni belőle, hogy Vágréti abszolút helyi, azaz békéscsabai festő. Itt született és itt is vált azzá, aminek most nevezzük, valódi művésszé. Olyan alkotóvá, akit a sors ugyan mindig is művésznek szánt, de csak a megfelelő környezeti és társadalmi próbatételek kiállása (szegény sors, nagy család, apja asztalosmesterségének folytatása stb.) és a szakmai önművelés stációinak végigjárása után (ez elsősor-

Könyörtelen az idő,
nem vár és nem marasztal.
Ha lemaradtál, nem érheted utol
soha magad!
2006

Vágréti János: Hamlet (2000. o.laj, vászon; 80,5×83,6 cm)

ban Mokos József békéscsabai képzőművészeti szabadiskoláját és a tokaji nyári művésztelepek látogatását jelentette 1952–57-ben), tehát meglehetősen későn, az ötvenes évek végétől s a hatvanas évek elejétől hagyta őt nagyon lassan, a kitartó munkálkodás árán, s igazán csak az előnyugdíjaztatása után – 1980 körül –, végleg önállósodni. A „népies-naiv”, s a nem utolsó sorban Vajda Lajos vizionárius szemléletének hatására, egyre inkább befelé forduló, elvontabbá váló „fehér” korszaka után, lemondva a tónusos, „ködös-sejtelmes” festészetről, a primer színek használata felé fordul, s mint aki a tőle elrabolt éveket egy szuszra kívánja bepótolni, egyre gyorsulóbb tempóban alkot. Belső világát festi, egy immanens, ezért másokéval össze nem téveszthető festői tartalmat hoz létre. Vágyképeinek, ösztöneinek, meditációinak, érzelmeinek, képzeletének-képzeltéseinek és „irracionális sejtelmeinek” ad képlékeny, minden pillanatban újramezhető színt és formát.

Mentségemre, a művészportré vége felé, Szilágyi leír egy olyan összegző szándékú mondatot, amelybe én is belekapaszkodhatok, s amelyet belátásom szerint tovább finomíthatok, árnyalhatok. Idézem őt: „Vágréti János elvont nyelvezetű alkotásai, kortárs piktúránk lírai absztrakt vonulatával rokonítható, s művészetének háttérben az egyetemes huszadik századi festészet nonfiguratív ágazatának tanulságai húzódnak meg.” – Tehát folytatva a gondolatsort, pontosabbá és érthetőbbé tehető a kép, ha a francia nyelvterületen a II. világháború után elterjedt *lírai absztrakció* (abstraction lyrique) kifejezést összevetjük szinonimáival, a *tasizmussal* vagyis a kontúrok nélküli folthagyással és az *art informé* műszóval, mely terminus technicus a szó szoros értelmében formátlan művészetet jelent. A lényeg azonban az ember belső, lelki valóságán, a „spontán szabadságigényén” és a hagyományos képszerkesztési elvek elutasításán van. *Michel Tapié* párizsi kritikus „a festővásznat (...) membránnak nevezte, mely ezúttal minden áttétel nélkül fogadja a festő megfontolás nélkül kiadott belső impulzusait.” „Más szakértők azonban ennek ellenére lázasan keresték az informé előzményeit, és mindenekelőtt *Klee* „pszichikai rögtönzéseiben” (ahol a festő „az érzelmek hieroglifáit” festi), a keleti kalligráfiában és a szürrealisták azon igyekezetében vélték fölfedezni, hogy a tudatosságot az alkotás során háttérbe kell szorítani.” – ahogy erre *Sebők Zoltán* utal *Az új művészet fogalmátára 1945-től napjainkig* című könyvében (Orpheusz Kiadó, 1996. 60. o.).

A lírai absztrakciónak azonban létezett egy amerikai változata is, az ún. *absztrakt expresszionizmus*, amely a drámaibb, vadabb, vehemensebb önkírási művészetét jelentette a líraibb, meditatívabb, poétikusabb alaphangulatú francia megfelelőjével szemben. (*Robert Motherwell, Jackson Pollock, Arshile Gorky, Willem de Kooning, Franz Kline.*)

Vágréti János művészetével kapcsolatban azonban feltétlenül utalnunk kell a 19–20.

Vágréti János: Burokban születtem (2000, olaj, vászon; 69,7 x 55,2 cm)

Burokban születtem. Ilyet sem láttam és nem is szerettem volna látni. Ez az a művészet, amely a szívet és az érzelmeket érinti. A művészet az emberiség lelkének a tükröződése. A művészet az emberiség lelkének a tükröződése. A művészet az emberiség lelkének a tükröződése.

század fordulóján kibontakozó modern művészet, s annak különösen az 1900-as évek elején induló két irányzatára, a francia *fauvizmusra* (fauve-oknak, azaz vadaknak nevezték ezen irányzat képviselőit) és a német *expresszionizmusra*, tudniillik mindkét irányzat a „szélsőséges individualizmus és szubjektívizmus” kifejezését (!) hirdette.

Herwarth Walden, aki a *Sturm* című avantgárd folyóirat főszerkesztője volt, a következőket írta 1913-ban: „A festő azt festi, amit legbelsőbb lénye érzel, önnön létét fejezi ki, mindaz, ami átmeneti, számára csupán szimbolikus kép. Saját életének hangszerén játszik, a kívülről érkező benyomásokat fejezi ki belülről. Hordozza vízióit, benső látomásait, azok pedig őt viszik előre.” (In. *Az expresszionizmus enciklopédiája*, összeállította: Lionel Richard, Corvina, 1987. 9. o.)

Az avantgárd művészetben elterjed a deformációból, illetve a képzeletből születő formák kultusza. Nem véletlen tehát, főleg e két irányzat képviselőinek kitartó érdeklődése Ázsia, Afrika vagy Dél-Amerika primitív vagy prehistorikus kultúráinak művészete, a közép- és újkori népi fametszetek és üveghátlap-festmények, valamint a naivok és gyermekek világa iránt. Csak bámulni lehet azt a gyűjtőszennvedélyt, ahogy a modern művészet apostolai – törekvéseiket megalapozandó és igazolandó, s hogy művészetüket felfrissíthessék és megújíthassák – sokszor a legextrémebb területekre figyelve átrajzolták (és átrajzolják) az egész 20. század esztétikai térképét, és ihletszerző forrásként felhalmozták (és felhalmozzák) annak képzőművészeti határeseteit.

A Párizsban letelepedő *Mihail Larionov* például 1909 és 1913 között saját gyermekkorát felidézve az orosz népművészetből táplálkozó primitívizmusban találta meg egyéni stílusát. *Vaszilij Kandinszkij* és *Gabriele Münter* gyűjteményében (akik 1903-tól 1916-ig élettársak voltak) rengeteg gyermekrajz található. De *Paul Klee*, *Pablo Picasso*, *Joan Miro*, *Jean Dubuffet* és a *Cobra*-csoport tagjai (*Pierre Alechinsky*, *Asger Jorn*, *Corneille*, *Constant*, *Karel Appel*) sem voltak restek gyermekrajzokat gyűjteni, hiszen művészetük jelentős részben ebből a szabad és örökkön megújulni kész, előítéletektől mentes, gátlástalan, tanulatlan, ösztönös és közvetlen érzelmi kifejeződésre és kifejezésre kész tiszta világból táplálkozott.

Egyébként Dubuffet nevéhez fűződik az ún. *art brut*, a nyers művészet fogalma is, ő ugyanis gyűjtőkörére a spiritiszta médiumok, az elmebetegek, az ápoltak, a hadifoglyok, a rabok, a naivok és excentrikusok, illetve a társadalom perifériájára szorult egzisztenciák tárgykultúrájára és „nem-művészeti” tevékenységére is kiterjesztette, mely program számára egy egyesületet és központot (*Compagnie De L'Art Brut – Société non commerciale; Foyer De L'Art Brut*), illetve egy alapítványi múzeumot is létrehozott Párizsban (*Fondation Jean Dubuffet*) és szinte minden jelentős Art Brut gyűjtővel és gyűjteménnyel felvette a kapcsolatot. Ő, mintha *Arthur Rimbaud* rajongását váltotta volna valóra, amelyet a költő *A szó alkímiája* című írásában így fogalmazott meg 1873-ban: „Szerettem az együgyű festményeket, szemöldökfa-díszeket, díszleteket, bohóc-vásznakat, cégéereket, népies metszeteket; a divatjamúlt irodalmat, egyházi latint, fogyatékos helyesírású erotikus könyveket, őseink regényeit, tündérmeséket, gyermekkönyvecskéket, ódon operákat, bárgyú refréneket, naiv ritmusokat.” (In. A. Rimbaud Összes Költői Művei, *Delíriumok II.*, Európa Kiadó, Bp. 1974. 263. o.) S ahogy a *Cobra*-csoport és kicsit később a *pop art* tagjai közül jó néhányan (pl. *Niki de Saint Phalle*) magasabb rendű kifejezési eszközükké tudták emelni a gyermeki lélek őszinte megnyilvánulásából leszűrhető vizuális tapasztalatokat, úgy a '80-as évek festészeti újhullámának, az „új vadak” (*Die Neuen Wilden*), az „indulatos festészet” (*Heftige Malerei*) és a *transzavantgárd*, valamint a *graffiti* műfajának képviselői már szinte életformájukká, stílusmagatartásukká, „főáramukká”

tették a már-már démonikussá, pokolivá, aberrálttá formált gyermekrajzot és a primitívizmus képi toposzait (*Sigmar Polke, A. R. Penc, Georg Baselitz, Francesco Clemente, Julian Schnabel, Jean-Michel Basquiat, Robert Combas, Dahn, Dokoupil* stb.) De a magyar képzőművészetben is kirajzolható a fent említett vonal *Csontváry, Gulácsy, Vajda és Korniss*, s az *Európai Iskola* számtalan képviselője (*Lossonczy Tamás, Martinszky János, Anna Margit, Bálint Endre*), illetve *Mokry Mészáros Dezső, Tóth Menyhért, Román György, Bolmányi Ferenc, Schéner Mihály, Újházi Péter, Végh András, fe Lugossy László, ef Zámbo István, Zuzu-Vető (Méhes Lóránt – Vető János), Bogdándy Zoltán Szultán, Bada Dada, dr. Máriás Béla* vagy *Baji Miklós Zoltán* személyében, – hol expresszívabb, hol szürreálisabb, hol meg naivabb és neoprimitivista törekvéseiben. A neveket természetesen még sokáig sorolhatnánk és osztályozhatnánk.

Itt azonban meg kell állnunk egy pillanatra, mert már az antik kultúrán nevelkedett Goethének is feltűnt valami lényeges a gótikus építészet kapcsán, amikor *A német építőművészetéről* értekezett, 1772 táján, mert a tanulmány számunkra is érvényes megállapításokat tartalmaz: „Ne bántsátok ezt a fölöttébb önkényes formákból álló, naiv művészetet: összhang fog uralkodni benne az alakok arányossága nélkül is, mert egy érzés formálta karakterisztikus egésszé. Ez a karakterisztikus művészet az egyetlen igazi művészet. Ha belső, egységes, saját, önálló érzés következtében fejt ki hatását, nem törődve mással, sőt nem tudva semmiről sem, ami lényegétől idegen, akkor mindegy, hogy faragatlan vadság vagy művelt érzékenység szülte-e: akkor élő és egész.” (In. J. W. Goethe: *A műalkotások igazságáról és valóságosságáról*, Corvina, 1980. 33–34. o.)

Vágréti János művészete tehát ebbe, a művészettipológiai osztályozás szerint „szubjektív-alanyi”-ként meghatározható, rendkívül színes és változatos egyéniségeket teremtő és hordozó hosszú európai és magyarországi folyamatba illeszthető, mégpedig egy olyan magas szintű teljesítménnyel, ami sokkal nagyobb ismertségre és elismertségre jogosítaná fel őt, mint amennyiben jelen pillanatban hazájában részesül.

Művészetének modorosság nélküli elementáris kifejezőerejét leginkább a már említett Dubuffet-hez és a hajdani Cobra-csoportban dolgozó alkotók festményeihez tudnám hasonlítani, s legújabb vásznainak egyszerűen elképesztő frissességét s egyszersmind meggyőző lazaságát, könnyedségét, egyszerűségét és gyermeki tisztaságát Lossonczy Tamás kései virágkorának opusaival tudnám összevetni. Ugyanakkor művészetét nem lehet egyértelműen és automatikusan a Nyugaton használatos *outsider art* (nem beavatott, idegen művészet) vagyis a tanulatlan, képzetlen alkotók táborába sorolni, mert ezek a „nem-művészek” eredendően olyanok amilyenek, egyszerűen nem érzik szükségét a hagyományos értelemben vett tanulásnak, hiszen maguk szerzik meg, alakítják ki rendhagyó stílusukat, eszközeiket és technikáikat, egyszerűen önkifejezik magukat, belső kényszerből, mintegy sugallatra dolgoznak és nem érzik szükségét annak, hogy megváltozzanak, hogy mások legyenek, mint amilyenek kialakították önmagukat. (Ilyen jellegű öntörvényű alkotók műveivel ismerkedhetünk meg például Lucienne Peiry: *Art Brut – The Origins of Outsider Art* című könyvének lapjain (Flammarion, Paris, 2001).

Vágréti János azonban, ha nem is a Képzőművészeti Főiskolán tanulva, de elvégezte a maga természetelvű stúdiumait, amelyeket azután szép lassan „el is felejtett”, s hogy az ártatlanság állapotáig eljuthasson, fokozatosan le is vetkezte ezeket a számára bizonyára gátló, „kanonikus” tényezőket. Ebben az önátalakításban sokat segített neki a gyermekrajzok világában történő elmerülés, hiszen életének sok idejét gyermekekkel foglalkozva töltötte el, az újabb generációk ivadékait tanítgatva, nevelgetve a képzőművészet és a barkácsolás fortélyaira. De Vágréti láthatóan sokat tanult a hajdani fauve-októl és az

expresszionistáktól is. A fauve-októl a festészet leegyszerűsítését, a primitív formavilágot és a színek uralmát, vagyis a kromatikus színskálát, ahol a fehér és a fekete közt a szivárvány teljes spektruma felvonultatható. Az expresszionistáktól pedig a gesztusok és a torzítás jelentőségét, a felfokozott érzelmet, s a kissé elhangoltabb színviszonylatok diszsonanciáját.

Anélkül, hogy konkrét képeinek konkrét elemzésébe bocsátkoznánk, hiszen erre a fentebb már vázolt okok miatt jelen pillanatban lelkiismeretlenség lenne hitelt érdemlően vállalkozni, megállapítható, hogy témái változatosak. Forma- és színvilágának harmóniai és diszharmóniai lelki életével párhuzamosak s természetesen kimeríthetetlenek. Ecsetjárása, felületkezelése gátlásoktól mentes. A könnyed játékoság félreérthetetlen ismérvei, a rejtett vagy nyílt tragédiák baljós érzetei, a lelki szorongások és a félelmek közvetlenül leolvasható tartalmai éppúgy megtalálhatók képeiben, mint az önkifró, önértelmező kézjegyek hieroglif jelstruktúrákká sűrűsödő és jelképrendszerekké nemesedő jeltörédei, és a néha kissé didaktikai jellegű vagy egyszerűen csak elbeszélő karakterű absztrakt vagy félabsztrakt történések apró alig jelenetei. Talán pszichologizáló portréi és önarcképei, szellemképű profétái, barbár ikonlényei, állat-ember fejei (lényei) és lélekmaszkjai a legszebbek, legbeszédesebbek, legizgalmasabbak munkái közül. De az önfelédelt firkálgatásokból születő öncélú képek alkotómódszerének pillanatról pillanatra megújulni kész alkalmazásai is figyelemreméltó, csalhatatlan erényei közé tartoznak. Innen és belülről nézve tehát, Vágréti János helye a magyar képzőművészetben és művészettörténetben vitathatatlanul látszik.

Éppen ezért megdöbbenő és lesújtó számomra az a tény, hogy a legújabb alapkutatásokat is tartalmazó *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* címszavai között nem találtam a nevét. Hát „*Itt (t') Artunk*” vagy „*Itt Ártunk*” (?) – hogy (némi blaszfémiával) ide idézem a négy évvel ezelőtt megszüntetett, de a *Vizuális Művészetek Szerkesztősége* működésének idején még méltán népszerű és országos értelemben is missziós szerepet betöltő televíziós képzőművészeti műsor „furmányos” címét (mintegy keserű tanulságképpen). (Mert ha e szerkesztőség most is létezne, bizonyára megérdemelten (!) szerepelne benne Vágréti János két helyszínen is megtekinthető kiállítása).*

Az igazsághoz tartozik azonban az is, hogy *Helene Tschacher* és *Joachim Tschacher* képzőművészek, akik egyébként a Münchener Akadémia tagjai, az 1993-as (első?) békéscsabai „munkalátogatásuk” során már felfedezték őt a német nyelvterület számára, sőt Vágréti népszerűsítését több sikeres kiállításon keresztül folyamattá is szervezték Németország jelentős városaiban (Mainburg, Freiheit, Hof, München, Kelheim). Ez azonban a magyarországi elismertséghez úgy látszik még mindig nem elegendő, hiszen mindez nem Budapesten történt, s ez magyarul annyit jelent, mintha ilyen nevű festő nem is létezne! Mindezek mellett sajnos azt is tudomásul kell venni, hogy Vágrétitől nagyobb kiállítási anyag belföldön (!) még nem hagyta el a Délkelet-Alföld területét.

Ebben a helyzetben nem tehetünk jobbat annál, minthogy a művész kézzel írott szavait idézve jóindulatúan figyelmeztessük a magyar képzőművészet híveit és korifeusait arra, hogy jobban figyeljenek a perifériák értékeire, mert bár tudjuk, hogy a művészet örök, az élet azonban esendően véges és rövid: „*Járni a kijelölt utat segítenek az Isten és az angyali seregek.*” – „*Vigyázzatok képeimre, Ők én vagyok. (...), ha végleg elköltözök*”

* (Vágréti János *Üzenet* című kiállítása, Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba, 2003. április 17 - május 25. – A Munkácsy Mihály Múzeum Vágréti kiállításának kísérőprogramjaként: *Válogatás a művész korábbi képeiből*, Ifjúsági Ház, Békéscsaba, 2003. április 17–30.)

Figyelő

Kiss László

Múlttal tüzelni

Oravecz Imre: A megfelelő nap

Oravecz Imre legutóbbi kötetének versei erősen és meghatározóan szajlai hangulatúak. *A megfelelő nap* a nagy sikerű *Halászóember* egyenes folytatása – „Lak és Dregoly közt történik az év” (*Az idő helye*) –, ám annál jóval radikálisabb nyelvezet jellemzi. A *Héj* megjelenése óta nagy feltűnést keltett karakterisztikus versbeszéd az új könyvben érezhetően „tartalmasabbá”, ily módon markánsabbá, erőteljesebbé is vált, az olvasmányos, közérthető formában tált szövegek pedig – melyek tematikailag jelentős részben úgyszintén a *Halászóember* folytatásainak tekinthetők – még inkább a halálról, pontosabban a halálközelség állapotáról, sőt egy ízben – a kötet utolsó darabjában – a halál utáni létből is „szólnak”: „innen tartottam szemmel a lemenő Napot, / ezen a terazon üldögéltem esténként, / innen hallgattam a tücsökciripelést, / [...] itt voltam köztek.” (*A halott tájékoztatja az élőket*).

A Jelenkor Kiadónál a 2002-es Könyvhétre megjelent kötet mindenekelőtt rétegzettsége, lehetséges megközelítési módozatainak sokszínűsége miatt érdemel kitüntetett figyelmet – minimalizált versbeszède, erős koherenciája, feszes szerkezete, következetesen végigvitt, elsősorban a szűkítés-közelítés technikáját alkalmazó tértérkéai (*Visszaszámlálás*, *Millennium*), kevés számú, mégis sokszínűen mozzgatott motívumai felől egyaránt értelmezhető. Egyedül talán a *Madárnapló* című ciklus az,

amelyik ornitológiai zsúfoltságával valamelyest kárára van ennek a rendkívül feszes és pontos kötetkompozíciónak – de nem a műélvezetnek.

A megfelelő nap gyakori motívuma a fa, különösen azonban az ezzel rendre összefüggésbe hozott erdő, mely minden esetben a menekülés, elrejtőzés lehetséges terét jelképezi, a biztonság, a rejtekhely miliője, egyben az emlék(ezés) szimbóluma is: „Évek óta azzal a fával tüzelek, / melyet apám szedett élete utolsó esztendeiben / vágás után az erdőn. / Így melegítenek a halottak.” (*Fa*) Mindazonáltal ez a menedék csupán időleges, amennyiben valamennyi élőlény sorsa és léte eleve elrendelt, kijelölt koordináták között zajlik, mint ahogy azt például a kötet egyik gyöngyszeme, a *Vesztőhely* című parabola példázza: „Ujjszkóban az erdő alatt, a magaslestől lőtávolságra van egy etető”, de a *Nyugtatis* is a versbeszélő ilyen irányú felismerésének ad hangot: „ne idegeskedj, / ne kapkodj, ne siess, / megvár, ki rád vár, / [...] éber, szemmel tart, / mint a hálója rejtekéből leendő áldozatát figyelő pók.”

Az emlékezés – miként a *Fa* című költeményben – a generációs ellentétek ábrázolását is lehetővé teszi; több

Jelenkor Kiadó, Bp., 2002.,
237 o.

vers a kortárs irodalomban egyébként is hangsúlyosan jelen lévő apa-fiú, utód-felmenő viszonyt tematizálja: „házat építtek, családot alapítok, / fiaim, fiaim is lesznek, fiaimnak megint fiai is” (*Vadon*), vagy a *Meglelt ölelés* című ciklus egy darabja, mely az apa által egykor összegyűjtött fák fel nem hasogatásával tartja életben a felmenő emlékét, felismerve a köztük lévő kötelék elszakíthatatlanságát: „Az eresz alatt feltornyozott tűzifának véletlenül / az aljára került egy szüette sor apám idejéből, / [...] / apámra életében nem lehetett építeni, / de most furcsa módon mindig az ő alapjára falazok.” (*Alap*).

Az oravecki kontemplatív költészet egyik lényeges, Heideggerig visszavezethető, így módon pedig Oravecz Imre líráját a huszadik századi magyar irodalomtörténet egy jelentős vonulatába emelő jellemzője az a paradoxonra épülő axiomaticus felismerés, hogy a megvilágosodás, a *dolgok* valóságos mibenlétére való ráébredés, a tisztánlátás csakis a halál közvetlen közelében lehetséges: „Lehulltak a levelek, / nem vet többé árnyékot a cseresznyefa, / fényben fürdik az üres terasz, mint egy ravatalozó előtere.” (*Téli terasz*), amiként árnyék is csupán a Nappal együtt létezik (értelmezhető): „Napok óta nem süt a Nap. / A legrosszabb, hogy semminek nincsen árnyéka.” (*Januári panasz*).

A *megfelelő nap* értelmezői számára az egyik legnagyobb kihívás éppen a verseskötet látszólagos ellentéteinek feloldása lehet. Az első ciklus a kétféleképpen is interpretálható *A tél kísérletei* címet kapta: egyfelől a „tél” végzett költői munka eredményeinek közvetítését sejteti, másfelől a „tél” igájában küszködő, lassan elaggó, jóllehet mégis éppen ettől termékeny és produktív lírai én „benső” – ha úgy tesszük: téli – játékerterét jelöli ki, azaz végső soron a „tél” tevékenységét dokumentálja. A lírai én szerepe ezek szerint csupán látszólagos: „Fordulj el magadtól mint unt,

csikorgó szerkezettől. / Összpontosíts a cinkékre, a cseresznyefára, a fény fehérjére, / a hegyélre, a fűszálak hajladozására, / az árnyékok araszolására a havon.” (*Ejtendő én*). Miközben – a túlhaladottnak deklarált költői éntől ténylegesen elfordulva – megkérdőjelezi a „hagyományos” versbeszéd alkalmazhatóságát, s tárgyakat, dokumentumokat, valós helyszínen (pl. Szajla, Bécs) egykor *valóban* megtörtént mozzanatokat elevenít fel, a versekben megfigyelhető halmozások, fokozások, a tárgyak, emlékképek motívumainak metaforizáltsága éppenséggel a lírai én léleklapjának tükrözésére szolgál. Látszólag szenttelen, tárgyias, dokumentarista költészet ez (egyébként ilyen értelmezésre „buzdít” a fűszöveg, egy 1999-ben készült interjú részlete is: „Epikusan, tablószerűen.”), valójában azonban túlmetaforizált poézissal állunk szemben. Oravecz Imre (mintegy örökösen) a halálról szólván a tél metaforikájának véges számú, de ki mégsem fáradó motívumával újra és újra meglepetést okoz – a végsőkig kihasználja a bennük rejlő lehetőségeket: „Fél méter magas hótörasz a ház sarkánál. / A hosszú, fehér pad taraja boltozatszerűen / lehajlik, mint a hullámé bukás előtt.” (*Téli udvar*).

A *megfelelő nap* verseit a paradoxonok felől olvasva tanulsággal szolgál a *Téli kérdés* című darab is – „Most két hétig nem mehetek Szajlára. / Mi lesz a cinkékkal?” –, amely ugyancsak a versbeszélő, a következősen a környezetéhez (cinkék, erdő, asszony, Szajla) való viszonyulásában ábrázolt lírai én helyzetére keres megfogalmazható választ – a feszültséget növeli, hogy az idézett rövidvers szerint a tárgyak, a környezet elemei azért sem helyettesíthetik a költői ént, mert létezésük a versbeszélő egy hangsúlyos gesztusának: a kimondásnak, a megfogalmazásnak a függvénye. Figyelemre méltó továbbá, hogy a téli kísérletek termékeit rendre a melegségre, a közelgő (vagyis a télben eleve benne rejlő)

tavasza való utalások kísérik: „A napsütés hatására kitágultak / a fűszálak körül a lyukak a hóban.” (*Enyhe olvadás*).

Bár az „én”-től való elfordulás a halál tematizálásával párhuzamosan jelentkezik – „vessz el, / menekülj, míg nem késő.” (*Sürgetés*) –, Oravecz Imre költészete egyáltalán nem pesszimista költészet. Erre mutat egyrészt a ciklikusságra – „a végsőből a végtelenbe térsz.” (*Vigaszt*); „Nincs már más dolgod a világon, / mint hogy apránként mindent visszaad, / mit kaptál” (*A kölcsön törlesztése*) –, s így az értékek fennmaradásába vetett hit, amely vagy hatástörténeti távlatot kap: „Kályhámban reggeltől estig fával: az erdő halottaival tüzelek. / Már nem is borzaszt annyira, / ha halálom után mégis elhamvasztanak.” (*Tűz*), vagy egzisztenciális vonatkozásai jutnak érvényre (metanarratív felhanggal): „mégis lankadatlanul építgetek, alakítgatok, toldozgatok, foltozgatok, / mert csak ez vonja el figyelmem a pusztulásról” (*Fegyver*). Másrészt a vitalitást minden gesztusában hordozó kedves versbe emelt alakja

az, ami elviselhetővé, élhetővé teszi a még hátralévő, kiszabott életszakaszt: „Van egy társam, / ifjú, virágzó és szép, / velem él, egy házban” (*Jelentés a boldogság állásáról*).

S ha már az előbb hatástörténetről tettem említést: *A megfelelő nap* versei nem állnak ellent lehetséges költésztörténeti dialógusoknak sem. A versek passzív, szemlélődő, rezignált hangulata akár a Kosztolányira jellemző sztoikus attitűd felvállalásaként is felfogható, különösen ha a *Számadás* nevezetes szonettcsokrának önmegszólító sorait („Ülj egy sarokba, vagy állj félre, nézz szét, / szemedben éles fény legyen a részvét”) felülértelmező gesztusra gondolunk: „húzódj egy fa (!) árnyékába vagy egy fal tövébe, / ülj le a földre és maradj veszteg, / senki, semmi nem vár többé a világban.” (*Vándorhoz*). Kimerítő munka vár arra, aki a kötetben elrejtett finom, vagy éppenséggel erőteljesen hangsúlyozott irodalmi utalások – Ryokantól Tóth Árpádon át Juhász Gyuláig – belső rendszerét óhajtja felfejteni.

Takáts Márton: A vándor rézkarcoló kalandjai III. (1998, rézkarc, 240×330 mm)

Papp Endre

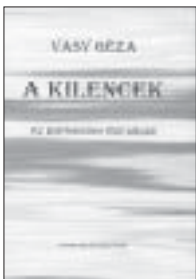
Költők és kritikusok

Vasy Géza: A Kilencek (Az Elérhetetlen föld alkotói)

„Bizakodjunk azonban: az újabb nemzedékek irodalomszeretőit is érdekelheti az, ami mára az irodalomtörténet részévé vált” – e reménykedő vallomással indítja nemzedéktársainak bő harmincéves munkálkodását bemutató kötetét az ELTE tanára. A Kilencek elnevezésű írói csoportosulásról van szó, amely már első együttes jelentkezésével magára irányította a figyelmet abból az egyszerű okból, hogy ők voltak az első önálló generációs szerveződés 1945 után. Akkor – 1969-ben – ez a tény elég volt ahhoz, hogy a kor pártirányította, felülről ellenőrzött kulturális életében mint renegát elemekre tekintsenek rájuk, s ahol tudják, ott akadályozzák közös megnyilvánulási kísérleteiket, vagy egyszerűen műveik megjelenése útjába állítottak akadályokat. Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre és Utassy József pályája tehát nehezen, hatalmi pressziótól befolyásolva indult – és folytatódott. Társadalomkritikájuk kivívta a szocialista realizmus ideológiai tételeiből font pályáján futtatott irodalmunk korifeusainak neheztelését. Utassy József programverse, a *Zúg Március* a konszolidáció erőteljes jeleit mutató kádári gulyáskommunizmus idejében szinte „elmondhatatlanná” vált. Minden bizonnyal a „tűr” kategóriába sorolja az alkotókat az a statisztikai adat – mint azt a szerző kiszámította –, hogy a második kötetükre átlagban hét évet

vártak. Megpróbálták őket nemzedéktársaikkal, az *Első ének* című antológia szereplőivel szemben kijátszani: a népi-urbánus szembenállás mindenkor rosszízű felmelegítésével egy – azóta is jellegzetesen – hatalmi érdekeket szolgáló játszmát kíséreltek meg sikerre vinni velük kapcsolatban. Később a teoretikus irodalomszemlélet eluralkodásával kerültek a „meghaladott hagyomány” feliratú bélyegző alá. Lehetne még folytatni a sort. Summázva: a nemzedék legmeghatározóbb vonásaként a „meg nem valósultságot” nevezi meg a könyv szerzője.

Mindennek ellenére a csoportosulás több tagja is irodalmi életünk fontos szereplőjévé vált az évek során. Van közöttük koszorús költő, kiadóvezető, főszerkesztő és Balassi-kardos poeta kettő is – s sajnos egy halott. Ez persze csak a „karrier” (és a sors) oldala. Ami az irodalomtörténeti jelentőséget, az elfoglalt pozíciót illeti, nos a kötetben elsősorban az *Elérhetetlen föld* című bemutatkozó antológia kritikai fogadtatásával – felidézve többek között Juhász Ferenc, Nagy László és Czine Mihály bátorító és dicséretes véleményét – szembesülhetünk pró és kontra. A terebélyesedő életművek „súlyát” összegző megállapítások terén a későbbi évekből csak Csontos Jánosnak 1990-ből származó kijelentését veszi át Vasy Géza, melyet érdemes idézni: „A Kilencek-formáció [...] mára jószerivel bevégezte a magyar irodalom folyamatában rá kirótt missziót: a lehetőségekhez mérten átmentette, illetve megújította a látomásos-közösségi líratípus hazai hagyományait”. Ezen a ponton természetesen rögtön meg kell azt jegyezni, hogy a csoportos küldetésesség erősen le-

Felsőmagyarország Kiadó, 2002.

egyszerűsített, sablonszerű és teleologikus tartalmú bemutatása ez.

Vasy Géza könyvében sokkal árnyaltabb és lényeglátóbb összegzés olvasható. Olyasféle summázat, amely a kritikai értékelés műfajosságát tekintve nem nevezhető megszokottnak. Az irodalomtörténész munkája nem egységes mű: az évek során született könyvismertetéseit és tanulmányait gyűjtötte tematikus csoportokba. Három, hangsúlyosabban a kezdeti évekkel foglalkozó, visszatekintő tanulmányt közöl a Kilencekről, majd személyenként kíséri végig írsaival az életműveket. Ennek a kötet szerkesztési módszernek megvan az a sajátossága, hogy dominánsan a kortárs befogadó szemével láttat. Egyszerre figyelemmel követhető az alkotók írásművészetének időbeli alakulása és a kritikus szemléletének több mint két évtizedes története. A kötet ismertetésében azonban mégis az általánosító, az időtállóknak bizonyuló értékeket és sajátosságokat fogom kiemelni, hiszen legyen bár ez az összeállítás a maga nemében heterogén, célja mégsem lehet más, mint hogy többé-kevésbé szervesen összefüggő képet adjon a felvonultatott alkotókról, és megpróbálja megértetni azt a szellemi és történelmi környezetet, melyben munkálkodniuk adatott. Az is indokolhatja ennek a szempontnak az érvényesítését, hogy az érzelmi elkötelezettség, amely arra ösztönözte Vasy Gézát, kövesse végig kortársainak pályáját, egy jól körülhatárolható közös szereptudat alapzatán nyugszik. Azaz a kritikus és a Kilencek egységben láthatók, azonos szemléleti hagyományhoz tartozás jellemzi őket. Közös történetük ez a kötet. Ebből a nézőpontból érthető, miért is ragaszkodik a szerző a nemzedéki elnevezés megőrzéséhez immár harmincegynéhány év távlatából. S az is igaz, hogy Utassyék valóban jobban kötődnek egymáshoz, mint a hatvanas–hetvenes években összeválogatott, majd közös védőernyő alatt pályájukra bocsátott „megkészt” generációk tagjai. Mégis: a vállalko-

zás jellege irodalomszemléletünk kettős irányultságát is érintő értelmezési gondot hordoz magában. Mindenekelőtt azonban a kritikus irodalomszemlélete adhat magyarázatot arra a kérdésre, miért is fontos számára a „Kilencek” elnevezésnek az irodalomtörténeti emlékezetbe való rögzítése. Az alábbiakban essen erről néhány szó!

Vasy Géza elemző módszere néhány jellegzetes vonással jól felvázolható. Megfigyelhető munkáiban a tágabb társadalmi és a szűkebb irodalmi környezet bemutatására való törekvés, illetve a kor „lenyomatának” felfedezése az adott műben. A karakteres alkotói jegyek kiemelését tartja fontosnak, ezekhez a középponti sajátosságokhoz kapcsolja azután az alapos – strukturalista fogásokat alkalmazó – elemzések által kimutatott további sajátosságokat. Esetenként tartalmi elemzéseket is nyújt, részletekbe menő, jelentéstagláló kommentárokkal, motívummagyarázatokkal. Igyekezetét az értelemfejtés rétegeinek szisztematikus egymásra rétegzése jellemzi. Az alkotói pályákat mindig egységben igyekszik felfogni, éppen ezért rendkívüli figyelmet szentel a folyamat ívét esetleg megtörő változásoknak. Filológiai alaposága kiterjed az életsorsok beható ismeretéig is. S ami talán a legszembeütőbb: a kategorizálási akarata. Vasy Géza felfogásában, feltételezhetően, úgy él a nemzeti irodalomtörténet, mint egy folytonosan gyarapodó, gazdagodó hagyománykincstár, amely konzerválja az értékeket. A nemzeti irodalom panteonját építi, ahol a megszerzett hely a hagyomány teljességének őrzése jegyében örökké megmarad. Az egyes alkotók és műveik alapjában véve saját koruk értékítélete és felfogása alapján kapnak belépőt oda, s ez az értékkel való felruházottság a maga történeti jogán öröklődik tovább mint a hagyományfolyamat nélkülözhetetlen része. A kortárs befogadó szükségyszerűen jelentkező hermeneutikai – azaz a tradíciót a jelen horizontján újraértő – közelítésmódja bizonyos mértékig háttér-

be szorul a művelődéstörténeti szemponttól eltérbe toló gondolkodással szemben. A mű rögzült történeti értékkel bír, hiszen egy adott kor, egy adott episztémé, egy elmúlt időszak normatíváját közvetíti az utókornak, tehát a jelen megértéséhez szolgáltat tapasztalati háttérrel. A történeti folyamatban létrejött művek a nemzeti irodalom szempontjából a jelenhez láncszerűen kapcsolódó múlt archiválendő értékeiként bírnak fontossággal. Az újra és újra jelentkező feszültség, vagyis a diskurzusok megváltozásával megkérdőjeleződő normaállítást problémája azért nem válik feloldhatatlanná, mert a hagyomány autonómiája nem sérülhet ebben a felfogásban. Hiszen a múlt a kortárs irodalom mindenkor viszonyítási bázisaként, kincsestáraként, valamint a jelenkor irodalmi párbeszédébe bebocsátó előzetes megértésként kap szerepet. A közösségi emlékezet hordozója tehát az irodalom, melynek érték közvetítő és konzerváló, továbbá közösségszervező és kultúrafenntartó feladata van. Vasy értelmezői attitűdje lényegileg változatlanok nevezhető a mögöttünk hagyott évtizedek alatt. (Az időszakos ideológiai „szennyeződések”, a kor „penitenciái” lekoptak róla.) Az irodalomtörténeti besorolást és kategorizálást mindenkor legfontosabb célkitűzésének tekintette. Az értéktulajdonítás ennek a törekvésnek a sikerességén múlik: a hagyományban való saját pozíció megtalálása, az „elhelyezhetőség”, a múlt-hoz való kötődés megtalálása a művelődéstörténeti folyamat töretlen őrzését teszi lehetővé – az irodalomtörténész megtette kötelességét. Mindezek alátámasztására idézem gondolatát: „S még arra sincsen szabály, hogy mennyi, a rostán fennmaradó művet kell létrehozni ahhoz, hogy az már fenntartsa az alkotót magát is, s beilleszse az irodalomtörténet-írás és a jövőző antológiák névsorába”.

Mielőtt a konkrét portrékat állítanám a bemutatás középpontjába, felhívom a figyelmet Vasy Géza visszafogottan polemizáló hajlamára, mely ismét csak értékőrző, konzerváló szemléletet mutat. Néhány kritikai véleményének visszaadásával arra a megváltozott irodalmi párbeszédrendszerre szeretnék utalni, amely a Kilencek teljesítményének a nyolcvanas évek végi, illetve a kilencvenes évek eleji befogadását – a korábbi ideologikus fanyalgás vagy elutasítás után – immár poétikai, nyelvészleletti és szerep-felfogásbeli különállóságot kifejező elutasítás felé terelték. Íme például az azóta is kísértő és teljesen kiüresedett „váteszkritika” teoretikus elszántságával szemben olvasáslélektani érvekkel előálló Vasy több mint évtizedes korú reflexiója:

„A hivatalos irodalomértelmezés szinte naponta szól a megváltó, a váteszi költőszerep haláláról, érvénytelenségéről, a hallgató és az irodalomhoz alig-alig értő többség mégis igényelné ezt. [...] Az valóban naivság, ha az ember a maga közvetlen ügyeiben vár segítséget a művészettől. Ám gondolati, erkölcsi, életmagatartásbeli kérdésekben annál inkább elvárhatja s meg is találhatja ezeket.” A szocialista realizmus szűkperspektívájú, elnyomó „esztétikai” rendszerében éppen a nemzeti szemléletnek mint a gondolkodásmódot szilárd és természetes fogódzókkal ellátó felfogásnak a kiiktatását látta meg: „A múltat végképp eltörölni» kívánó indulat és ideológia [...] lényegében az egész nemzeti keretekbe zárt múltat kívánta megszüntetni a kommunizmus elképzelt távlataiban”. Szintén ehhez a felvetéshez tartozik: „Azok a művészi, társadalomtudományi s a mindennapi élet szokásrendjébe is átszivárgó törekvések [...], amelyek a nemzeti tudat rehabilitációját követelték, nem konzervatívok voltak, hanem az emberi és a nemzeti integritásért harcoltak”. S végül a közelmúltbeli történés, az irodalmi diskurzust gyökereken megváltoztató szemléletváltási folyamat kultúrharcos hordalékának megítéléséhez is van szava: „Nem univerzálisan egyenmű költőkre és hozzájuk hasonló befogadókra van szükség”, írja egy helyen, hiszen „egy

időben többféle – akár lényegesen eltérő –, de egyaránt érvényes költészet létezhet, aligha van értelme annak, ha az egyik modell nevében elutasítjuk a másikat”, s mindehhez máshol hozzátesszi: „S azt a tépettséget, kételyekkel telítettséget, a mely a második évezred végén az ember és az emberiség sajátja, nemcsak azzal lehet legyőzni, hogy a teljes reménytelenség hirdetőivé válunk, hanem azzal is, hogy ezt a teljességet állandó sajátosságnak látva és tudva vállaljuk a keresést. Az elmúlástudattal terhelten is keressük az életöröm lehetséges pillanatait”.

Rátérve az alkotókra, vegyük sorra dióhéjban, hogyan látta Vasy Géza az elmúlt három évtizedben a Kilencek teljesítményét! Győri László esetében a hatvanas évekbeli termés kapcsán a klasszikus versekre írt rájátszásokat és variációkat vette észre, illetve az idill és a groteszk egymásra vonatkozását emelte ki, majd az évtized fordulójától a kritikai látásmód ironikussá változásáról beszélt. Győri irónia-meghatározása így szólt: „Noha az irónia még hit a világban, az alján még van zacc az előző főzetből, az még nem cinizmus. [...] Kívülről szemlélődni, ám annak a szemével, aki arra sóvárgott sokáig, egyszer belül éljen. Nem adatott meg neki, de már megnyugodott benne. Viszont az életet szereti, még van benne humor, derű.” A költő megkülönböztette az „irodalmiast” a „művésztől”, mondván, az előbbi a „költészet”, utóbbi a „verset” jelenti. A hangsúlyt a második tényezőre helyezte azzal a célkitűzéssel, hogy ezáltal a létezés általános kérdéseihez kapcsolódhasson. Egyszerre kézzelfogható és jelképes tárgyiasságot mutató poézisének fő képzetkőrei: a természet, az idő és az élet.

Kiss Benedek (Vasy: a Kilencek másik vezéregyénisége Utassy mellett) költői személyiségének legszembevetőbb sajátosságaként az eredendően természetes, áradó költőiséget említette az irodalomtörténész. Ezért nála nem meglepő a zeneiséghez, a

ritmushoz, a képalkotáshoz való vonzódás. Versei központi problémájának az önmegvalósítás lehetőségét tartotta olyan alapalásból kiindulva, amely a társadalmiság és a személyiség végletes és szétszakíthatatlan egymásra utaltságát vallotta. Elárvultan, mégis egy közösség szószólójaként és szolgálójaként „veri a költő a dobot” – jegyezhető fel, ami a szereptudatot illeti. Egyetlen bizonyosságot látott maga előtt: az etikus élet parancsát. A cselekvő élet eszménye jegyében az idillt és a tragikumot egymásra vonatkoztatta. Mesterei között megemlíthető Ady, József Attila, Juhász Ferenc és Nagy László. A költő hozzájuk való kötődését a célképzetben és a feladatkörben jelölte meg. Mint társaira, rá is jellemző volt a „cselekvéshiány”, a korlátozott lehetőségek felismerése. A kilencvenes évtizedben már szinte folytonosan a számvetés határhelyzetében érezte magát. Egyszerre verselte meg az életörömet és az elmúlástudatot, illetve fejezte ki az egyértelműség lehetetlenségét.

Koncsek Józsefet Vasy Géza az irodalmi élet mostohájának nevezte, akinek pályáját balszerencse kísérte. Költészetének két alapvető motívuma a természetélmény és a gyermekkor világa. Attitűdjét a játékhoz való vonzódással lehet egyrészt szemléltetni. Az episztola hosszúverssel való egybejátszásával megújította a műfajt. Verseiben a tárgyias és a látomásos elemek közel hasonló arányban szerepeltek. Gondolkodásmódját a magyarságlét öntudata, valamint a létértelmezés igénye formálta.

Kovács Istvánnál együtt jelentkeztek a prózavers és az epigrammatikusan tömör, rejtvénytyszerűen elvont, töredékes műformák. Lírája a konkrétól az absztrakt, a leírótól a jelképes jelleg felé haladt. Vasy Géza értelmezésében az alkotó a társadalmi ember ontológiáját teszi meg költői világképe alapjának. Fő témaköre ennek jegyében a történelem lett, ahol is a história könyörületet nem ismerő arculatát mutatta meg. A tudós (történész) szerző hitet tett a nyelv

teremtő ereje mellett, mely tulajdonság a kommunikációs képesség megőrzésének előfeltétele. Ennek birtokában remélhető, hogy a történelem drámaisága valamelyest oldódhat. Kovács István létrehozta a lét nem-emberi nézőpontját is, azt az erkölcsi síkot, ahol egymásra rétegződik véges és végtelen. Karakterisztikusan tömör közlendője „vésetté” válik: szöveg és kép ötvözetévé.

Mezey Katalin indulásakor a létezés jogának állandó igazolását – mint nemzedéki közérzetet – poézisének egyik hangsúlyos szólamává avatta. A későbbiekben előtérbe került nála a „romlékonyságtudat”, amely meghatározóan etikai viszonyulást alakított ki verseiben. A családi kisvilágot a személyiség kiteljesítésének egyik lehetséges alternatívájaként fogadta el: „Élni az ősi összetartozásért, / nem mások rovására, s nem más helyett”. Felelősségtudatos magatartása az apró tényeket képes volt lírájában történelmi távlatokba helyezni. Prózája az „örök realizmus” mentén haladt. A hétköznapiiban az egyszerűt, az átlagosban a különlegest mutatta be. Művei sugallata szerint a világ komfortalan állapota a kompromisszumos létezésnek kínál lehetőséget. Drámáiban groteszk stílusban vizsgálja a kommunikáció, egymás megértésének gondját és az emberi kapcsolatok nehézségeit.

Oláh Jánosról az olvasható a könyvben, hogy inkább csak ideológiailag kapcsolódott a szerzői csoporthoz. Nota bene, az emblematikussá vált elnevezés, *Az elérhetetlen föld* az ő versének címe. Költői jeliszavának Vasy a mindent ki kell bírni önszugesztív belátását tartja. Korán megmutatkozott nála bizonyosfajta filozófiai szkepticizmusból – „Itt van / e tanulságok nélküli / világ” – eredő elméleti érdeklődés és kísérletező kedv. Foglalkoztatta a közlés lehetősége, a dolgok lényegének kifejezhetősége, illetve annak megérthetősége. Vonzódott a nyelvelméleti és poétikai kérdések vizsgálata iránt. Hagyományhoz

való viszonya költészetében kettős jelet hordozott magában: a vállalás és a feloldás, a megszüntetés ambivalenciáját. Önvallomása beszédes: „íróként is kiszolgáltatott, szellemi száműzetésbe kényszerült magánszemélyként szemlélem a világot”; „szükségtelennek ítélt jelenségek krónikásának szegődtem.” Két jellemző verstípusa a drámai monológ és a filozófiai szabadvers is a rezignált szkepszis érzését erősíti, állítja kritikusa, aki ugyanakkor epikáját a hetvenes években úttörő jellegűnek minősíti. Tudatregényeiben a cselekmény visszaszorult, s a reflexióra, továbbá a lélekrajzra helyeződött a súlypont. Az elbeszélői én hol tükörijátékszerű többarcúságot mutatott, hol önmaga elemzésére akarta ösztönözni az olvasót. Novellafüzereiben az „én falum” világa jelent meg, melyben elementáris periféria- és erőszak-tapasztalatot fejezett ki kíméletlenül őszinte önelveboncolása. Drámáiban totálissá nőtt a bizonytalanság, a létbe vetettség kínjaival való viaskodás.

Péntek Imre groteszk filozofikusságára József Attila gyakorolt eleven hatást. Kritikai szemléletének leggyakrabban használt kifejezési eszköze a komikum, az ironia. Művészi hitvallása szerint az irodalomnak az életet kell a középpontba állítania, s a közvetlenebb valóságtükrözés a feladata. Az irodalomtörténész a '70-es évekbeli groteszk „korjelenség” domináns képviselőjének látta őt. Kiemelte nagy formakultúráját, nyelvi-képi leleményességét, valamint szonettjei azon képességét, hogy általuk a költő hidat ácsolhatott eszme és valóság, idill és groteszk között.

A tragikus sorsú Rózsa Endréről Vasy Géza 1987-ben megállapította: „költészete nem foglalja el még szűkebb verskedvelő közvéleményünkben sem azt a helyet, amelyet kétségbevonhatatlanul megérdemel”. Az alkotóval kapcsolatban azt emeli ki, hogy belátta a képviseleti, közéleti szerep lehetetlenségét, ebből a vonásból ered groteszk, ironikus hangja és objektivitásra törő, antilírai próbálkozása. Hőségé a fe-

gyelmezett embert avatta, aki a valóságban mindig a rendet keresi. Eszközei között felsoroltatik az egyéni létezés és a történelem idejének egymásra vonatkoztatását elvégző sűrítő szemlélet alkalmazása, a kihagyásos versépítkezés, a tragikus ellentétet magába fogadó józan tárgyiasság. A poéta az élmény és tárgyiasság szintézisének eszménye által ösztönzötten dolgozott, ennek módszerét találta meg a tudatosság versközéppontba állításával, a pontos analízissel. A megformálás klassziczáló jellegrével értelmezője szemében valódi poeta doctussá emelkedett.

Vasy Géza érezhetően Utassy József teljesítményét ítéli a legmaradandóbbnak. Öntörvényű világáról beszél, szervesen egységes pályáivról. Költészetének szemléleti összetettségét alkalmasnak látja arra, hogy a magyarság, a család és a személyes életút vetületében is megszólaltassa a drámaisággal telített 20. századi emberi tapasztalatot. A világ lezárhatatlanul bonyolult voltára ironikus-groteszk viszony kialakításával válaszolt. Ugyanúgy fontos volt számára az eredet, a gyermekkor emléke, mint az édesapa elvesztésének szinte mítoszivá emelt motívuma vagy a szerelem, a társasléte, illetve a természetvonzalom élményköre. Egész életművét a szabadságfogalom jegyében szerveződőnek látja, amelyben a „teremtett egyszerűség esztétikai hatékonyságát” ünnepelte.

Mire volt jó ez a lajstromszerű végigtekintés? Elsősorban az volt vele a szándékom, hogy alátámasszam a megfigyelésemet. Amint az a portréból kiderülhetett: Vasy Géza nemzedéki kategorizálása ambivalens természetű. Talán azért is áll az egységes, összefoglaló munka helyén a részek kvázi egésze, mert az érzelmi kötődés, az erkölcsi elkötelezettség és a magyar irodalmi hagyományhoz ezer szállal kötődő szereputadon túl (bár ez sem teljesen egyértelmű) nincs olyan meghatározó poétikai-esztétikai kötőerő, amely a „Kilencek” elnevezést a teljes életműveket felölelő iro-

dalomtörténeti kategóriává avathatná. Az a benyomásom, hogy a szándék nem vezet eredményre: az alkotói karakterek szétfeosztítik azt, hiszen – mint nyilvánvalóvá vált – Oláhtól Péntekig, az írók igencsak tágas alkotómódszerbeli és szemléleti horizonton tájékozódtak. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint magának Vasy Géának a megfogalmazása: „negyed század alatt [...] az élő magyar költészetnek majd minden tendenciája megmutatkozott a Kilenceknél”. Az eredethez, az induláshoz kapcsolódó immár kultúrpolitikai természetű vonatkozás, a sajátos jelleget mutató közös pályakezdés, a csoportos fellépés a későbbiekben egyre inkább háttérbe szorult az egyéni útkeresés s az esztétikai gazdagság mögött. (A kritikában persze magam is visszatérően használok a címadó kifejezést, ám nem „kanonizálandó” terminusként utalok rá, hanem a tanulmánykötet tartalmát összefoglaló kifejezéseként értem.) Életműveik egyéni elismerést követelnek, s *A Kilencek*-kötet kétségkívül alkalmas arra, hogy nem csupán felhívja a figyelmet erre a nem-hogy érett, de bizony lassan már idősebb generáció tagjaira, és értő magyarázatával eligazítson, hanem arra is, hogy jövőbeli monográfiák alapjául szolgáljon. Most annyi történt, hogy a nemes szándékú irodalomtörténész vonzalma elcsábította: szeretné mindegyiküket továbbra is „összepakasztkodva” látni, s munkájával „rehabilitálni” őket a nemtörődöm kánonalkotók körében. Valójában nem másról, mint a művelődéstörténeti szempont, illetve a szűkebb szakmai megközelítést képviselő poétikai látásmód feszültségéről beszélhetünk ebben az esetben. Alighanem a kétféle felfogás összhangja teremthet (és teremtett a múltban) az újdonságot befogadni képes, nyitott és a nemzeti művelődésben elfoglalt hely megőrzését lehetővé tevő szemléletrendszer.

Ám messzemenően méltánytalan lenne, ha befejezésül nem az elismerés hangja szólna. Szerencsések – ebben az írásban most

már így, együtt: – a Kilencek, hogy egy ilyen kitartó és hajlíthatatlan gerincű értelmező szegődött a nyomukba! S bizony nem csak azért járulhatunk Vasy Géza elé kalapot emelve, hogy az irodalmunkat „leszalámizó” divatok dacára hű marad elveihez, és nehezen túlbecsülhető értékmentő munkát végez. Leckét adhatna a tudós

szakember számos „fizetett olvasónak” befogadóképességéből, nyitottságából, elemző erőből, empátiából – és példát mutathat a nemzeti kultúra iránti elkötelezettségéből is. Hiszen ez utóbbi nélkül egy irodalomtörténetész legfeljebb ha zengő érc, de talán már pengő cimbalom sem...

Kiss Attila Etele: Szarvassá váltak (2001, linóleummetszet, 420×155 mm)

Szakolczay Lajos

Lüktető értékfolyam

Kemsei István: Valamennyi időnk

Várható volt Kemsei Istvántól ez a kötet, nagyon is várható volt, hiszen a költő az utóbbi időben számtalan tanulmányt tett közzé a folyóiratokban kortársairól. Hajdani szerkesztőként megirigyelte az irodalomtörténészek-től-kritikusoktól az „utolsó szó jogán”-t, mikor is eldőlnek a nagy kérdések, hogy ki melyik kánonba és melyik listára kerül? Vagy egyszerűen *irodalomtörténészként* a verset belülről is látó, minden rezzenését fokozottabban érző *költő-kritikusként* ugyancsak hallatni akarta a szavát: a kortárs magyar irodalomban vannak még fölfedezetlen értékek és méltatlanul kevés fényt kapó területek. Amelyeknek figyelmen kívül hagyása – érzékenyebben szólva: lebecsülése – óhatatlan csorba értékvonulatokat eredményez. Más szóval: politikai vagy egyéb okokból hibás rangsorokkal (mesterségesen földuzzasztott értékekkel) sosem épül *az az* épület, sokkal inkább romlik. Mert nem csupán a lassan alakuló közvélekedés téveszteti meg, hanem a jól-rosszul figyelő (értékelő) szakma *önbecsapásával* maga a kialakított értékrend is hamissá válik.

A *Valamennyi időnk* című kötet tanulmányai, esszéi és kritikái ezen igyekeznek változtatni. Leginkább abban bízva, hogy egy teljesebb horizont fölsvillantásával majd csak változik a modern magyar irodalom öszsképe. Ha – valljuk be – jelen pillanatban ez hiú ábrádnak tűnik is, Kemsei mindent megpróbál, hogy értékszempontjait érvényesítse. Az életműveket újraolvásó vizsgálódásában nincsen semmi ellágyulás (még a barátok, nevezetesen Parancs János esetében sem), szigorúan az esztétika törvényei szerint ítélkezik. Filozófiai alapú, ám az irodalomtörténet hagyományait

és meglátásait sem lebecsülő okfejtésében – a viszonyítási pont sokszor a zseniális Arany János – együtt van ihlet és tudás, fölfedezésre sarkalló erő és kritikusi tapasztalat. Ez utóbbin azt értem, hogy az alap „foglalkozását” tekintve *költő* Kemsei valamely költészetet, líráirányzatot – a vagabund Kormos Istvántól a már korán a halál felé menetelő, egzisztencialista Parancs Jánosig húzódik a sor – sosem költői módon értékel, vagyis a metaforikus gondolkodásnak tág teret hagyva, hanem tudományos egzaktsággal. (Különösen a jelentésszerepet hordozó „tér-idő strukturáltsága” izgatja, miként az – talán legjobban – *A fehér tigris* című Lázár Ervin-regény elemzéséből kitetszik.)

Érdekes, hogy a fölfedezésre váró életművek között nemcsak olyanok szerepelnek, amelyek eddig szinte fehér foltok voltak, mint a nemrég meghalt, jobb sorsra érdemes különc költőé, Hules Béláé (*Az utolsó avantgárd*), hanem olyanok is, amelyeket többé-kevésbé fénybe emelt a Kosuth-díj (Bella István – *A dal halála*; Marsall László – *Szavak fickós fortyogása*), de mindmáig alig tudtak kitörni önkörükből. (Ebben természetesen a kánonépítők hibbant igyekezete a ludas.) Az esszé- és tanulmányíró Kemsei határozottsága abban is megmutatkozik, hogy a *sötét ragyogású* látomású? – sorból, amelyet eddig csak az ínyencek ismertek, kiemeli azon alkotókat, akik csöndes, de annál mélyebb *léttöprengésükben* a magyar líra egy-egy szeletét a magány (Parancs János) és a világ, a holderlini örülettel bekerített kozmosz (Kalász Márton) *sebévé* fogalmazták. Kedvenc szava a „gyanúsán klasszikusok”, s evvel az elemzések során egyre jobban be-

érő, értékkeljelölő gesztussal magához öleli mindazokat, akiket az idő vagy éppen a csupán esztétikai értékkel nem megelégedő felemás kor kizárt az üdvözültek köréből.

Ezek közül elsőbben is Kormos István volt a legnagyobb vesztes. Az élő magyar költőket fősorakoztató *Négy nemzedék* (1948), Sőtér István értékre érzékeny antológiája hiába szavazott két verssel bizalmat az elemi erejű lírikusnak, Kormos csak megannyi bukdácsolás után, évtizedek múlva tudta beteljesíteni a várakozók igényét. Méghozzá teljesen egyéni hangú költészettel. Kemsei több részből álló, egy-egy jellegzetes vers köré tömörülő pályaképpel azt boncolgatja, hogy a megtagadott első kötet, a *Dülöngélnünk*, s annak is remekművű nyolcsorososa, a *Fehér virág* („a kormosi formastúdió csúcsa”, hiszen „a dupla anakreoni hetesek ütemhangsúlyos heteseket is adnak”) miként lett valamilyen formában a későbbi nagy versek, a *Nakonxipánban hull a hó*, a *Ház Normandiában*, a *Vonszolnak piros delfinek*, a *Vád* stb. sugallatos előhírnöke. S hogy „az érzelmi magány grádcsein” eme József Attila-sorsú költő – a zabigyerek-volta egyfajta világhiány! – mivé érett, azt Kemsei megannyi leleménnyel igencsak tudatosítja (ezek közül egy: a *Szegény Yorick* című kötet „játékos irrealizmusát”, amely a szürrealista módszerekhez hasonlít, de nem az, a »trufa« versekkel és a középkori vágáns dalokkal való rokonsága adja).

Ágh István tárgyyszerűbb, de az ősök által valamiképp szakralizált világa („amelyben az idő állandó és abszolút”), s benne az írói építkezés, azért érdekes, mert a tanulmányíró a költő és a prózaíró arcát két tanulmányban egybeolvasztja (*Ahol minden magában való összefonódik I–II.*) Jóllehet a két arc valójában egy, nem ment ez olyan könnyen. De megannyi részeredmény és elemzés után Kemsei nyugodtan írhatta le: „egy nagy nemzedék klasszifikációja elmaradt (az ezredvégen hatvanadik életévüket betöltött költőkről alig készült

értékelő monográfia)”, holott „költői értékben, újdonságtartalomban, semmiképpen nem maradnak el a Nyugat nagy reprezentánsaitól”. Kétségkívül merész kijelentés, de mi mást is tehetne az *értékkörző*, mint azt, hogy nemzedéktársait (illetve a pár évvel fölötte járókat) a sokak által vágyott értékrangsor tagjaivá avatja. Az Ágh prózavilágát tárgyaló rész (*Emblémák és motívumok útjain*), melyben a világra ugyancsak „gazda szemmel” tekintő szociográfus-novellista „homéroszi értelemben vett léteposzának” súlya méretik meg, különösen érdekes, helyenként megrázó. Hiszen ez a körkörös, mítoszi, ám Dantét is bekebelező paraszti világ *halott*; nem kevésbé azzal, hogy benne a Görény már nem motívumként, hanem világ- és pusztulásszimbólumként jelenik meg.

Hogy Bella István elmaradt klasszifikációjára gondolt-e Kemsei a föntebb már idézett részben, nem tudhatni, de hogy a *Dal halála (Ábel a sivatagban)* című tanulmánya erre meggyőző kísérlet, az a Napnál világosabb. Mert a költő hagyományból hozott *őstudása* lassan, fokozatosan – ne feledkezzünk meg a magánmítoszt éltező megannyi kitűnő dalról sem – eljutott a modern embert megelőlegező „Káin és Ábel fölcserélhetőségéig”. Ez a *tehetetlenség* („nemcsak tetteinkben és ítéleteinkben, hanem erkölcsi állapotunkban is”) Kemsei szerint abban leledzik, hogy „mivel kulturális örökösökként a zsidó-keresztény mitológia rabjai is vagyunk: ábeli feladattal még az eredendő bűnt is hordoznunk kell.” Persze, tegyük azért annyit hozzá, hogy a *bárány* a Bella-metáforikában nem csupán az „örök veszélynek, pusztulásnak kitett, többször megtagadott lélek”, hanem egyúttal *agnus Dei* is.

Míg Hules Béla, Kemsei kedvenc hőse („»jottistasága« egyszerre álprimitív gesztus és fityiszt mutató modor”) – hangzik a megállapítás – „egyszerűen nem kerül semmiféle érzelmi viszonyba az általa ábrázolt világgal” (verseiben ezért vet olyan sokszor

cigánykereket a *filozófus*), a *Rebbelis türelem* poétája, Döbrentei Kornél (*A megszentelt idő*) tele van „beporosodottnak ítélt eszmékkel” (haza, nép, barátság, hűség, hősiesség). Már-már fojtogatóan a *házában való létezés* ezernyi gondja-kínja foglalkoztatja. Döbrenteinél tulajdonképp a második világháború a *megszentelt idő*, a példaadó minta pedig az azt végigharcoló édesapa személye. Kemsei jól látja eme különös megfeszítettségnek az okát („senkiével össze nem hasonlítható, külön tartományt kerített el magának a magyar költészetben”); s ezt csak aláhúzza a lírában föllett, mintegy azt vázazatként tartó negyven-ötven *indexforgalom* (katonazenék hidege, ágyúk torka, a hús szobrai, díszlépés, zubbony, beszakadt horpaszú kulacsok, bombatölcsér, ágyúkerék, szurony, lövészárok, marhavagonok stb.). Némileg ebbe a vonulatba tartozik Tóth Bálint (*Az őrző*) „a magyar költő, a moralista” is. Az elemző szerint a két jelzőnek (magyar, moralista) ebben a költészetben különös jelentősége van: „megőrzi történelmien hiteles jelentését, hiszen egyszerre utal etikai és esztétikai tartalomra és magatartásformára.” „Tóth Bálint – így a megállapítás – az Ady-jelmez szimbólumvilágában rejtőzik a legszívesebben”, ám *sajátjává lényegül* a Balassi- vagy a Berzsenyi-maszk is.

A *Valamennyi időnk* című tanulmánykötetben egy-egy prózaíró életműve vagy könyve is elemeztetik – Kemsei különösen Lázár Ervin *A fehér tigriséről* mond lényegeset (*Menekülés a mesébe*), de a két vajdasági (délnyugati) író, Tolnai Ottó (*Az olvasat csapdái*) és Lovas Ildikó („*A történetek tánca magányos tangó*”) különleges kísérő-

zása és prózalatomása is értékén van kezelve –, ám a költőkről rajzolt potrék (mert az elemző talán jobban, *szívközelből* érti a lírikusok világmagyarázatait) engem jobban megfogtak. Egészen kitűnő, ahogyan Kemsei fokról fokra közelebb merészkedik Marsall László utánozhatatlan univerzumához, hogy a (próza-, dialógus) költészet legbensejében lakozó két résztgtől, az alighanem a költő alteregójaként is fölfogható Kluzsinszky és Bohus *sötét alagútban* való cselekedeteiből eljusson a matematikát – annak elérhetetlenségét – csaknem súroló költészeti teljességigényig. Hogy ebben a költészetben a matematika a halál-versek rokona, az éles meglátás. Csokonai a játékoságával – evvel a nem halálra utaló cselekedettel –, mert az utód így akarta, bekerült Marsall szívébe.

És végül két rejtélyes, csöndes, alig-alig emlegetett költői pálya: a Parancs Jánosé, amely az élethossziglani menekülésben (halállal való hadakozásban) telt el, és a Kalász Mártoné (*A lét elrejtetlensége*). Főképpen ez utóbbiban – a verseskönyvről verseskönyvre való vizsgálódásban – derül ki, hogy Kemsei mennyire érti Kalász költői világképét, a nyelvvel és a léttel (nemegyszer a világon kívüli idegenséggel) birkózó lírikus nemegyszer mitologikus világának a mélyrétegeit, s az ahhoz fűződő szimbólumokat. A *Rózsafestő* – Kalász alteregója – miközben az Úrra figyel, önmaga szépséges, gyötrelmes kétségeit festi a menny boltozatára. Attól boldog, hogy kezében lehet az ecset (az író toll), attól felhőtlen az öröme, hogy minden szenvedés ellenére kimondhatja: „A világ javunkra épp átfogható”.

Wehner Tibor

Régió-művészettörténet-írás

Szilágyi András: Műérték, Múár

A *Műérték, Múár* – a színes címlapon *Műérték Múár* – című, a szerző magánkiadásában 2001-ben megjelent, a Bereznai és Társa Nyomdában kivitelezett tanulmánykötetben harmincnycyolc rövid írás és egy hosszabb eszmefuttatás kapott helyet. Három, eddig feltehetően publikálatlan tanulmány mellett a dolgozatok napilapokban, folyóiratokban, katalógusokban és albumokban láttak napvilágot 1998 és 2001 között. A szerző kritikái, alkotói portréi, jelenség-elemzései és -értelmezései korábban leginkább a *Békés Megyei Nap* és a *Békés Megyei Hírlap* hasábjain, valamint a *Bárka* oldalain voltak olvashatók. Szilágyi András az ezredforduló éveire visszapillantó, a Békés-tájon kalandozó művészeti összegzését Mezei Ottó művészettörténezsorai vezetik be, a csaknem kétszáz oldalnyi szöveget az írások által bemutatott-elemzett 20. századi és kortárs alkotók műveinek fekete-fehér reprodukciói kísérik, s az olvasó tájékozódását névmutató is segíti.

A közelmúltban megjelent *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* harmadik kötetében megjelent Szilágyi András-címszó megfogalmazása szerint a szerző „Kutatási területe a 20. századi és a kortárs magyar művészet, különös tekintettel az alföldi régió képzőművészetére.” Ezt igazolta Szilágyi András már az 1998-ban ugyancsak Békéscsabán kiadott *A képzőművészet szellemterében* című esszéköteté-

vel, és ezt bizonyítja ez a 2001 nyarán megjelent *Műérték, Múár* című kötet is: a Békés-tájhoz kötődő, itt dolgozó, vagy innen indult, ide visszatérő alkotók munkásságát – többek között Jankay Tiborét, Schéner Mihályét, Bereznai Péterét, Vágréti Jánosét, Oroján Istvánét, Baji Miklós Zoltánét és Gubis Mihályét – interpretálja, a tájegység művészeti életének tüneteit, jellegzetes vonásait – kiállításainak és művészeti intézményeinek rendszerét, emlékműszobrászatát – analizálja, s mindemellett egy nagyobb lélegzetű esszével feltárja a honi műkereskedelem közelebbi múltjának és jelenének tendenciáit, jellegvilágát, jellegzetességeit is. Vagyis Szilágyi András egy, a kortárs művészet szélesebb körben kevésbé ismert régiójának krónikáját írja, s természet azzal a szándékkal gyűjti össze és adja közre, hogy a szűkebb pátria eseményeit és értékeit dokumentálva bekapcsolja a békési tájegységet az országos (a budapesti) vérkeringésbe. Vállalkozása tiszteletre méltó: nemcsak azért, mert e főváros-centrikus ország egyik Budapesttől legtávolabbi szegletéből ad híradásokat, hanem azért is, mert tevékenysége révén folyamatok, történeti ívek rajzolódnak meg, s válnak a történet szerves (ám perifériára kényszerített) részévé. Szilágyi András helyi ízekkel és zamatokkal átítatott könyve mindezen túl ritkasága miatt is üdítő olvasmány: művészeti könyvkiadásunk katalógus- és monográfia-túltengésben szenved, s az Új Művészet Kiadó kortárs művészeti tanulmánykötet-sorozata mellett csak elvétve jelenik meg ilyen, az egy-egy életmű keretein túllépő, valamely tágabb, átfogóbb rendezőelv szellemében megszerkesztett kiadvány.

Magánkiadás, Békéscsaba, 2001, 188 o.

A *Műérték*, *Műár*-kötet nagy erénye változatossága: a szerző otthonosan mozog a különböző művészeti ágazatokban, s tájékozódását nem gátolják sem tematikai, sem stilisztikai prekonceptiók. Vizsgálati terepe a tradicionális festészet, grafika, szobrászat és fotó, de ugyanígy biztosan mozog, felkészülten vizsgálódik az installációk, az objektvek közegében, a performance-ok jelenségvilágában is. Ez a szemléleti demokratizmus vezérli a nagy öregek munkásságának, és a napjainkra immár középnemzedékké érett hajdani fiatalok műveinek megközelítésekor: vizsgálati szempontjait, értékítéletét sohasem befolyásolják személyes, szubjektív árnyaltságú vonzódások, elfogultságok. Szilágyi András esszéisztikus interpretációját az elvont elméleti fejtegetés, a nemes, közérthetőségre törő ismeretterjesztés szándékának érvényesítése, s a lírai és a filozófiai attitűd egyidejű jelenléte, illetve ezek ötvözete jellemzi, de ebből gyakran bonyodalmak is keletkeznek. Fogalmazása helyenként pontatlan, mondati befejezetlenek maradnak vagy érthetlenné bonyolódnak: elmélet kerekedik abból, ami magától értetődő tény vagy következmény, míg máskor a leegyszerűsítés okoz értelmezési problémákat. Az egyik tanulmány figyelemfelkeltőnek minősíthető, ám már-már az érthetlenségig fokozott címe alatt (*A képzőművészet Békés-táji szellemterében felderengő marketing attitűd posztmodern testtája*) a következő mondattal indítja eszme-futtatását Szilágyi András: „A képzőművészeti élet honi gyakorlatában – a posztmodern művészet is – a nemzetközi trendeket és elhajlásaiban is önmaga logikáját követi.” Az olvasó a mondatfűzést bogozva nem a megállapítás lényegével kezd foglalkozni, hanem azzal, hogy a mondat állítmányának tárgyra vonatkoztatását kiderítse, s megállapítsa, hogy a „nemzetközi trendeket” után egy másik állítmány, vagy legalábbis egy vessző valószínűleg hiányzik. És ha már a nyelvtani elemzésen túllépett, akkor regisztrálja, hogy

a képzőművészeti életnek nincs gyakorlata, mert az maga a (képző) művészeti élet, amely nem gyakorolja magát, hanem van. Az olvasót ez, és a hasonló befogadói szituációk sűrű ismétlődése bizony kissé elbizonytalanítja.

A kötet tanulmányain valaminő nagyvonalú pontatlanság vonul végig: mintha Szilágyi András túlságosan gyorsan, információinak ellenőrzésével nem sokat vesződve dolgozna, sietősen, kapkodva fogalmazna. Ez talán az eredeti, az aktualitások és határidők-sürgette napilap-közlemények esetében még megbocsátható, de egy tanulmánykötetben már nem: a szövegek gondos szerzői átfésülésével, vagy kontrollszerkesztő, felkészült korrektor közreműködésével, segítségével a hibák könnyűszerrel korrigálhatók lettek volna. Néhány példa a téves, felületes tény- és adatközlésre: ef Zámbo István a szerző állításával ellentétben még nem kapott Munkácsy-díjat, a *Magyar Alkotóművészet Országos Egyesület* helyesen Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, a *Szentendrei Művészeti Malom Galériája* helyesen szentendrei MűvészetMalom, a 19. századi, nagy klasszikus festőink között ez idáig nem ismertük *Szinyei Merse Bélát*, valamint *Frid Pál* az *Fried Pál*, *Záborszky Gábor* az *Záborszky Gábor*, *Neográdi Antal* az *Neogrady Antal*, *El Kazovszkij* az *El Kazovszkij*, *Rippl Rónai* és *Ripl-Rónai* meg természetesen *Rippl-Rónai*. (Különösen a névmutató hemzseg a hibáktól, itt még Derrida is *Darridává* torzul.) És a stilisztikai, nyelvhelyességi korrekciók szükségessége, elmaradt végrehajtása mellett az ebbéli recenzensi gondokat, problémákat – a szokásos fordulat használata ezúttal sajnos jogos és helyénvaló – még hosszan sorolhatnánk.

Tehát a *Műérték*, *Műár*-kötet, Szilágyi András művészetírói munkásságának második összefoglaló könyve egy mozgalmas művészeti életet élő tájegység értékeit fedeztetni fel és közvetíteni, kulturális-művészeti

jelenségeit elemzi mély beleéléssel, nagy lelkesültséggel, szakmai elhivatottsággal, de kissé pontatlanul, elkapkodottan és felületesen. Vagyis ezután a pontos, a pontosabb,

a látszólag lényegtelen részletekre is ügyelő régió-művészettörténet-írás újabb fejezeteit várjuk a Békés-tájról.

Kiss Attila Etele: Dobos (2002, linóleummetszet, 370×140 mm)

Jenei Gyula

Nagykunsági leletmentés

Körmen di Lajos: Az együttleges szellem

Nem igazi művész, aki nem tudja megfesteni életművét egyetlen négyzetkilométeren. Ezt ugyan festő mondta, de a gondolat kiterjeszthető az irodalomra is. Miként cseppben a tenger, úgy van ott a karcagi kisvilágban az egész univerzum.

Körmen di Lajos *Az együttleges szellem* című könyvét műfajilag a Nagy kunság (hiányos, de a szerző szándéka szerint valószínűleg tovább írandó) szubjektív irodalomtörténetének tekinthetjük; a Karcagi Hírmondó című városi lapban heti rendszerességgel közölt két-három-négy flekkes írások egymásutánja. Ha hasonlítanánk, Szabó Zoltán *Szerelmes földrajza* jutna róla eszünkbe először.

Karcag kultúrtörténetéről szól a könyv, méghozzá úgy, ahogy azt különböző műfajú és minőségű irodalmi vagy irodalomközeli szövegeket is beidézve fölvezolja Körmen di. Ismeretlen prédikátor versezte, reformkori angol úr (John Paget) útirajza, betyárnóták, vértől tocsogó ponyvák, helyi érdekeltőségű fűzfapoéták és tehetséget mutató verselők költeményei, rímbezedett fronttudósítások kommentárjai éppúgy megtalálhatók benne, mint Csonkonai Kunsághoz kötődő alkalmi rigmusai („Elég, hogy kik az országba / Tiszta szívet kérdenek, / Csak Karcagra a Kunságba / Varró úrhoz jöjjenek...”), Berda József birkapörkölt után felbőffent rögtönzése („Úgy böffenünk élvezésed által, mintha / túlvilági kedves bégetést hallanánk!”), vagy Kossuth karcagi levele. Szó esik a képviselőjelölt Jókai bukásáról, beleolvashatunk Illyés kunhalmokról („a mi – katedrálisaink”-ról) szóló versébe, Féja Géza irodalmi riportjába, melyben a bereki termálvíz kihasználatlanságán bosszan-

odik a szerző, sőt, még az a Rácz Lajos is kap egy fejezetet, aki maga nem író, ám az ötvenes évek elején munkatársa és barátja a szocreál novellákat író Fábíán Zoltánnak, korábban pedig Kaposvárott Takáts Gyula tanítványa és Fodor András osztálytársa volt; esetében levelek, dedikációk kerülnek elő.

A könyv nem az egész méhesről szól, hanem egy kaptárról „csak”, hogy a Madáchtól kölcsönvett kötet címre utaljunk: „Látád a hangyát és a méherajt: / Ezer munkás jár dörén össze-vissza, / Vakon cselekszik, téved, elbukik, / De az egész, mint állandó egyén, / *Együttleges szellemben él*”.

Mindez persze azt is jelenti, hogy számos kisváros, település létezik, amelynek kultúrhistoriáját ehhez hasonlatosan föl lehetne dolgozni; összegyűjtve az irodalmi emlékeket: helyi szerzők szövegeit, elszármazottakéit, illetve mindazokat az írásokat, amelyeket az adott helyről vetettek papírra más költők, írók. És azt is jelenti, hogy Körmen di fontosnak tartja a couleur locale-t – kétszeresen is.

Elsőnek nézzük, mit ír a Varga Endréről szóló fejezetekben. Varga karcagi juhász család gyerekeként született 1854-ben. Apja taníttatja, papi pályára készül, végül honvédtiszt lesz.

Huszonhatéves, mikor gyógyíthatatlan betegségében végez magával. A halála előtti szűk másfél évben Csattoghalmi néven verseket küldözget szolgálati

Széphalom Könyvműhely,
Bp., 2002. 284 o.)

helyeiről a Nagy-Kunság című helyi lapba. Tucatnyi meg is jelenik. Ilyenek: „Messze száll a lélek, a képzelet szárnyán / Hej! de a sziv az nem! mindig lent marad! / Porban! a miből lett! s egy vigasza van csak / Hogy e földön minden-minden fájdalomnak / A sír enyhet ad!” Körmendi más versek alapján is úgy jellemzi Varga Endrét, mint aki tud „hangulatot festeni, jellemeket ábrázolni, szerkeszteni, a nyelvvel bánni, volt érzéke a humorhoz éppúgy, mint a tragédiához... persze ezzel együtt sem volt egy Arany János. Kérdezhetik, hogy akkor miért kell rá ennyi szót vesztegetni? ...azért, mert teljesen ismeretlen költő létére is meghaladja jó néhány, időnként emlegetett kortársa színvonalát, ...Karcag város lapjában az ismert költők közül ebben az időszakban csupán Reviczky Gyula fordul elő egyetlen verssel, Varga Endrének pedig egész életműve itt jelent meg. Tehát inkább ő alakította a közlést szülővárosában.”

Körmendi általában szeretettel fordul a karcagi dalnokok felé, de az összehordott verskaszalban bőven kerülnek olyan művek, amelyek szerzőivel szemben inkább csak a megmosolygás gesztusa marad. Már a fejezetcímek is jelzik (Szomorúkeresőben, Kúnsági Rómeó), hogy a Nyugat indulása idejében alkotó Székely József versei alkalmat adnak a finom iróniába csomagolt műkritikára: „Nagy dolog történt 1911. április 24-én: Székely József (immár Verespataki előnévvel) írt egy Nagy-kunság című verset... Kiderül belőle, hogy a nagykunok hűségesekek, gabonát termelnek, van errefelé délibáb, akácerdő, dalos ajkak, s ez a föld a „*vitézkek hazája*”... imitt-amott bizony a rímkényszer írat a szerzővel egymás alá olyan dolgokat, amiknek egymáshoz való kapcsolatát nehezen érti meg földi halandó, már csak azért is, mert akadnak a zengedezésben kifejezetten érthetetlen sorok.” Példát is hoz rá: „A nagykunok népe munkással van telve.” De lássunk még egy idézetet Székelytől: „Ne irigyeljétek,

hogy én költő lettem. / A Nagy-kunság rónáján fény lettem, / Délibábot játszom, ezt üzöm már régen: / A dalköltészet az én mesterségem.” És Körmendi megjegyzése: „Nem tudom, egy Ady mennyire irigykedett, s hogy bírta szembe ezt a pokoli fényt, de annyi bizonyos, hogy a mai költőké nem állhatja.”

De miért fontosak még Körmendi Lajosnak a helyi színek, ízek, illatok az irodalomban is? Számára a vidéki nem minőség-, hanem helyhatározó. „Földrajzi, és nem szellemi megjelölés”, mondja egy interjúban, amit Antall István készített vele (Eső, 2001 tavasz). Azt is vallja, hogy számára Karcag a világ közepe: „Én azt hiszem, az irodalom nem az érvényesülésről szól. Az irodalom vállalás. Feladat, amelyet az ember önmagának szab, és hogyha, mondjuk, én nem vállalom ezt a feladatot, ami a szülőföldemmel kapcsolatos, akkor ki vállalja? Ez a világ, ami itt van Karcagon és a Nagy-kunságban, mennyivel értékeltebb, mint a budapesti? ... Ott is annyi gyenge író van, gyanús alak! ... Az ember, ha ír, képességei szerint igyekszik jól írni. Hogy aztán ezt mennyire ismerik, mennyire értékelik, másodlagos kérdés.”

Hogy mennyire komolyan gondolja ezt Körmendi, az is jelzi, hogy a nyolcvanas években országos kiadóknál megjelent három könyve után, amikor a rendszerváltás környékén szétesett a könyvszakma, és az egyik „budapesti kiadónál azt mondták, megjelentetik a könyvemet, ha szerzek hozzá néhány százezer forintot! ... Én meg úgy gondoltam, inkább megjelentetem a töredékéért, és nem az ő nyereségüket gyarapítom. Ezért alapítottam meg a Barbaricum Könyvműhelyet Karcagon.” Mintegy húsz könyvének többsége valóban lakóhelyén jelenik meg, s csak egyik-másik a Felső-magyarországnál vagy a Széphalomnál.

De ha már szóba került a Barbaricum szó – amely a magyar irodalomban Körmendi Lajos tulajdona – felfigyelhetünk annak értéktelített jelentésszűkülésére (lásd

lentebb: kunsági mikrokozmosz). Barbaricum – az 1981-ben a Kozmosz könyvek sorozatban megjelent kötetnek ez a címadó verse. Ott még Barbaricum ékkövei: „Igazgyöngytallin. Gyémántprága. / Borostyánvarsó. Opálbukarest. Rubinszófia.” Az együttleges szellem bevezetőjében a Nagykunságról beszél Körmendi: „Nevezhetjük latinosan Cumániának, a keleti rokonok után Kipc sakisztánnak, esetleg csak egyszerűen Barbaricumnak. Bármelyik nevet használjuk, Karcagot, Kisújszállást, Kunhegyest, Kunmadarast, Berekfürdőt, Túrkevét, Kunszentmártont, Kuncsorbát és Mesterszállást értjük alatta. Itt élnek a kunok maradékai.” Vagyis a Barbaricum szót úgy vette birtokba, hogy közben végleg hazatalált a szülőföldre.

Miért kell hazatalálni? Számtalan okos mondatot leírtak már erről, most mégis az a kérdés jut eszünkbe, ami Faragó Vilmos egy Simonyi Imréről írott kisesszéjében olvasható: „Mi vonz valakit egy helyhez, miért ad rangot a kucséber Grünwaldnak az, hogy gyulai, miért vágyott a világhírben dúslakodó Einstein azoknak az egykori kölköknek az elismerésére, akik szülővárosa utcáján kicsúfolták pipaszárlábjára lecsúszott harisnyája miatt...?” Nos, ez olyan költői kérdés, amely csak a megfogalmazhatatlan választ sejtve vehető föl.

Az együttleges szellem című könyvnek számtalan hőse van: Ugró István versíró embertől, aki magát vad poétának nevezi (s ilyes rigmusokkal szórakoztatja a 18. század végén kerékgyártó műhelyébe betérőket: „Míg e rossz szekérekereket / Vonó kessel javítgatom, / Az eszetek kerekét is / Okos szóval igazítom. / mert az eszetek kereke / Nem a rendes vágásban jár, / Kiki zökken, nagyot döccen, / Fertelmesen nyikorog már.” Vagy amikor piacozni jár: „Van olyan káposztám, hogy hús se kell bele, / A répám közepe finom mézzel tele.”), a köztisztelőben álló karcagi postafőnök lányán, a középiskolai tanár Feketéné Korény Lívián át (akinek a há-

ború és a visszacsatolások ihlették a versét) Mándoky Kálmánig („Élem az úri-zsel-lér robotot. / Én most vasalt ruhában járok, de mind mit ér? / Ha nem jut számomra naponta csak / huszonöt deka fekete kenyér.”), akiről így vélekedik Körmendi: „mennyivel többre vihette volna ez a konok kun, ha nem húzza vissza szegény sorsa!” A karcagi öregdiák Sarkady Sándor versei az ötvenes évekről, a forradalomról, és az azt követő megtorlásról készítenek láttelelet („Szépíthetem sok hazug szavamat – / Fényes Október, megtagadtalak”, „Úgy álltam ott, mint Galilei / A vére szomjas ostobák előtt, / S ki tudván tudta, hogy forog, / Azt mondta mégis: 'Nem mozog' – / Ebből meríts erőt!”)

Kiemelt helyet kap ebben a nagykunsági irodalomtörténetben a kisújszállási születésű Kiss Tamás, a Nyugat harmadik nemzedékének tagja, aki 1938-ban írt Kunsági elégia című versében megjósolja a doni katasztrófát: „Már évezrede, hogy keresi, / s hiába – nem leli helyét, / viszik hát majd új háborúba / ontani vérét, erejét. / Hó alatt lesz a temetője, / kopjafája orosz vadon / s hömpölygeti ártatlan vérét / a csendes, mélyhullámú Don.”

Gombos Imre munkásságát és Éjfél Vitéz című elbeszélő költeményét Kunsági mikrokozmosz fejezetcím alatt tárgyalja Körmendi. Hogy jót vagy rosszat ír róla, könnyen kitalálható, ha csak az alcímeket olvassuk is: Mézeskalácsos Karcag, A pusztá álma, Pulik és kutyák, A szeretet csudái, Bírók és bolondok, A népi kultúra ígézetében, Kallódó értékek.

Az együttleges szellem központi figurája azonban, akiről viszonyulásai alapján mégis csak a legtöbbet tudunk meg, maga a szerző, Körmendi Lajos. Tudja ezt ő is. Bizonyosságul álljon itt a következő idézet: „Weöres Sándor karcagi költő. Kár előkapni a könyvespolcon porosodó lexikont, mert abban az áll, hogy Szombathelyen született 1913-ban, majd Csöngén élt. Ennek ellenére talán nem szombathelyibb

annál, mint amennyire karcagi. Igaz nem is karcagibb. Nem is csöngőbb. Viszont legalább annyira norvég, kínai, itáliai is. Úgyhogy, ha azt mondom róla, hogy kar-

cagi, talán nem is annyira az ő hovatar-
 zását határozom meg, hanem a sajátomat.”
 Pontos mondat.

Timár Judit

A „MÁSSÁGOK földje”

Beluszky Pál: A Nagyalföld történeti földrajza

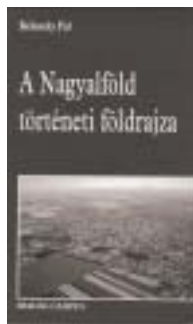
A Bárka szűkebb olvasóköre, azaz a Békés megyeiek számára Beluszky Pál könyvének már az első sorai világhosszá teszik: a Nagyalföld történeti földrajzáról írt könyv „rólunk” is szól, korunk kérdéseiben is eligazítást nyújt. Mi, akik ebben a térségben élünk, nagyon is könnyen asszociálunk a mindennapjaink keserű tapasztalatává vált területi elmaradottságunkra, amikor a Pozsonyban nevelkedett, németalföldi egyetemeket látogató szarvasi lelkész, Tessedik Sámuel a mezővárosok „rendetlensége” mellett kíméletlenül ostorozza az alföldi életformát, gazdálkodást is. Összehasonlításként a „Rajna tartományába” tekint, s úgy találja, igen nagy a különbség „a mi megjobbíthatatlan paraszti gazdaságunkhoz képest.” Beluszky az Alföld elmaradottságát hangsúlyozó nézetek sorát ráadásul gyomai példával folytatja, idézve a településsel az 1820-as években perbe keveredett földesúr lesújtó véleményét a „termékeny földjét romlani hagyo” gyomai szántóvető emberekről. Mielőtt azonban egy máig ívélő „kudarctörténet” felvezetését sejtjenék e sorok mögött, a szerző mindjárt a bevezetésben „Alföld-barát” megnyilvánulásokat is közlétesz, sőt statisztikákkal támasztja alá a nagyregió több „előnyét” is. Nem célja, hogy mérleget vonjon, az azonban igen, hogy egyértelművé tegye saját kiinduló álláspontját: „*Nem lehet tehát mindenkor s minden tekintetben megkéstetnek, elmaradottnak tekinteni az Alföldet ... s a fejlettségbeli differenciákkal magyarázni az ország más tájaitól való különbségét*” (11.o). A szokványosnál jelentősebbnek tartja viszont az Alföld és a Közép-Európa tájai – sőt az ország többi nagytája – közötti tájképi, gazdálkodási, településképi, életmódbeli

különbségeket. Ezek a „másságok”, valamint több évtizedes kutatási tapasztalatai inspirálhatták arra, hogy az „Alföld történeti földrajza” címen ne egyszerűen az elmúlt idők geográfiai viszonyainak rekonstrukcióját, az egyes történeti források aprólékos összetoldozásaként létrehozott keresztmetszetek felvázolását nyújtsa olvasóinak. Ennél sokkal érdekesebb, gondolatébresztő oknyomozást követhetünk ugyanis végig a könyvben: a szerző egy napjainkban is aktuális kérdésre keresi a választ, az „alföldiség” kiváltó okainak, történeti gyökereinek a mibenlétét kutatja.

Már magáért a megközelítési módjában rejtl szemléletéért is érdemes elolvasni Beluszky Pál könyvét, hisz akkor, amikor az uniós csatlakozásra készülve területfejlesztési célokat próbálunk megfogalmazni szűkebb-tágabb térségünk számára, nem mindegy, hogy csupán az „elmaradottság” vagy a „másság” kategóriájában is gondolkodunk. Sajátosságaink gyökereinek, lényegének ismerete még akkor is segítségünkre lehet, ha legfontosabb feladatunkká valóban elmaradottságunk felszámolását tették a körülmények. Ezek a sajátosságok olyan értékeket rejthetnek, melyek a területfejlesztés hatékony erőforrásaivá tehetők. A szerző ezek megismeréséhez és megértéséhez mutatja meg számunkra az utat múlt és jelen között.

Többféle Alföld-térképet is számba véve, Beluszky Pál kiindulásként lehatárolja

Dialog Campus Kiadó, Budapest–Pécs,
2001. 274 o.

az „alföldi utat” járó területeket, majd szisztematikusan sorra veszi a *sajátosságuk magyarázatára* eddig felmerült, illetve szóba jöhető okfejtéseket. A hazai geográfiára hosszú ideje jellemző „zártáshoz” szokott recenziens számára különösen „üdtő” és tanulságos a diszciplína határainál nem megtorpanó elemzés. A földrajzi és történeti megközelítéseken túl megismerkedhettünk néhány szociológus, néprajzos és „külhoni utazó” érveivel is. A szerző úgy mutatja be saját álláspontját, hogy valós lehetőséget kínál az olvasónak is a választásra. Ha elismeri is például, hogy a természeti viszonyok magyarázatot adnak a településállomány néhány jellegzetességére, maga úgy véli, hogy nem azok „terelték az ’alföldi útra’ e nagytájunk társadalmi, gazdasági fejlődését”. Mégis, hosszasan foglalkozik Hamvas Bélának a táji adottságok és a lelki alkat, a gazdálkodás, a településhálózat közti összefüggésekről megfogalmazott elméletével. Ő azonban, ellentétben az elmúlt évtizedben Hamvast – magával ragadó stílusa, különleges gondolatai miatt – kritika nélkül idéző kutatókkal, több ellenérvet is felsorakoztat. E sorok írója már csak azt sajnálja, hogy e kritikai gondolatsor „lezáratlanul”, a hamvasi tételekben megbúvó földrajzi determinizmus kimondatlanul maradt.

S hogy ne csupán ez az egyetlen példa álljon itt ízelítőül az inspiratív vitákból: Beluszky Pál felveszi a harcot azzal a meg lehetően elterjedt nézettel szemben is, mely az „elmaradottsággal” azonosítja, magyarázza az Alföld másságát. Ő okfejtésében azt igyekszik alátámasztani, hogy az „elmaradottság” sokkal inkább tekinthető az Alföld-jelenség következményének, mint kiváltójának, s hogy nem is lehet e térséget „időbeli korlátok nélkül elmaradottnak ítélni”, mint tették azt oly sokan, pl. az itteni agrikultúrát értékelve kortársak és az utókor egyaránt:

„A véleményformálók többsége a Felvidékről vagy a Dunántúlról, esetleg Auszt-

riából származó államhivatalnok, gazdasízt, adóösszeíró volt, nem ismerték fel a ’rendszer’ az alföldi gazdálkodásban, így azt primitívnek minősítették. Számukra az agrártermelés sikerének fokmérője az *egységnyi földterületről* nyert termék volt, mert a gazdálkodás ’szűk keresztmetszetét’ az általuk példaadónak tartott tájakon a szűkösön rendelkezésre álló földterület jelentette. Az alföldi gazdálkodás alapja ... egészen a 19. század elejéig jelentkező gabonakonjunktúráig a külterjes állattartás volt, ... földdel, legelővel bőséggel rendelkeztek, hiány – a rendelkezésre álló földterülethez képest – inkább a munkászekekben mutatkozott. Ilyen feltételek mellett a *ridég állattartás biztosította az egységnyi ráfordított munkaerőre jutó legnagyobb hozadékot*; a 19. századig ez a fajta gazdálkodás, s az ahhoz kapcsolódó agrotechnikai eljárások ... jelentették az okszerű, ésszerű gazdálkodást az Alföldön.” (56. o.)

Ez az érvelés talán *szemléletével* nyújt legtöbbet, készlet leginkább a továbbgondolásra. Mit is tekintünk általában „irányadónak”, mennyire helyezük középpontba a *saját* rendszereinket, amikor rásütjük valamire – jelen esetben egy térségre – a „*mátság*” bélyegét? Lehet, hogy szerencsésebb lenne az Alföldet sem a „MÁSSÁGOK földjének” tekinteni, hanem inkább csak a *sajátosságairól* beszélni?

Mivel a szerző a *természeti tájon* kívül a „*nomád örökséget*”, a *megkésettiséget*, a *periféria-*, illetve *frontier-jelleget* is legfeljebb csak e sajátosságok bizonyos részére nézve tartja magyarázó erejűnek, ezért a *társadalomfejődési útban*, a ma különös aktualitással bíró európai történeti régiók kérdéskörében keresi – arról világos áttekintését adva – s végül találja meg az „átfogó választ”. A 15. századtól kezdődő, a „feudalizmus előtti” állapotból az azt meghaladó állapotba való jutás különös, jellegadó korszaka utáni török hódoltság alatt „kettős uralom alatt álló, mégis *hatalmi úrral* jellemezhető tájon” kialakult mezővárosi lét lényegét be-

mutatva egyértelmű következtetésre jut: „...az Alföld MÁSSÁGÁNAK forrása nem más, mint egy a környezeténél nyugatiasabb társadalmi-gazdasági modell eltérése a közép-európai viszonyoktól.” (73. o.)

Okfejtése közben olyan izgalmas kérdés felvetésére is módot talál Beluszky Pál, ami további kutatásokra ösztönözhet, különösen most, amikor globalizálódó világunkban természetes ellenreakcióként nő az érdeklődés a lokalitás s a területi differenciáltság jelensége iránt. A szerző ugyanis a „köztes terület” a „kompország” gondolatától az „egy ország – több történeti régió” lehetőségéig eljutva azt a dilemmát fogalmazza meg, hogy vajon milyen területi léptékig mehetünk „le”, amikor ezekben a „makromodellekben” gondolkodunk. A feudáliskor társadalmi viszonyai között ugyanis az Alföldön szinte mérföldről mérföldre váltakoztak a „szabad királyi városok, ’szabadalmas területek’, földesúri mezővárosok, szabad menetelű parasztok s röghöz kötött jobbágys falvai”. Ez „mind-megannyi eltérő fejlődési modell lett volna?” (66.o.)

A kötet az alföldi út eredete után annak földrajzi következményeivel foglalkozik. A mezővárosok 15–17. századi, majd egy újabb nagy fejezetben a 18–19. századi bemutatását követően két rövid epilógusban, még ha korszakonként nem is arányosan, de legfőbb csomópontjait tekintve végül is máig követhetjük az Alföld fejlődéstörténetének sajátosságait. Közben az az olvasói igény is beteljesülhet, amelyik a jogállásról, a gazdálkodásról, a határhasználatról, a városi funkciókról, illetve társadalomról, a vallásról, a szabadparaszt fejlődésről, az újrafeudalizációról, a települések „osztottságáról” vagy a tanyás települési-gazdálkodási rendszerről kíván átfogó alföldi képet (leírást) kapni.

A szerző ráadásul – hűen a történeti földrajz műfajához – korántsem csak a közölt ábrák, térképek sokaságával, nemcsak a településszállomány-típusok, illetve hierar-

chia-szintek szerinti elemzésével közvetít geográfiai ismereteket. A „szabadparaszt” állapot mibenlétéről összegzést adva például a területi különbségekre figyelve rámutat, hogy általánosságban nem beszélhetünk az Alföldön a „szabadparaszt” fejlődési pályáról, hisz annak feltételei nemcsak időnként, de helyenként, azaz városról városra is változtak. A térbeli differenciáltság feltárásánál is messzebb mutat viszont például az a gondolatsor, amelyben a szerző a honfoglalás kori téli szállások és az alföldi településrendszerre oly jellemző ólas-kertes települési forma közötti folytonosságról, illetve genetikai összefüggésről folyó vitában nem az egyértelmű igenlők vagy az elutasítók táborához csatlakozik. Míg fel tud hozni példaként olyan kis tájat, ahol a kétbeltelkes forma valószínűsíthetően megszakítatlan „folytatásként” élt tovább, olyanra is utal, ahol csak a 16–17. században alakult ki. Így a geográfiai szemlélet új eredményeket hozhat a magyarázatok terén is: a szerző nagyon is elképzelhetőnek tartja, hogy e településforma „nem egyetlen töről fakad”.

A területi differenciáltság fontosságát, a tér „szervezőerejét” az az olvasó is felfedezheti magának, aki csupán Békés megyei vonatkozásokat keres a könyvben. Egyrészt a népességszám, a vallási felekezet, az adózó háztartások száma alapján megrajzolt vagy a mezővárosok hierarchiáját bemutató térképek, táblázatok segítségével, ha a szerző külön nem teszi meg, akkor is megvonhatja „saját” mérlegét: hol van Békés megye, illetve a megye városainak helye a nagy „egészen”, az Alföldön belül. Sőt, továbbgondolhatja a kiinduló kérdést: vajon létezik-e kifejezetten megyei „másság”? Másrészt viszont elsősorban Szilágyi Miklós és Novák László itt bemutatott korábbi kutatási eredményeinek – és természetesen Beluszky Pál szisztematikus oknyomozásának – jóvoltából megértheti, hogy Gyoma, Mezőberény vagy Békés jogállásának, gazdálkodásának, határhasználatá-

nak felvázolt jellemzői hogyan szolgálják az egész nagyregió „másságainak” megismerését, illetve megértését.

A folyamatok sokoldalú értékelése persze nemcsak a tér és az idő dimenziójában jellemzője a könyvnek. A szerző az alföldi sajátosságok előnyeiben és hátrányaiban, rétegzett mezővárosi társadalomban, eltérő érdekekben gondolkodik, ennyiféle metszetet is festve a vizsgált sokszínű világról. Ma, amikor a „sikeresség” olyan mércévé vált, hogy városok és régiók fejlesztési politikájában is elérendő célként lebeg, rendkívül tanulságos például az újrafeudalizáció és a mezővárosok nagyon is váltakozó eredményű küzdelmének bemutatása. Végigkövetve, hogy a 16–17. században kialakult „alföldi úton” járó települések száma mennyire megcsappant a 18. század elejére, s a 18–19. század már mennyire nem tekinthető egyértelmű sikertörténetnek, az olvasó nem véletlenül vezeti el gondolatait a máig, amikor Beluszky Pál jóvoltából megérti, milyen sajátos, „innovatív” választ jelentett a *tanyás gazdálkodási-települési rendszer* kialakítása az adott korszakban. Vajon lehet-e, tudunk-e ma – 18. századi eleinkhez hasonlóan – korunk kihívására a járt utaktól, illetve ismert lehetőségektől eltérő, sajátosságaink erejére építő új megoldásokat találni?

Hasonló „aktualizálásra” készíthet benünket a szerzőnek az a – mint írja – „kényes kérdése”, amit a *mai* „népvándorlók-tól” az Alföldön oly jellemző többszöri újratelepések idején kicserélődött lakosság-

ról gondolkodva tesz fel: „ki vagy mi vitte tovább ilyen körülmények között az ’alföldi utat’, ha az Alföld lakossága személyével meglehetősen csekély mértékben biztosította a kontinuitást? ’Kovásként’ a túlélők-visszatelepülők kisebb-nagyobb csoportjai, az időnként lakatlanná vált, majd újratelepült mezővárosok igazgatási, gazdasági, határhaználati gyakorlata, mely túlélte az ideiglenes elnéptelenedés időszakát, a jogi keretek, tulajdonviszonyok, a ’nagy túlélők’ – Debrecen, Kecskemét, Hajdúböszörmény stb. – példája, a változatlan környezetben folyó gazdálkodás, a tágabb politikai-jogi-gazdasági környezet? Az Alföld ’géniusza’? Hogy a kérdés mennyire lényegbevágó, jelzi az is, hogy a török kiűzése után a távoli országrészekből vagy külsországból betelepülők – felvidéki szlovákok, német-ajkúak, délszlávok – éppúgy ’alföldiül’ kezdtek élni, mint a ’benszülöttek.” (118. o.)

Kell-e hát féltenuink „másságaink” legértékesebb elemeit a *mai* „népvándorlók-tól”? Vajon mi, nagyszülőktől, szülőktől „ránk hagyományozott” alföldi tájak lakói tudunk-e, „alföldiül” élni? Kell-e, lehet-e a 21. század Európájában is „alföldiül” élni?

Beluszky Pál történeti földrajzi művében talán épp az a legnagyobb, hogy ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket feltehetően nemcsak geográfusokból, történészekből, társadalomkutatókból, regionális tervezőkből vált ki, de bármely alföldi gyökerű olvasót régióink jövőjén való gondolkodásra inspirál.

Baji Miklós Zoltán

Hamis állítások és plágium helyett a tényeket

A Bárka folyóirat 2002/5. számában Cs. Tóth János: Vannak tartalékai az alkotói energiának főcímmel – a Békéscsábi Művészeti Társaság tíz éve alcímmel – megjelent (105–110. o.) írásában előforduló pontatlanságok kijavítása, helyesbítése készített e sorok megfogalmazására. Igaz, kifogásaimat a szerzőnek azonnal jeleztem, ennek ellenére újból publikálta szövegét a Békéscsábi Művészeti Társaság (BMT) jubileumi kiállításának reprezentatív katalógusában.

A Békéscsábi Művészeti Társaság – amelynek alapító tagja vagyok – elnöke mint a katalógus feltüntetett felelős kiadója sem akadályozta meg a cikk újbóli publikálását. Mivel a Társaság katalógusa, valamint a Bárka folyóirat is kutatási forrásnak tekinthető, fontos lenne, hogy a bennük megjelent írások ne tartalmazzanak valótlanosságokat. A lényeg az lenne, hogy az utókor számára a megtörtént események, ne pedig az átírt verziójuk maradjanak meg kiindulási pontnak, ne a valótlanosság kerüljön a köztudatba.

A kifogásolt sorok és a valóság:

„...két tag (BMZ és Váradi Z.) a sajtóban támadást intézett az Egyesület ellen.”

A valóság: A rendszerváltást követően több hivatásos művész (nem kettő) reformjavaslatokkal próbálta a kornak megfelelőbbé, demokratikusabbá, kvalitásorientálttá

tenni a Békéscsábi Művészeti Társaság működését.

A „palotaforradalom” kis híján sikerült, de a nyílt szavazásra a „reformerek” közül többen nem jöttek el, így alulmaradtunk a velünk együtt kezdeményezéseink is.

A sajtó nyilvánosságához elsőként nem a reformerek fordultak, azaz mi házon belül szerettük volna elintézni az ügyeinket, kivívni az egyenlő esélyeket.

Minden érdeklődő figyelmébe ajánlom a korabeli újságcikkeket, melyek a Békés Megyei Könyvtárban fellelhetők.¹

Nem támadtunk, védekeztünk. Nem a társasággal szemben tettünk nyilatkozatokat – az a miénk is lett volna –, hanem a vezetés klikk jellegű, kirekesztő viselkedésével volt problémánk. Más volt a véleményünk, ennyi volt a bűnünk.

A másik kifogásolt rész már összetettebb. Azt sugallja, mintha a felsorolt művészettörténeti és kultúrtörténeti szempontból is jegyzett események a Békéscsábi Művészeti Társaság szellemi kohójának termékei lennének. Pedig nem azok. Ráadásul a szerző még annyi „fáradtságot” sem vett, hogy utánanézzon a történések idejének és helyszíneinek.

Ezt írja Cs. Tóth:

„A legnagyobb hatású esemény a társaság életében az *Oriens* '95 rendezvény volt. Kelet- és közép-európai országokból érke-

¹ Békés Megyei Hírlap: – Békéscsábi képzőművészek (1991. november 4. 3. p. – 46. évf. 258. sz.)

– Banner Zoltán Szorító: A szellemnek is szüksége van falakra s tetőre (1991. november 16–17. 8 p. 46. évf. 269. sz.)

Délkelet: – Váradi Zoltán: Békéscsábi Art (1991. november 21. 23 p. – 3. évf. 46. sz.)

Békés 7, A Színes Szuperinfó hetilapja: – „Alkotva szeretnénk létezni!”

– Megalakul a „MASE”! (1991. december 6. 16–17. p. – I. évf. 12. sz.)

Heti Délkelet: – Törpék és óriások egyarában (1992. január 9. 16–17. p. 2. évf. 1. sz.)

– N. K. T.: A Tevan Kiadó Főnöke vállalja KISZ-es múltját is! 1992. január 23. 14–15 p. – 2. évf. 3. sz.)

– Baji Miklós Zoltán: „Békéscsábi” háború a Tevan körül... (1992. január 30. 16–17 p. – 2. évf. 4. sz.)

tek képzőművészek Békéscsabára, hogy figyelemre méltó műveket, köztük happeningeket is közre bocsássanak. Ez a képzőművészeti megmozdulás-sorozat sok helyszínen zajlott, ritkán látható – sajnos, azóta nem is volt – művészi gondolat kapott helyet a város szívéből az egykori Fémmunkás üzemcsarnokig, melynek régi berendezéseit a múlt szimbólumának eltüntetéséül szétverték a művészek. A Jókai Színház előterében már 1994-ben, az akkori Oriens alkalmából is volt minőségi művekből tárlat a BMT szervezésében, de most főszerephez jutott a színház előtti tér. Egy piramis alakzatú szimbólum szabad asszociációs alkalmat kínált a művészeknek a fehér felületével, amit a sok országból jött alkotók ki is használtak saját motívumaik megjelenítésével.

Önálló kiadvány is megjelent erre az alkalomra, benne a Társaság tagjainak hitvallásával, az esztétikum és a művészet társadalmi küldetéséről. Mindamelllett ez a rendezvény manifesztálta az alkotói gondolat szabadságát és figyelmeztetett arra: a művek mögött mindig egy önmagával viaskodó, szüntelenül élveboncolást folytató művész van jelen, függetlenül a földrajzi egységtől.”

A tények:

Békéscsabán, az Ifjúsági Ház és az Oriens Alapítvány főszervezésében 1992-ben valósult meg az Oriens '92 elnevezésű „Kelet-európai Kultúrbörze” nemzetközi

szimpozion és eseményisor. Ennek keretében belül, az Ifiház felkérésére Baji Miklós Zoltán szervezte meg az elhagyott csabai HAFE-csarnokban megvalósított „Kelet-európai Alkotóműhely” című projektet, amely valóban nagy társadalmi és nemzetközi sajtóvisszhangot váltott ki. A BMT nem csatlakozott a nevezett programhoz.

1995-ben, a valamikori HAFE-csarnokban már nyomda üzemelt, így ott nem is rendezhetett a BMT ilyen jellegű művészeti eseményt.

1994-ben a szöveg szerzőjének állításával ellentétben Békéscsabán nem volt Oriens, tehát tárlatot sem szervezhetett annak keretében a BMT.

1995-ben viszont volt Oriens '95, szintén az Ifjúsági Ház népművelői gárdájának köszönhetően. Ekkor valóban állt egy, a BMT által építtetett térinstalláció Békéscsabán, a Jókai színház előtt.

Az Oriens '95 legsikeresebb, legtöbb médiumot foglalkoztató programja, a Disznók Közé Nemzetközi Modern Kultúra Fesztivál volt, amelyet az Ifjúsági Ház megbízásából a BMZ Art & Media Kulturális vállalkozás szervezett és részfinanszírozott. A '95-ös projekt nemzetköziségében már túlmutatott Közép-Kelet-Európán.

Bízom benne, hogy írásom megjelenése után már nem a kitalált „Való Világ valóság”, hanem a megtörtént események rögzülnek a tisztelt kultúrabarát olvasókban.

Helyreigazítás

A Bárka 2002/5-ös számában megjelent, a Békéscsabai Művészeti Társaság tízéves történetével kapcsolatos írásomban a következő pontosításokat teszem:

– Az egyesület említett két tollforgató tagja elsősorban az egykori elnökség munkáját bírálta, áttételesen támadva meg az egyesületet.

– Az 1992-es Oriens rendezvényen volt az üzemcsarnok szétverése.

– Bár 1994-ben két ízben (február, április) foglalkozott a Társaság az Oriens '94-en történő megjelenéssel, végül az nem került megrendezésre. Békéscsabán a Jókai Színház előtt 1995-ben volt egy piramis alakú térinstalláció.

– Írásomban nem állítottam, hogy a Békéscsabai Művészeti Társaság Oriens-t rendezett.

Cs. Tóth János

E számunk szerzői

Baji Miklós Zoltán (Békés, 1961) – Békéscsaba
 Berniczky Éva (Beregszász, 1962) – Ungvár
 Czifrik Balázs (Győr, 1975) – Budapest
 Cséka György (Beregszász, 1972) – Budapest
 Cs. Tóth János (Debrecen, 1951) – Békéscsaba
 Dobos István (Székesfehérvár, 1957) – Debrecen
 Fodor Miklós (Budapest, 1967) – Isaszeg
 Grecsó Krisztián (Szegvár, 1976) – Békéscsaba
 Hartay Csaba (Szarvas, 1976) – Szarvas
 Jász Attila (Szőny, 1966) – Tata
 Jenei Gyula (Abádszalók, 1962) – Budapest
 Jónás Péter (Gyöngyös, 1973) – Köln
 Kántor Zsolt (Debrecen 1958) – Szarvas
 Király Levente (Szeged, 1976) – Budapest
 Kiss László (Gyula, 1976) – Gyula
 Kiss Ottó (Battonya, 1963) – Gyula
 Lengyel Tamás (Nagyszőlős, 1971) – Budapest
 Nagy Koppány Zsolt (Marosvásárhely, 1978) – Budapest
 Novotny Tihamér (Tata, 1952) – Tata
 Papp Endre (Szeghalom, 1967) – Budapest
 Parf Nagy Lajos (Szekszárd, 1953) – Budapest
 Payer Imre (Budapest, 1961) – Budapest
 Szokolczay Lajos (Nagykanizsa, 1941) – Budapest
 Szilágyi Ferenc (Gyoma, 1928) – Gyomaendrőd
 Szilágyi Nagy Ildikó (Budapest, 1978) – Budapest
 Timár Judit (Gyoma, 1955) – Békéscsaba
 Újházy László (Jánoshalma, 1945) – Békéscsaba
 Vámos Miklós (Budapest, 1950) – Budapest
 Wehner Tibor (Sopron, 1948) – Budapest

Bárka 2003/3.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.
 Telefon és fax: 66/454-354/106. E-mail cím: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztőségi fogadóórak: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,
 Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),
 †Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 900 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

*Kéziratokat nem őrzünk meg, de visszaküldjük, ha kapunk megcímzett, felbélyegzett válaszborítékot.
 Az elektronikus úton küldött írásokat lehetőleg „rtf” formátumban kérjük.*

Az előző számunk tartalmából

Kovács András Ferenc, Podmaniczky Szilárd, Tandori Dezső, Tatár Sándor, Simai Mihály, Szepesi Attila, Térey János versei

Halász Margit, Szív Ernő (Darvasi László), Vathy Zsuzsa prózája

Tandori Dezső költészetének nyelvi magatartása – Payer Imre tanulmánya

„A regényírás mint kísérletezés” – Szilágyi Istvánnal beszélget Elek Tibor

Wehner Tibor tanulmánya a Bárka-díjjal járó bronzplakettet is tervező Kiss György szobrászművész pályájáról

Irodalomról, kritikáról a „felvidéki kommandó”: Csehy Zoltán, Grendel Lajos, Németh Zoltán, Polgár Anikó, Tózsér Árpád írásai, kritikái, elemzései

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltsse ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot ..... példányban.

Név: .....

Lakcím: .....

Aláírás: .....

Vélemény: .....